

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**ПРАВОВИЙ ВИМІР
КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ
ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ
ДЕВ'ЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ**

Збірник тез доповідей Всеукраїнської щорічної
науково-практичної дистанційної конференції

Одеса, 17 квітня 2026 року

Одеса
ОНУ імені І. І. Мечникова
2026

УДК 378.4(477.74):340(063)

П685

Укладачі:

кандидат юридичних наук, доцент М. О. Саракуца;
старший викладач О. В. Нарожна.

За загальною редакцією:

доктора юридичних наук, професора Т. В. Степанової;
доктора юридичних наук, професора О. А. Чувакова.

*Рекомендовано до видання рішенням вченої ради економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.*

Протокол № 7 від 29 квітня 2026 р.

П68 **Правовий** вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Дев'яті юридичні читання [Електронний ресурс] : зб. тез доп. Всеукр. щорічн. наук.-практ. дистанц. конф. (Одеса, 17 квіт. 2026 р.) / за заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова ; уклад.: М. О. Саракуца, О. В. Нарожна. Електронні текстові дані (1 файл : 1,5 МБ). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2026. 215 с.
ISBN 978-966-186-400-8

Збірник підготовлено за матеріалами Всеукраїнської щорічної науково-практичної конференції «Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Дев'яті юридичні читання», яка відбулась в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова 17 квітня 2026 року.

Призначено для науковців і практиків, аспірантів та студентів з юридичних спеціальностей.

УДК 378.4(477.74):340(063)

*Відповідальність за зміст матеріалів, а також достовірність
поданих даних несуть автори.*

ISBN 978-966-186-400-8

© Автори статей, 2026

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

<i>Д. Д. Бовкун.</i> ГАРМОНІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС ЯК УМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	8
<i>Т. В. Козаченко.</i> ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ УЧАСТЬ У ПРОГРАМАХ ЄС	11
<i>З. В. Кузнєцова.</i> ГЕНЕЗИС УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТІВ 1710 ТА 1996 РОКІВ	14
<i>Я. Лантінов.</i> АКСІОЛОГІЧНА КОНСИСТЕНТНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	17
<i>Л. А. Ольховик.</i> ПРАВОВІ МЕЖІ МАНІПУЛЯЦІЇ	19
<i>О. В. Прієшкіна.</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	22
<i>М. Ю. Траченко.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНУ ПРОГРАМУ «ЄОСЕЛЯ»	25
<i>М. Ю. Траченко.</i> ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОСТУПНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ЖИТЛОВИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	28
<i>О. І. Чайковський.</i> ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ В УКРАЇНІ	31
<i>Л. Юрченко.</i> ІНСТИТУТ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	35

СЕКЦІЯ ІІ РЕФОРМА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ, ЮРИСДИКЦІЙНИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

<i>М. Кастрова.</i> НАСЛІДКИ ВІДВОДУ (САМОВІДВОДУ) ЯК ЕЛЕМЕНТ ГАРАНТІЙ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	39
<i>Х. А. Коваль.</i> ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	43
<i>А. С. Копайгора.</i> ПРАВО НА ЗАБУТТЯ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРИВАТНІСТЬ І СВОБОДА	45

М. О. Томило. ПРИНЦИП ІНСТИТУЦІЙНОЇ РІВНОВАГИ В ПРАВІ ЄС: ЗМІСТ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СУДОМ ЄС	48
В. М. Чагаринська. АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ ЄС У СФЕРІ ЮСТИЦІЇ ТА ВНУТРІШНІХ СПРАВ	51

СЕКЦІЯ ІІІ ПРАВА ЛЮДИНИ, МЕХАНІЗМ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ

О. М. Гаргат-Українчук, Н. Г. Юрчишин. ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ	56
Д. М. Гігаурі. ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРАКТИКА ЄСПЛ	58
А. В. Грицик. ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЄС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	61
В. Ю. Гуденко. ВРЕГУЛЮВАННЯ ІІІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	64
А. О. Діденко. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	67
О. І. Дімова. АНАЛІЗ КОПЕНГАГЕНСЬКИХ КРИТЕРІЇВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	70
Д. А. Долинна. ДЕРОГАЦІЯ ЯК ВИД ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ: УМОВИ ТА КРИТЕРІЇ ДОПУСТИМОСТІ	73
В. А. Ковальчук. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	75
О. С. Кожухар. ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР: ЯК ЗМІНИВСЯ ТА ПРАЦЮЄ СУЧАСНИЙ ЄС	79
Д. В. Кравчук. ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕХАНІЗМ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ	82
Д. В. Кучук. ЕКОНОМІЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	84
Е. В. Присяжнюк. ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ РЕАЛІЇ ВІЙНИ	86
А. С. Решетнікова. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ФУНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ ЄС	89
Д. В. Розмеріца. РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЯК «ДВИГУНА ІНТЕГРАЦІЇ» В СУЧАСНИХ УМОВАХ	92
М. О. Саракуца. РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	95
Д. О. Середа. ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	99

Д. В. Тарасенко.	РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРЛАМЕНТІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІСЛЯ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ	102
-------------------------	---	------------

СЕКЦІЯ IV

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО: ДОКТРИНА, ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

С. С. Ведмедєв.	РІВНІ КООРДИНАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЧНИЙ, ТАКТИЧНИЙ ТА ОПЕРАТИВНИЙ ВИМІРИ	105
Р. Ю. Возняк.	ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	107
А. Х. Гаджиєв.	ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ	110
І. А. Дришлюк.	ДОКТРИНА КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ВІД НІЮРНБЕРГА ДО ОРДЕРІВ МКС 2023 РОКУ	113
Ю. О. Зарубіна.	ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДОПУСТИМІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА	117
М. О. Карцева.	ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	120
Б. О. Козек.	НАЦІОНАЛЬНІ AI-МОДЕЛІ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ	123
О. С. Малетова.	ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТУРА ГРОМАДСЬКИХ РАД ПРИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНАХ: УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ	126
Т. О. Павлова.	ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ОБМІНОМ ЗАСУДЖЕНОГО ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО (ст. 84-1 КК України)	129
М. Л. Пахнін.	ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНОГЕННИМ ВПЛИВАМ ЗМІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	132
А. С. Політова.	ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИВЕЗЕННЯ ДИТИНИ ВІКОМ ДО 16 РОКІВ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ (СТАТТЯ 4.6.10.) ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	135
М. В. Попович.	ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПІДСТАВІ Ч. 4 СТ. 289 КК УКРАЇНИ	138
О. А. Самотей.	ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 307 ККУ	142

А. А. Склярук. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННИЙ ЗБІР, МОНЕТИЗАЦІЮ ТА МАНІПУЛЯЦІЮ ПЕРСОНАЛЬНИМИ Й БІОМЕТРИЧНИМИ ДАНИМИ ЗАГИБЛИХ ТА ПОСТРАЖДАЛИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	145
О. А. Чуваков. ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	148

СЕКЦІЯ V

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

О. В. Вельшинецька. ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ДОПИТУ ТА ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ	152
Я. О. Демченко. ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ В МЕСЕНДЖЕРАХ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	155
А. С. Захлевська. РОЛЬ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	158
В. П. Корж. РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ	161
О. Г. Кривонуск. КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩІ ОЗНАКИ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ	164
О. О. Лазарєва. ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	168
О. М. Миколенко. КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА УЧАСТІ АДВОКАТА В ПРАВОСУДДІ	172
М. В. Мірошніченко. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ	175
Я. Я. Нагалка. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕПРАВЛЕННЮ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН	177
О. В. Нарожна. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВСТАНОВЛЕННЯ ВИДУ ТА ТИПУ ЗБРОЇ ЗА ХАРАКТЕРОМ РУЙНУВАНЬ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ЗОНІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	179
В. В. Науменко. РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПРИ ВИКОРИСТАННІ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	182
А. О. Наумова. ВІДШКОДУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ШКОДИ РЕАБІЛІТОВАНИМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ	184

Б. М. Орловський. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У СПРАВАХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ	188
Л. А. Остафійчук. ДО ПИТАННЯ СТРОКУ ЗВЕРНЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	191
М. В. Приймак. ПОНЯТТЯ ПОТЕРПІЛОГО ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ПРАВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	193
Е. В. Присяжнюк. ПРАВО НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ РЕАЛІЇ ВІЙНИ	196
В. І. Сінькевич. ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ЦИФРОВИХ СЛІДІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	199
В. Ю. Сковронська. ЦИФРОВА ЮРИСДИКЦІЯ СУДОВИХ СПРАВ	202
О. О. Слюсаренко. СПЕЦИФІКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ, ЗАВДАННЯ СЛІДЧОГО ТА ФАХІВЦЯ	205
Т. О. Усік. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗБЕРІГАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ	208
В. О. Шимченко. ВСТАНОВЛЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	212

СЕКЦІЯ І

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Д. Д. Бовкун

здобувачка І курсу спеціальності «Право»,

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к. ю. н. доцент кафедри конституційного права та правосуддя М. О. Саракуца

ГАРМОНІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС ЯК УМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Європейська інтеграція України є одним із ключових напрямків державної політики, що особливо актуалізувався після надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Як зазначається в підручнику «Право Європейського Союзу» Петров Р. А. однією з фундаментальних вимог ЄС до країн-кандидаток є забезпечення ефективної антикорупційної політики та дотримання принципу верховенства права, бо вони є важливими критеріями оцінки готовності до вступу в ЄС. Вони передбачає не лише формальне приведення нормативно-правових актів у відповідність до стандартів ЄС, але й реальне функціонування [1, с.18] їх. Важливу роль у формуванні та контролі антикорупційної політики відіграє Європейська Комісія, яка здійснює моніторинг всіх реформ у державах-кандидатах та за потреби надає рекомендації щодо вдосконалення законодавства.

Саме таку оцінку отримала Україна у 2025 році: «Україна має певний рівень підготовки у сфері боротьби з корупцією. Було досягнуто обмеженого прогресу. Спеціалізовані антикорупційні установи (НАБУ, САП, ВАКС) продовжували виконувати свої повноваження та нарощувати успішність, активізуючи розслідування, судові переслідування та винесення вироків у справах про корупцію на високому рівні. Ця тенденція стагнувала щодо розслідувань корупційних злочинів іншими правоохоронними органами. У липні Парламент ухвалив закон, яким скасував важливі гарантії незалежності НАБУ та САП та передав їхню оперативну роботу під юрисдикцію політично призначеного Генерального прокурора. Ці поправки могли б серйозно послабити антикорупційну систему України. Незалежність НАБУ та САП була швидко відновлена після внутрішніх протестів та серйозних занепокоєнь,

висловлених міжнародними партнерами. Були зареєстровані або прийняті законодавчі ініціативи, що представлялися як такі, що захищають бізнес або національну безпеку, що ризикують підірвати ефективність боротьби з корупцією, зокрема шляхом обмеження прозорості публічних реєстрів та кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Антикорупційні установи та організації громадянського суспільства повідомляють про зростаючий тиск з боку державних установ, зокрема через кримінальні розслідування правоохоронними та безпековими органами. Загалом, ці події ставлять під сумнів відданість України своєму антикорупційному порядку денному. Україна повинна вдосконалювати свою антикорупційну систему та запобігати будь-якому відступу від своїх значних досягнень у реформах. Слід вирішити питання процесуальних затримок та перешкод у провадженнях щодо корупції на високому рівні. Строки давності та підстави для їх переривання та зупинення слід переглянути та скоригувати відповідно до європейських стандартів.» Також Європейська Комісія дала подальші рекомендації:

« - зберегти незалежність антикорупційних інституцій; розширити юрисдикцію НАБУ, щоб вона охоплювала всі державні посади з високим рівнем ризику; запровадити надійні гарантії від втручання в роботу НАБУ та САП та обходу їхньої виключної юрисдикції у справах про корупцію на високому рівні; посилити автономію САП у розслідуванні діяльності членів парламенту без попереднього схвалення Генерального прокурора;

- подальше зміцнення її досвіду у справах про корупцію, включаючи вилучення та конфіскацію активів, отриманих злочинним шляхом, зосереджуючись на високопосадовцях та справах, що мають великий вплив; розширити персональне коло декларантів та спростити й удосконалити процедури перевірки декларацій про активи; посилити можливості та зосередженість Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) на виявленні непідтвердженого багатства; внести зміни до Кримінально-процесуального кодексу, щоб зменшити перешкоди та процесуальні затримки для ефективного ведення кримінальних проваджень, особливо у справах про корупцію на високому рівні;

- відповідно до Плану для України, збільшити кількість суддів та адміністративного персоналу у Вищому антикорупційному суді (ВАКС); розробити та прийняти Антикорупційну стратегію та Державну антикорупційну програму» [2, с. 6].

За останні роки Україна здійснила значний прогрес у реформуванні антикорупційної системи, а саме створено спеціалізовані органи, які відповідають за протидію та запобігання корупції. Серед них: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) Національне агентство з питань

запобіганню корупції (НАЗК) Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Однак, незважаючи на позитивні зміни, залишаються певні проблеми: недостатня ефективність притягнення до відповідальності, політичний вплив на антикорупційні органи, низький рівень довіри громадян.

Незважаючи на значний прогрес, процес гармонізації антикорупційного законодавства стикається з низкою проблем. Аналіз і спробу вирішити їх описав в своїй монографії “Формування та реалізація антикорупційної політики в Україні: теорія, методологія, практика” В.В. Нонік: по-перше, часто спостерігається лише формальне виконання вимог ЄС без належної реалізації на практиці. По-друге, досі існує ризик політичного впливу на антикорупційні органи, що підриває їх незалежність. Також не менш важливими є проблеми недосконалості судової системи, складність доведення корупційних злочинів, вплив воєнного стану на функціонування державних інституцій. Ці фактори уповільнюють процес інтеграції України до ЄС.

Серед практичних заходів, які можуть сприяти зниженню рівня корупції в Україні, доцільно виокремити такі: забезпечення повної незалежності антикорупційних органів, зокрема НАБУ та ВАКС, що дозволить мінімізувати політичний вплив на їх діяльність, підвищення ефективності судової системи та невідворотності покарання за корупційні правопорушення. Крім того, значну роль відіграє розвиток цифрових інструментів, зокрема систем електронного декларування та відкритих державних реєстрів, що забезпечують прозорість діяльності посадових осіб. Важливими напрямками є також підвищення правової культури в суспільстві та продовження співпраці з міжнародними організаціями, як Європейська Комісія, що сприяє впровадженню європейських стандартів у національну правову систему. Доцільним є запровадження законодавчих змін, спрямованих на автоматизацію антикорупційного контролю, зокрема створення механізму автоматичної перевірки електронних декларацій шляхом інтеграції державних реєстрів. Як це буде працювати на практиці: дані з податкової, банків, реєстру нерухомості, митниці будуть автоматично звірятися з деклараціями, якщо система знаходить невідповідність, то справа автоматично передається до НАБУ та НАЗК. Такий підхід дозволить мінімізувати вплив людського фактора та підвищить ефективність діяльності антикорупційних органів.[3, с. 87-88]

Також треба посилити існуюче законодавство про захист викривачів корупції.

Отже лише комплексне поєднання інституційних реформ, ефективного законодавства та суспільної підтримки здатне забезпечити реальне подолання корупції в Україні та наблизити її до повноправного членства в Європейському Союзі.

Література:

1. Право Європейського Союзу: підручник/[Р. А. Петров (кер. авт. кол.), П68 А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.] ; за ред. Р. А. Петрова. - Вид. 9-те, змінене і допов. - Харків : Право, 2019.
2. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT; Ukraine 2025 Report; Brussels, 4.11.2025 SWD(2025) 759 final URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/EU-enlargement-.pdf>
3. Нонік В. В. Формування та реалізація антикорупційної політики в Україні: теорія, методологія, практика: монографія Житомир: ЖДТУ, 2019. 316 с.

Т. В. Козаченко

здобувачка І курсу спеціальність “Право”

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, Л. А. Ольховик*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ УЧАСТЬ У ПРОГРАМАХ ЄС

Питання участі країн-кандидатів у діяльності інституцій Європейського Союзу стає дедалі і більш актуальним у зв'язку з активізацією процесу розширення ЄС. Європейська інтеграція України є процесом поступового наближення до Європейського Союзу через імплементацію європейських норм і проведення внутрішніх реформ, кінцевою метою якого є набуття членства в ЄС. Просування до членства передбачає проходження визначених етапів, виконання умов вступу, відповідність Копенгагенським критеріям, що охоплюють стабільність демократії, верховенство права, дотримання прав людини та функціонування ринкової економіки [1]. Проблема залучення України до інструментів пов'язана з рівнем інституційної спроможності органів влади. Повноцінне використання можливостей програм ЄС значною мірою залежить від активності та спроможності інституцій працювати з європейськими програмами, водночас досвід участі в них є різним у різних регіонах і громадах [2, с. 56]. За даними Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС за 2024 рік, Україна поступово виконує взяті зобов'язання, що свідчить про зростання інституційної спроможності держави та її готовність до подальшої європейської інтеграції [8].

Метою дослідження є вивчення участі держав-кандидатів у діяльності інституцій ЄС, аналітичних механізмів залучення України до структур ЄС.

У науковій літературі ці питання досліджуються такими авторами:

В. І. Риндюк та О.Ю.Кучинська досліджують адаптацію законодавства держав-кандидатів до права ЄС, С.В.Лешик-інституційно-правовий механізм інформаційної політики в євроінтеграції, а О.М.Ковал займається адаптацією українського законодавства до європейських норм у сфері боротьби з корупцією. Попри це, механізми залучення держав-кандидатів до програм, комітетів і консультаційних органів ЄС потребують подальшого аналізу.

Правовою основою євроінтеграції України є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана у 2014 році. Ця Угода є своєрідною «дорожньою картою» інтеграції та передбачає наближення національного законодавства до права Європейського Союзу [3].

Важливим практичним кроком стала участь України у програмі «Горизонт Європа» - найбільшій програмі ЄС у сфері досліджень та інновацій із бюджетом понад 95 млрд. євро на 2021–2027 роки [4]. Станом на 2024 рік Україна бере участь у понад 12 програмах ЄС: Erasmus+, CreativeEurope, EU4Health, DigitalEurope, Fiscalis, Customs та програмі Connecting Europe Facility. Огляд доступних програм засвідчує, що можливості залучення фінансових ресурсів та технічної допомоги значно розширилися після набуття статусу кандидата [2, с. 56].

Процес адаптації національного законодавства до права ЄС потребує належного правового, інституційного, методичного, організаційного та кадрового забезпечення [5, с. 121]. Подібної позиції дотримуються А. О. Гнітій, Д. І. Козаченко та Є. П. Лисенко, наголошуючи, що адаптація українського законодавства до *acquis* ЄС у сфері боротьби з корупцією передбачає комплекс заходів, які включають прийняття законодавчих актів, розроблення стратегій та планів дій, створення інституційного механізму, впровадження ефективної правозастосовної практики [6, с. 480]. Згідно з дослідженням С. В. Лешика, інституційні механізми відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної реалізації інформаційної політики України в контексті євроінтеграції через координацію дій державних органів та активну участь громадянського суспільства [7]. Центр демократії та верховенства права наголошує, що залучення громадянського суспільства до процесу європейської інтеграції України є необхідною умовою прозорого та ефективного переговорного процесу і сприяє прискоренню набуття членства в Європейському Союзі. [8]

Аналіз законопроектів засвідчує, що Законопроект № 11362 від 20 червня 2024р., включений до переліку законопроектів, що розглядаються Комітетом

Верховної Ради України з питань інтеграції України до ЄС, є прикладом адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу [3]. Водночас аналіз процесу євроінтеграції доводить, що така адаптація вимагає не лише внесення змін до законів, а й розвитку практичної спроможності державних органів для забезпечення відповідності правової системи України нормам ЄС [8].

У ході дослідження встановлено, що участь України в програмах ЄС стає особливо значущою, а ефективність інтеграції обмежується нерівномірною інституційною спроможністю органів влади та недостатньою практичною реалізацією законодавчих змін, тоді як активне залучення громадянського суспільства є ключовим для прозорого та ефективного процесу набуття членства в ЄС.

Література:

1. Урядовий офіс координації євроінтеграції. Вступ України до ЄС: ключові процеси. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/integration/>
2. Кошелюк М., Трофін Л. Огляд програм Європейського Союзу, доступних для заявників з України. Фонд Східна Європа / GIZ, 2024. С. 56 URL: <https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Posibnyk-Oglyad-program-YES-dostupnyh-dlya-zayavnykiv-z-Ukrai-ny.pdf>
3. Комітет Верховної Ради з питань інтеграції України до ЄС. Законопроект № 11362 від 20 червня 2024 р. про ратифікацію Угоди про участь України в програмах ЄС. URL: https://comeuroint.rada.gov.ua/news/main_news/73484.html
4. Міністерство освіти і науки України. Горизонт Європа: участь України у рамкових програмах ЄС з досліджень та інновацій. URL: <https://mon.gov.ua/nauka/evropeyska-ta-evroatlantichna-integratsiya/1-ramkovi-programi-z-doslidzhen-ta-innovatsiy-gorizont-2020-ta-gorizont-evropa-ta-initsiativi-evropeyskoi-komisii-evropeyskiy-zeleniy-kurs/gorizont-evropa>
5. Риндюк В. І., Кучинська О. Ю. Адаптація національного законодавства до права ЄС: досвід держав-членів та держав-кандидатів для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 82, ч. 1. С. 121. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/19.pdf>
6. Гнітій А. О., Козаченко Д. І., Лисенко Є. П. Адаптація національного законодавства України до *acquis* ЄС у сфері боротьби з корупцією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 480. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/119.pdf

7. Лешик С. В. Інституційно-правовий механізм інформаційної політики України в процесі євроінтеграції. *Політичне життя*. 2024. № 3. . URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16380>
8. Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ). Як Україна рухається до ЄС? Ключові процеси євроінтеграції. 2025. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/yevrointegratsiya/>

З. В. Кузнєцова

*к. ю. н., доц. доцент кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

ГЕНЕЗИС УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТІВ 1710 та 1996 РОКІВ

Питання витоків української конституційної традиції вже давно є на часі і перебуває у центрі уваги сучасної правової науки. Прийнято вважати, що одним із ключових етапів у становленні системи конституційних цінностей, безумовно, є укладення Конституції 1710 року, автором якої визнається гетьман України Пилип Орлик. Авжеж, його правова спадщина має значний науковий і практичний потенціал для сучасної України, адже ідеї демократичного правління, свободи, законності залишаються злободенні і у наш час. Тож актуальність дослідження конституційних ідей другої половини 18 століття заслуговує на особливу увагу саме сьогодні, в контексті війни, боротьби за повний суверенітет і незалежність, територіальну цілісність і неподільність України. У цьому розумінні Конституція 1710 року проголошувала фактичну незалежність України від московії та інших держав і визнавала Україну самостійною державою[2]. Одночасно, в тексті Конституції також міститься визначення ворога: «Московська держава численними винахідливими способами змогла права та вольності військові, нею ж підтверджені, порушити і вщент зруйнувати, а на вільний козацький народ, нею ніколи не завойований, накинути невольничче ярмо. І скільки разів Військо Запорізьке в тому насильство терпіло, стільки ж разів змушене було кров'ю і відвагою боронити цілісність своїх прав, і цій обороні сам Бог, месник, сприяв як ворог, що нападає, пригнічує та обмежує права України» [2, с. 10]. Цей історичний факт підкреслює безперервність імперської політики росії щодо України протягом століть, яка виявляється у постійному прагненні до русифікації, до заперечення української національної ідентичності, до ліквідації суверенітету України і перетворення на невід'ємну частину російського простору.

Метою дослідження є аналіз формування та еволюції української конституційної традиції від Конституції Пилипа Орлика 1710 року до чинної Конституції України 1996 року, а також виявлення історичних, ідейних та правових зв'язків між цими документами з тим, щоб визначити послідовність та неперервність національного конституціоналізму і його значення для сучасного державотворення.

Сьогодні є очевидним, що Конституція Пилипа Орлика 1710 року, яка належить до числа перших конституційних актів світу та чинна Конституція України 1996 року, як новітній конституційний закон належать до різних історичних епох, однак між ними простежується глибокий ідеологічний і основоположний зв'язок, основою якого є прагнення українського народу до самостійності, народовладдя, до побудови держави вільної, незалежної, заснованої виключно на праві.

Відтак з'ясуємо основні ідеї, які єднають ці два історичні документи. Можна з упевненістю сказати про значний здобуток Конституції 1710 р., яким стало чітке розмежування функцій влади, що фактично передбачало прообраз поділу класичних гілок влади на виконавчу, законодавчу і судову гілки влади. Цим документом вперше у світі (в Конституції США тільки в 1787 р.) закладено принцип поділу влади на законодавчу (Генеральна Рада), виконавчу (Гетьман і Генеральна Старшина) та судову (незалежні суди) [2]. Таким чином, Конституція 1710 року вперше для України чітко сформулювала принцип розмежування владних функцій між гетьманом, радою старшин, генеральною радою і судовою владою. У такий же спосіб цей принцип лежить в основі сучасної системи державної влади України (статті 6 Конституції 1996 року), і передбачає поділ на законодавчу, виконавчу та судову гілки [1], визнає і гарантує місцеве самоврядування [1]. Це свідчить, що сучасна Конституція є значно ширшою за змістом і структурою, відповідає міжнародним правовим стандартам і є новітнім зразком конституційної думки. Як свідчать дані в структурі Конституції П. Орлика немає окремих положень про місцеве самоврядування. Не дивно, оскільки документ фокусувався на незалежності України, акцент робився на розподілі гілок влади на найвищому рівні, та й термін «місцеве самоврядування», як правова категорія, на той час не існував і все-таки документ також підтверджував самоврядні права міст, що жили за Магдебурзьким правом. «Стольне місто Київ та інші українські міста з магістратами своїми і з усіма правами та привілеями, законно їм наданими, повинні бути непорушно збережені. Це ухвалюється спеціальним актом і доручається підтвердити у подальшому гетьманською владою» [2, с. 25]. Це і є ключовий елемент місцевого самоврядування того часу, що заклало основи

інституційної організації влади, які у видозміненому вигляді відображені в нинішній українській конституції.

Також варто взяти до уваги положення Конституції Пилипа Орлика, що гетьман «має правити не самовладно, але за порадою старшини й ради» [2, с. 17]. Тобто влада гетьмана обмежується волею громади. У сучасній Конституції України закріплено принцип народного суверенітету, згідно з яким «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ»[1]. Отже, з впевненістю можна сказати, що ця ідея є прямим продовженням договірної традиції, започаткованої ще Гетьманом Пилипом Орликом.

У Конституції Орлика йшлося про захист прав козацтва, заборону свавілля влади, недоторканність особи та майна. У чинній Конституції України ці положення отримали системний розвиток у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», де гарантовано широкий спектр прав – від особистих до соціально-економічних, від духовних до екологічних. Вважаємо, що закладені Орликом принципи правового гуманізму знайшли свій розвиток у сучасному конституційному праві.

Далі з'ясуємо, як П. Орлик передбачав ідею підзвітності влади суспільству, що гетьман повинен діяти в межах затверджених радою рішень і звітувати перед нею. За цією концепцією у сучасній Конституції України закріплено аналогічний механізм підконтрольності та підзвітності органів влади народу (статті 19, 38, 69-71), що є ознакою демократичного управління.

Не можна не зважати на те, що в конституції 1710 р. значна увага приділялася православ'ю як основі духовного життя українського народу. Таким чином, передбачалась церковна незалежність, а саме Конституція містила вимогу про повернення української церкви з-під влади Московського патріархату до трону Константинопольського патріархату. Сьогодні є усі підстави вважати, що надання українській церкві автокефалії було реалізовано лише через понад 300 років із наданням Томосу ПЦУ [3].

Здійснене дослідження дозволяє висловити наступне:

Співвідношення між Конституцією П. Орлика і Конституцією 1996 року відображає не механічне успадкування норм, а наступність і послідовність політико-правової культури, що збереглася попри історичні перерви державності. Конституція П. Орлика є історичним витком, тоді як Конституція 1996 р. стала її найповнішим і найновішим правовим зразком.

Положення Конституції 1710 р. про обмеження влади Гетьмана, створення представницького органу, забезпечення правових гарантій наближали її до загальноєвропейських тенденцій. І Конституція 1710 року, і Конституція 1996 року спираються на ідею верховенства права. Якщо у першому документі ця ідея мала морально-релігійне підґрунтя, то в другому

вона закріплена як основоположний принцип верховенства права (стаття 8 Конституції України).

Література:

1. Конституція України: Прийнята 28 червня 1996 р. з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 29.03.2026)
2. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2001. – 400 с.
3. Патріарший і Синодальний Томос надання автокефального церковного устрою Православній Церкві в Україні URL: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/patriarshyj-i-synodalnyj-tomos-nadannya-avtokefalnogo-tserkovnogo-ustroyu-pravoslavnij-tserkvi-> (дата звернення 29.03.2026).

Я. Лантінов

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового інститута №5 ХНУВС*

АКСІОЛОГІЧНА КОНСИСТЕНТНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Традиційний юридико-позитивістський підхід у вітчизняній доктрині продовжує розглядати «правосуддя» як об'єкт кримінально-правової охорони через призму діяльності установ (судочинства) або їхнього абстрактного «авторитету». Проте в умовах трансформації соціуму та векторної колізії між демократичними стандартами та деспотичними тенденціями, такий інституційно-процесуальний підхід виявляє свою пояснювальну обмеженість.

1. Критика операційної замкненості позитивізму. Фундаментальною вадою панівного підходу є ігнорування теореми Гьоделя про неповноту: спроба пояснити правові феномени виключно через право як самореферентну систему призводить до логічного «доведення по колу». Як наслідок, правосуддя ототожнюється з формою (судочинством), що дозволяє системі формально функціонувати навіть за повної втрати ціннісного сенсу [1, с. 45].

2. Правосуддя як емерджентний стан. На основі прагматичного критерію істинності [2, с. 28] та феноменологічного аналізу, пропонується визначати родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти правосуддя (Розділ XVIII Особливої частини КК) не як «нормальну діяльність», а як стан аксіологічної консистентності системи діяльностей.

Правосуддя не є «залізом» (інфраструктурою) або «кінематикою» (процесом). Це емерджентна властивість, що виникає лише тоді, коли система забезпечує аксіологічно консистентну верифікацію інтересів автономних діячів.

3. Параметри аксіологічної консистентності. Цей стан пропонується вимірювати через три метрологічні параметри:

- **Інформаційна чистота:** відсутність ентропійних шумів [1, с. 112] (свідомої брехні, підробки доказів). Принцип «garbage in, garbage out» доводить: зашумленість вхідних даних робить правосуддя неможливим навіть при дотриманні процедури.
- **Алгоритмічна валідність:** «Закон» як правовий алгоритм. Якщо алгоритм суперечить правам людини, його «точне» виконання не створює стану правосуддя, а є технічною помилкою системи.
- **Логічна зв'язність:** стабільність вихідного сигналу системи незалежно від суб'єктивного статусу учасників.

4. Диференціація правосуддя та деспотичного панування. Важливим для захисту прав людини є розрізнення результатів функціонування систем. Справжнє правосуддя є підсумком верифікації на засадах верховенства права, що забезпечує координацію автономних суб'єктів [3, с. 74]. Натомість командно-адміністративне управління («Command & Control») породжує стан деспотичного панування, де людина зведена до об'єкта маніпуляцій, а судова процедура стає лише ритуальним камуфляжем владного свавілля. Кримінально-правова охорона правосуддя має бути спрямована саме на запобігання цій функціональній підміні, яка є ознакою системного регресу соціуму.

5. Ланцюг соціальної детермінації. Правосуддя як стан є фундаментальною передумовою існування правопорядку, який, у свою чергу, зумовлює благодійність соціуму для людини. У цій ієрархії цінностей стан правосуддя виступає не як вузькогалузеве благо, а як універсальний запобіжник проти перетворення демократичної формації на «суспільство-військо» або поліцейську державу [3, с. 110]. Посягання на правосуддя, таким чином, є актом руйнування самого середовища, у якому можлива реалізація прав і свобод особистості.

Висновок. Переосмислення об'єкта охорони як «аксіологічної консистентності» дозволяє перевести дискурс про справедливість з етичної площини в площину метрологічного контролю за якістю функціонування правової системи. Це забезпечує реальний, а не декларативний захист прав людини через гарантування чистоти правового сигналу в соціумі.

Література:

1. Wiener N. The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society. Boston : Houghton Mifflin, 1954. 199 p.
2. Джеймс В. Прагматизм: нова назва для деяких старих методів мислення. Популярні лекції з філософії/пер. з англ. Київ: Альтернативи, 2000. 144 с.
3. Гаєк Ф. А. Право, законодавство та свобода. В 3-х т. Т. 1. Правила та порядок / пер. з англ. Київ : Сфера, 1999. 196 с.

Л. А. Ольховик

*к. ю. н., доц. доцент кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

ПРАВОВІ МЕЖІ МАНІПУЛЯЦІЇ

Проблема маніпуляції свідомістю людини в умовах сучасного інформаційного суспільства набуває особливої актуальності. Розвиток цифрових технологій, засобів масової інформації та соціальних мереж сприяє активному використанню різноманітних форм впливу на поведінку особи. З одного боку, маніпуляція є невід'ємною складовою комунікаційних процесів, а з іншого — може становити загрозу правам і свободам людини. Саме тому визначення правових меж маніпуляції є важливим завданням юридичної науки.

Метою даної роботи є дослідження правової природи маніпуляції та визначення її правових меж.

Проблеми маніпуляції, інформаційного впливу та свободи слова досліджували вітчизняні науковці. Зокрема, С. Кара-Мурза аналізував маніпуляцію свідомістю, В. Г. Пилипчук досліджував правові аспекти розвитку інформаційного суспільства, О. Д. Тихомиров вивчав теорію та практику інформаційної безпеки України, Костенко О. М. розглядав соціальні комунікації та маніпуляцію свідомістю.

У науковій літературі маніпуляція визначається як прихований вплив на свідомість людини з метою формування її поведінки без повного усвідомлення такого впливу. Зокрема, С. Кара-Мурза зазначає, що маніпуляція є «способом впливу на людину з метою програмування її поведінки» [1, с. 34].

Слід зазначити, що маніпуляція має комплексний характер та може проявлятися у різних сферах суспільного життя. Вважаємо доцільним виділити такі її види: інформаційну, психологічну, економічну та політичну.

Інформаційна маніпуляція - це використання інформації для формування у аудиторії певної думки або поведінки, часто шляхом спотворення фактів,

вибіркової подачі даних або замовчування важливої інформації. Механізми: фейки та дезінформація – свідомо неправдива інформація; селективна подача фактів – обираються лише ті факти, що підкріплюють потрібну позицію; маніпулятивні заголовки – заголовок може викликати емоційну реакцію, навіть якщо стаття нейтральна; візуальна маніпуляція – використання фото, відео, графіки для створення помилкового враження. Наприклад, публікація новин із заголовком «Країна на межі кризи», тоді як реальна ситуація є стабільною, викликає паніку та змушує людей діяти емоційно.

Психологічна маніпуляція - це використання психологічних прийомів для впливу на свідомість і поведінку людини без її явної згоди. Механізми: емоційний тиск – страх, провина, сором, сором'язливість; соціальний доказ – «всі так роблять», щоб людина почувалася під тиском більшості; гейміфікація та нагороди – винагороди або похвала для формування бажаної поведінки; газлайтинг – змушування сумніватися у власних спогадах чи сприйнятті. Наприклад, роботодавець навмисно змушує працівника відчувати провину за недосконалу роботу, щоб той працював понаднормово без винагороди.

Економічна маніпуляція - вплив на економічні рішення людей або організацій через фінансові важелі, ціни, маркетингові та фінансові механізми. Механізми: цінові маніпуляції – штучне підвищення або зниження цін для стимуляції покупок або зменшення конкуренції; пропаганда дефіциту – створення враження нестачі товару, щоб стимулювати попит; маніпулятивна реклама – використання психологічних тригерів для збільшення продажів; фінансові махінації – маніпуляції на ринку цінних паперів або кредитів. Наприклад, розпродаж «тільки сьогодні» змушує покупців робити імпульсивні покупки, навіть якщо товар не є необхідним.

Політична маніпуляція - використання різних стратегій впливу на свідомість громадян, політичні рішення та вибори з метою досягнення влади або легітимізації політики. Механізми: пропаганда та агітація – формування позитивного образу політика чи ідеї та дискредитація опонентів; фейкові кампанії – поширення неправдивої інформації для зміни громадської думки; маніпуляція страхом і тривогою – підкреслення загроз, щоб люди підтримували конкретні рішення; виборчі технології – підкуп, фейкові соціопитування, контроль над ЗМІ. Наприклад, поширення новин про загрозу національній безпеці, щоб легітимізувати обмеження громадянських прав.

Як справедливо зазначає В. Г. Пилипчук, розвиток інформаційного суспільства супроводжується зростанням впливу інформаційних технологій на свідомість людини, що створює передумови для маніпулятивного впливу [2, с. 47]. Інформаційна маніпуляція пов'язана з поширенням недостовірної або

викривленої інформації. У свою чергу, О. Д. Тихомиров підкреслює, що інформаційна безпека держави безпосередньо залежить від здатності протидіяти таким впливам [3, с. 112]. Маніпуляцію не завжди слід розглядати як протиправне явище. Наприклад, реклама або інші форми комунікації можуть містити елементи впливу на свідомість особи. Однак така діяльність повинна здійснюватися у межах закону. Як зазначає О. П. Дзьобань, інформаційне право має забезпечувати баланс між свободою інформації та захистом особи від негативного інформаційного впливу [4, с. 95].

Правові межі маніпуляції визначаються через співвідношення свободи слова та необхідності захисту прав людини. По-перше, важливим аспектом є свобода слова, яка є фундаментальним правом людини. Водночас вона не є абсолютною і може бути обмежена з метою захисту інших прав. По-друге, суттєвою межею є заборона введення в оману. Як зазначає О. М. Костенко, маніпуляція свідомістю часто реалізується через викривлення інформації, що може призводити до порушення прав особи [5, с. 80]. По-третє, важливим обмеженням є захист персональних даних. У цьому контексті О. А. Баранов наголошує, що використання інформації про особу без її згоди є порушенням інформаційних прав людини [6, с. 112].

Особливої уваги потребує політична маніпуляція, яка може впливати на формування громадської думки та результати виборчих процесів. Слід звернути увагу на те, що маніпуляція має прихований характер, що значно ускладнює її правову оцінку та доведення.

Отже, маніпуляція є складним соціально-правовим явищем, яке потребує чіткого визначення правових меж. Встановлено, що основними критеріями допустимості маніпуляції є: відсутність обману; дотримання прав і свобод людини; забезпечення прозорості інформаційного впливу. Вважаємо доцільним удосконалення правового регулювання у сфері інформаційної безпеки з урахуванням сучасних викликів інформаційного суспільства.

Література:

1. Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція свідомістю. К.: Оріон, 2006. 528 с.
2. Пилипчук В. Г. Інформаційне суспільство: правові аспекти розвитку. *Право України*. 2015. № 7. С. 45–52.
3. Тихомиров О. Д. Інформаційна безпека України: теорія та практика. К.: Юрінком Інтер, 2017. 320 с.
4. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права. Харків: Право, 2013. 360 с.
5. Костенко О. М. Соціальні комунікації та маніпуляція свідомістю. *Вісник Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № 2. С. 78–84.

6. Баранов О. А. Правове забезпечення інформаційної сфери в Україні. К.: Юридична думка, 2014. 296 с.

О. В. Прієшкіна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
заслужений юрист України*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Процес становлення правової державності в Україні на демократичних засадах безпосередньо пов'язаний із втіленням у практику цінностей конституціоналізму, врахуванням у державотворчому процесі вітчизняного і зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Згідно зі статтею першою Конституції України, Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Серед усіх перелічених ознак держави пріоритетним інтересом становить визначення держави як суверенної. Саме ця властивість держави надає їй реальну можливість самостійно здійснювати функції стосовно формування та реалізації як внутрішньої, так і зовнішньої політики України [1, с. 155].

Проблема суверенітету є однією з найважливіших у правовій науці, якою займається теорія держави та права, конституційне, муніципальне та міжнародне право.

В українській та зарубіжній правовій літературі немає нестачі в спеціальних дослідженнях, котрі присвячені суверенітету, що, в свою чергу, пов'язано з тим, що проблема суверенітету займає особливо важливе місце в життєдіяльності сучасних держав світу. Дослідженню ідеї державної влади присвячено чимало наукових праць із різних галузей права. Багато питань проблеми залишаються протягом багатьох століть спірними та невирішеними і тому викликають численні дискусії [2, с. 3].

Суверенітет (від франц. – верховна влада) означає верховенство та незалежність. Поняття «народний суверенітет» з'явилося ще в XVII столітті у працях засновника демократичних вчень Марселія Падуанського, який був прихильником демократичної фракції. Відповідно, у XVII-XVIII столітті була відтворена та набула поширення сама ідея народного суверенітету, під якою

розуміють найзагальніші засади організації та здійснення влади в державі, за якою саме народ визначається джерелом влади та її носієм [3, с. 124].

Водночас, варто відзначити, що суверенітет у політичній і правовій науках, як правило, визначається як найважливіша ознака держави у вигляді її повної самостійності в рамках певної території, тобто її верховенства у внутрішній політиці, а також у вигляді її незалежності у зовнішній політиці. Саме це поняття стало поширеним у XIX столітті, оскільки на початку нового часу воно отримало достатньо чітке тлумачення в працях Н. Макіавеллі, Г. Бодена, Т. Гоббса. У системі міжнародних відносин, що виникла після Вестфальського миру 1648 року, принцип суверенності держави поступово отримав загальноєвропейське, а потім всесвітнє визнання.

Сама ідея міжнародного права була повністю описана лише в кінці XVIII - початку XIX століття в результаті вивчення результатів Великої Французької революції, Наполеонівських війн та нового порядку, встановленого після Віденського конгресу 1815 року. Поняття суверенітету є досить складною та неоднозначною категорією, а його зміст постійно змінюється у зв'язку зі змінами міжнародних відносин, характеристик самих держав, і навіть через складність визначення поняття держави [4].

Як справедливо відзначив дослідник Марітен, «Жодне поняття не породило так багато протилежних точок зору і не завело правознавців і політичних теоретиків у настільки безнадійний глухий кут, як поняття суверенітету» [5].

Україна, вибравши для себе шлях розвитку та становлення дійсно суверенної та незалежної держави, неухильно орієнтуючись на визнані світовою спільнотою демократичні за своїм змістом і спрямованістю міжнародні стандарти, продовжує формувати державні інституції, місцеве самоврядування, систему національного права тощо.

Значення суверенітету як важливої ознаки держави полягає в тому, що суверенітет містить характеристику взаємовідносин державної влади з іншими суб'єктами влади як всередині країни, так і за межами державних кордонів.

Конституція України не передбачає чіткого поняття суверенітету, а лише нагадує про нього у статтях 1, 2, 5, 17, 37, 79, 102, 104, 116 [6]. Більш точне поняття знаходиться в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, у відповідності з якою під суверенітетом розуміють верховенство, самостійність та неподільність влади Республіки в межах її території, а також незалежність та рівноправність у зовнішніх відносинах [7].

Суверенітет характеризує державу як особливий суб'єкт політичних відносин, як основну частину політичної сили суспільства та є саме тим критерієм, який дає змогу відрізнити державу від інших формально-правових

союзів. Державний суверенітет є верховенством державної влади щодо всякої іншої влади всередині країни та її незалежністю від будь-якої іншої влади за її межами. Саме із цього визначення випливає, що суверенітет поділяється на внутрішній та зовнішній. Згідно із цим, у сучасних умовах внутрішній суверенітет регулюється нормами конституційного права, а зовнішній – нормами міжнародного права. В Основному законі України – Конституції – закріплюється, що Україна є суверенною і незалежною державою, що її суверенітет поширюється на всю її територію (стаття друга), що вона визначає чинні міжнародні договори і вважає їх частиною національного законодавства України (дев'ята стаття), що на території України не допускається розташування іноземних військових баз (стаття 17) [8].

Суверенітет є властивістю не всієї держави, а її державної влади. На території країни державна влада є вищою, верховною, їй ніяка інша не може диктувати свою волю, а всередині країни суверенітет обмежений лише основними правами людини.

Водночас, варто відзначити, що з поняттям держави і суверенітету пов'язано багато інших питань, які характеризують зміст теорії та практики конституціоналізму. Саме з'ясування понять держава і суверенітет становить основу в дослідженні проблем, які існують у змісті цієї теорії та практики.

В умовах сучасної глобалізації суверенітет звужується, оскільки світове співтовариство здійснює свій вплив на країни, які порушують міжнародне право, міжнародні домовленості тощо. Міцні світові економічні наднаціональні сили також впливають на трансформацію державного суверенітету.

У сучасному світі держава повинна дотримуватись прав і свобод людини і громадянина, піклуватись про реалізацію свого суверенітету народами та націями, що проживають на її території, враховувати інтереси інших суверенних держав у міжнародних відносинах, брати активну участь у вирішенні глобальних проблем.

З поняттям держави і суверенітету пов'язано багато інших питань, які характеризують зміст теорії і практики конституціоналізму. Саме з'ясування понять держава і суверенітет становить основу в дослідженні проблем, які існують у змісті цієї теорії та практики.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що державний суверенітет залишається невід'ємною характеристикою держави як у внутрішніх, так і в міжнародних справах. Здійснення суверенних прав держави вимагає нового розуміння та нової практики. Сьогодні Україна ще недостатньо залучена до глобалізаційних процесів, а сама реалізація суверенітету залежить від спроможності українського суспільства, кожного члена територіальної

громади подолати економічні труднощі та завершити демократичну трансформацію.

Література:

1. Прієшкіна О.В. Конституційний лад України: актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку монографія О. Фенікс, 2008. 208 с.
2. Doek K. Souveranitätsbegriff von Bodin bis zu Friedrich dem Grossen. Berlin? 1987 Jouvenal B. Sovereignty. An Inquiry into Political Theory. New York 1957 Laski H. The Foundations of Sovereignty. London. 1931 Maunbach F. Die regierenden Fürsten und die Souveränität. Munch 1839 Vayrynen R. Sovereignty Globalization and Transnational Social Movements. International Relations of the Asia Pacific. 2000. 4.
3. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: монографія. К.; Салком; Юрінком Інтер. 2005. 560 с.
4. Thomson J.E. State Sovereignty in International Relations Bridging the Gap between Theory and Empirical Research. International Studies Quarterly. 1995. Vol. 39. 2 P. 213-233.
5. Марітен Ж. Людина та держава, пер. з англ. Т. Ліфінцевої, ідея – прес., 2000. 196 с.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.
8. Конституція України від 28 червня 1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

М. Ю. Траченко

здобувачка 2 курсу спеціальності Д8 Право

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник к. ю. н., доц., доцент кафедри конституційного права та правосуддя Л. А. Ольховик

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЖИТЛО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНУ ПРОГРАМУ «ЄОСЕЛЯ»

В умовах повномасштабної війни проблема забезпечення населення житлом набула особливої актуальності. Значна частина житлового фонду

України зазнала руйнувань або пошкоджень у наслідок бойових дій, а мільйони громадян були змушені залишити свої домівки та переміститися в інші регіони.

Метою дослідження є вивчення механізмів реалізації права на житло соціально вразливими категоріями через державну фінансово-кредитну програму, виявлення проблем її застосування та пропозиції щодо їх вирішення.

У науковій літературі ці питання досліджуються багатьма вченими: В. Новіков аналізує потреби ВПО, Ю. О. Заїка — реалізацію права на соціальне житло в умовах війни, Н. Олійник і О. Самолук — соціальне житло як інструмент конституційних прав, В. М. Довгань та І. П. Харкевич — доступ до житла під час воєнного стану та післявоєнної відбудови, А. О. Волкова — трансформацію державної житлової політики.

Відповідно до статті 47 Конституції України кожен має право на житло, а держава створює умови для його будівництва, придбання або оренди [1]. Для підтримки вразливих категорій громадян держава впроваджує соціальні механізми, зокрема постанову Кабінету Міністрів України від 26 січня 2024 р. № 94, що передбачає фінансову допомогу та інші інструменти підтримки [2].

Важливим напрямом реалізації державної житлової політики є фінансово-кредитні механізми, які дозволяють громадянам придбати житло на доступних умовах. Одним із них є державна програма доступного іпотечного кредитування «ЄОселя», що надає довгострокові кредити за пільговими ставками [3]. Подання заявок на участь у програмі здійснюється за допомогою електронних сервісів, що значно спрощує процедуру отримання кредиту та сприяє підвищенню прозорості реалізації державної житлової політики.

Правові засади функціонування програми визначені постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2022 р. № 856. Реалізація здійснюється через спеціалізовану фінансову установу — приватне акціонерне товариство «Українська фінансова житлова компанія», яка виконує функції оператора та компенсує частину процентної ставки за іпотечними кредитами банків-партнерів [4]. Такий механізм дозволяє суттєво зменшити фінансове навантаження на позичальників і забезпечити більш доступні умови придбання житла.

Особливістю програми «ЄОселя» є визначення пріоритетних категорій громадян, які можуть скористатися пільговим кредитуванням: військовослужбовці, працівники сектору безпеки і оборони, медичні, педагогічні та науково-педагогічні працівники. Для цих груп встановлено пільгову процентну ставку 3 % річних, що значно нижча за ринкову і підтримує стратегічно важливі професії в умовах воєнного стану [3]. Для внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та учасників бойових дій передбачена

процентна ставка 7 % річних, що також є значно нижчою порівняно з середніми ставками іпотечного кредитування на ринку [3].

Реалізація права на житло для ВПО є важливою передумовою їх соціальної адаптації та інтеграції, оскільки стабільні житлові умови сприяють відновленню нормального життя та доступу до соціальних послуг [5, с. 64].

Ю. О. Заїка зазначає, що в умовах воєнного часу держава має поєднувати різні механізми забезпечення житлом: соціальне житло, компенсаційні програми та фінансово-кредитні інструменти [6, с. 137]. Н. Олійник та О. Самолюк, наголошують на важливості комплексного використання інструментів підтримки, серед яких значне місце займають програми доступного іпотечного кредитування [7, с. 5].

Водночас реалізація програми «ЄОселя» стикається з проблемами: обмежені фінансові ресурси, нестача житла в окремих регіонах та перший внесок близько 20 %, що ускладнює доступ для вразливих категорій. Це зумовлює потребу вдосконалення механізмів програми та розширення доступу до неї [8].

У ході дослідження встановлено, що програма «ЄОселя» є ефективним інструментом державної підтримки, що забезпечує доступ до житла для ВПО, ветеранів, багатодітних сімей та інших категорій. Перевагами програми є пільгові ставки, довгострокове кредитування та часткова компенсація відсотків. Водночас виявлено проблеми: складність процедур, недостатня інформаційна підтримка, слабка координація між органами влади та відсутність гнучкості умов.

З урахуванням цього, ми пропонуємо такі напрями вдосконалення програми:

1. Спростити процедури отримання кредитів та розвивати електронні сервіси для швидкого та прозорого доступу.

2. Підвищити обізнаність громадян через інформаційні кампанії, онлайн-консультації та покрокові інструкції.

3. Посилити фінансову підтримку та надання субсидій для вразливих категорій, включно з першим внеском.

4. Запровадити системний моніторинг ефективності програми та оцінку її впливу на та економіку.

Отже, програма «ЄОселя» сприяє реалізації конституційного права на житло та захисту соціально вразливих груп. Впровадження запропонованих заходів дозволить розширити доступ до житла, посилити державну підтримку та покращити соціально-економічні умови життя громадян. Комплексна реалізація цього права стане ключовим чинником відновлення та розвитку країни.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>
2. Деякі питання соціальної підтримки внутрішньопереміщених осіб та інших вразливих категорій осіб: постанова КМУ від 26.01.2024 № 94.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-п>
3. Програма доступного кредитування житла «єОселя»: офіційний сайт.
URL: <https://eoselia.diia.gov.ua>
4. Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечногокредитування: постанова КМУ від 02.08.2022 № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-п>
5. Новіков В. Право на житло для внутрішньопереміщених осіб. Демографія та соціальна економіка. 2025. № 3. С. 60–78.
6. Заїка Ю. О. Право на соціальне житло в умовах воєнного часу. Приватне право і підприємництво. 2023. № 22. С. 134–140.
7. Олійник Н., Самолюк О. Соціальне житло як механізм державної підтримки реалізації права на житло. Державне управління та політика. 2025. № 9 (13). С. 1–12.
8. Про програму доступного кредитування житла «єОселя»: інформаційні матеріали органів місцевого самоврядування. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2666/pro-programu-dostupnogo-kredituvannya-zhitla-jeoselya.html>

М. Ю.Траченко

здобувач 2 курсу спеціальності D8 Право

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к. ю. н., доц., доцент кафедри конституційного права та правосуддя Л. А. Ольховик

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОСТУПНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ЖИТЛОВИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на житло є базовим соціально-економічним правом людини, що визначає рівень добробуту, соціальної захищеності та гідності. Воно закріплене на конституційному рівні та є невід’ємною складовою правового статусу особи в демократичній державі. Реалізація цього права свідчить про ефективність соціальної політики та відповідальність держави.

В умовах воєнного стану в Україні, зумовленого агресією РФ, забезпечення житлом набуває особливої актуальності. Руїнування інфраструктури, знищення житлового фонду, переселення мільйонів громадян та погіршення соціально-економічної ситуації значно ускладнили реалізацію права на житло. Особливого значення набуває підтримка вразливих категорій: внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених сімей, осіб з інвалідністю, багатодітних родин, ветеранів та інших соціально незахищених груп, які потребують першочергової допомоги.

Метою цієї роботи є всебічне вивчення проблемних аспектів доступності державних житлових програм для вразливих категорій в умовах воєнного стану, аналіз нормативно-правових механізмів, виявлення основних перешкод та формулювання пропозицій щодо підвищення ефективності цих програм.

Проблему доступності житла та ефективності державних програм досліджують вітчизняні вчені. С. Завгородня аналізує пріоритети забезпечення житлом під час безпекових криз, Е. О. Котенджи відзначає розрив між конституційними гарантіями та їх реальною реалізацією, В.Новіков досліджує потреби внутрішньо переміщених осіб і роль фінансової та документальної підтримки, В. В. Кочин наголошує на поєднанні ринкових і соціально орієнтованих механізмів та цифровізації, А. О. Волкова — на підвищенні адресності програм і спрощенні процедур для вразливих груп.

Отже, дослідження проблем доступності державних житлових програм для вразливих категорій населення в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальним як з наукової, так і практичної точки зору. Державні житлові програми відіграють ключову роль у соціальній підтримці вразливих категорій населення. В умовах воєнного стану їхня значущість зростає через збільшення числа ВПО та громадян, які втратили житло, [1, с.3].

Доступ до державних житлових програм визначається не лише фінансовими ресурсами, а й ефективністю адміністративних процедур, простотою оформлення та інституційною підтримкою. Водночас складність нормативно-правового регулювання залишається суттєвою перешкодою: попри законодавче закріплення права на житло, його реалізація у воєнний час ускладнюється бюрократією та тривалими процедурами. Як зазначає Котенджи Е. О., існує розрив між конституційними гарантіями та реальними можливостями їх реалізації через складність доступу до житлових програм [2, с.29].

Важливим аспектом є соціальні та фінансові обмеження. Новіков В. підкреслює, що внутрішньо переміщені особи стикаються з нестабільністю доходів, браком документів та обмеженим фінансуванням, що ускладнює доступ до державної допомоги та оформлення компенсацій за житло. Крім того,

нерівномірний розподіл ресурсів і недостатня інформаційна підтримка створюють додаткові перешкоди для ефективного користування програмами [3, с.75].

Кочин В. В. підкреслює необхідність поєднання ринкових і соціально орієнтованих механізмів. У воєнний час соціальна складова житлових програм потребує особливої уваги, а держава має забезпечувати пріоритетний доступ до допомоги для вразливих груп: ветеранів, осіб з інвалідністю та сімей, які втратили житло [4, с.20]. Підвищенню ефективності сприяє цифровізація державних послуг, зокрема електронна платформа «ЄВідновлення», що дозволяє дистанційно подавати заявки на компенсацію пошкодженого житла. Конституційне закріплення права на житло визначає його як абсолютне, що не обмежується навіть у надзвичайних умовах, і є показником гуманності суспільства та відповідальності держави.

Постанова КМУ № 381 запровадила електронну послугу «ЄВідновлення» для дистанційного оформлення компенсацій, що спрощує та прискорює процес, хоча її ефективність залежить від простоти процедур і цифрової грамотності населення [5]. Волкова А. О. наголошує на підвищенні адресності та соціальної орієнтованості програм, пропонуючи вдосконалити критерії відбору, спростити оцінку потреб і застосовувати цифрові інструменти для зменшення бюрократії, що забезпечить своєчасний і зручний доступ до житлових послуг для вразливих груп [6, с.66].

У ході дослідження було встановлено, що доступність державних житлових програм обмежена комплексом нормативних, адміністративних і фінансових бар'єрів. Підвищення їх ефективності потребує спрощення процедур, удосконалення законодавства, посилення соціальної орієнтованості програм та активного використання цифрових сервісів. Важливо забезпечити прозорість розподілу житла шляхом створення відкритих реєстрів і чітких критеріїв відбору отримувачів. Ми також вважаємо що варто розвивати тимчасові та альтернативні форми житла. Тому щоб вирішити зазначені проблеми необхідні комплексний підхід та системні реформи

Література:

1. Завгородня С. Забезпечення доступності житла в Україні в умовах довгострокових безпекових ризиків: проблемне поле та пріоритети. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2025. № 1. С. 3–18.
2. Котенджи Е. О. Конституційні гарантії та юридичний захист права на житло в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України: між правом і реальністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 1 (90). С. 285–293.

3. Новіков В. Право на житло внутрішньо переміщених осіб. Демографія та соціальна економіка. 2025. № 3 (61). С. 60–78.
4. Кочин В. В. Право на житло у соціальній державі: ринкові та соціально-орієнтовані засади регулювання житлових відносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 16–21.
5. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «єВідновлення»: постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-п> (дата звернення: 19.03.2026).
6. Волкова А. О. Житлова політика держави в умовах війни та повоєнної трансформації. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 48. С. 58–71.

О. І. Чайковський

кандидат юридичних наук

доцент кафедри філософії, політології, психології та права,

Одеська державна академія будівництва та архітектури

**ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ
СКАРГИ В УКРАЇНІ**

Конституційна скарга вважається ефективним засобом захисту прав людини у багатьох сучасних державах світу. В Україні дискусії щодо її запровадження тривали не один десяток років. У ході конституційно-судової реформи 2016 року вона таки отримала закріплення у ст.151¹ Конституції України, згідно якої: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано» [1, ст.151¹].

Як видно зі змісту цитованої статті, а також виходячи зі ст.ст.55, 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закону), предметом конституційної скарги у нашій державі може бути виключно закон або його окремі положення. Також вагомими є такі критерії прийнятності скарги, як: вичерпання всіх національних засобів захисту; застосовність положення закону

в остаточному судовому рішенні; дотримання тримісячного терміну для звернення після винесення остаточного судового рішення; належність суб'єкта звернення – це право мають виключно фізичні особи та юридичні особи приватного права.

Перше, на що слід звернути увагу – це предмет конституційної скарги. Як було підкреслено вище, предметом оскарження у КСУ може бути виключно закон або його окремі положення. У багатьох розвинутих демократичних державах, як правило, предметом оскарження у межах конституційної юстиції є не лише закони, а будь-які акти органів публічної влади, які можуть порушувати конституційні права та свободи громадян. Так, наприклад в «Іспанії оскарженню підлягають рішення та акти органів публічної влади, що не мають сили закону (стаття 42 Органічного Закону про Конституційний Суд Іспанії від 3 жовтня 1979 року³⁶); у Чехії Конституційний Суд вирішує справи про конституційні скарги «щодо рішень повноважних органів та іншого втручання органів державної влади, які порушують основні права та свободи, гарантовані Конституцією» (пункт d статті 87 Конституції Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року). Аналогічно предмет оскарження за конституційною скаргою визначено і в Німеччині» [2, с.33]. Порівнюючи зазначені положення основних законів інших країн, А. Крусян доходить висновку, з яким важко не погодитись: «з метою створення ефективної системи захисту прав і свобод людини та громадянина, зокрема, шляхом запровадження інституту конституційної скарги, важливо не звужувати предмет конституційного оскарження. Адже відповідно до сучасної конституційно-правової теорії конституційна скарга спрямована на захист прав і свобод людини та громадянина. Втім, як засвідчує практика, конституційні права і свободи людини та громадянина можуть порушуватися не тільки неконституційними законами, а й неконституційними підзаконними нормативно-правовими актами» [2, с.34]. Алогічним таке обмеження виглядає ще й тому, що у межах інших видів звернень до КСУ предметом оцінки на конституційність є всі акти вищих органів влади (закони та інші акти ВРУ, акти Президента України, КМУ та АРК).

Ще одним аспектом низької ефективності інституту конституційної скарги у системі індивідуального захисту прав та свобод людини в Україні є її занадто формалізований характер, що підтверджується істотним відсотком відмов у відкритті провадження. Згідно ст.55 Закону, окрім особистих даних заявника, відомостей про уповноважену особу, короткого викладу змісту судового рішення, обов'язковими у конституційній скарзі мають бути: конкретні норми закону, які слід перевірити, конкретні норми Конституції України, яким на думку заявника не відповідають положення закону,

обґрунтування такої невідповідності, копії всіх матеріалів та документів, на які посиляється заявник і т.д. Видається певним чином, що КСУ перекладає частину своїх функціональних обов'язків на заявників. До цього слід додати також право КСУ на відмову у відкритті провадження у випадку, «якщо зміст і вимоги конституційної скарги є очевидно необґрунтованими або наявне зловживання правом на подання скарги» [3, ст.77]. Звертаючись знову до позиції А. Крусян, погоджуємось із думкою, що «важливого значення набуває розкриття змісту законодавчих вербальних конструкцій «очевидна необґрунтованість змісту і вимог конституційної скарги» та «наявне зловживання правом на подання скарги». Адже ці положення можуть носити інтерпретаційний характер на розсуд Суду» [4, с.271].

Проте найскладнішим питанням функціонування вітчизняної моделі конституційної скарги є її юридичні наслідки у випадку позитивного рішення для заявника. Згідно ст.91 Закону, «закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення» [3, ст.91]. У свою чергу, згідно положень діючих редакцій процесуальних кодексів, «встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акту чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи» є однією з підстав для перегляду судового рішення за виключними обставинами, що правда у випадку, «якщо рішення суду ще не виконане» (окрім кримінального процесу) [5, ст.320; 6, ст.423; 7, ст.459; 8, ст.361]. Отже виходить так, що задоволення конституційної скарги не тягне жодних позитивних наслідків для заявника автоматично, а може лише стати підставою для перегляду судового рішення за виключними обставинами, і то не завжди. Формулювання «якщо рішення суду ще не виконане» викликає різні тлумачення та особливо гостро постає у всіх випадках, коли такого виконання взагалі не передбачено (наприклад, коли у розгляді справи відмовлено).

На практиці, окрім проблеми «виконаного» судового рішення, суди часто посиляються на презумпцію конституційності закону, доки не визнано інше і таким чином, апелюючи до того факту, що на момент винесення остаточного судового рішення, суд керувався діючими положеннями закону, відмовляють у перегляді судового рішення за виключними обставинами. Подібних судових рішень є багато, до прикладу рішення КГС у складі ВС від 27 серпня 2019 року [9]. Вважаємо, що таке законодавче обмеження права на перегляд судового рішення, постановленого на підставі неконституційного закону, як прив'язка до факту його виконання/невиконання, так само, як і інтерпретація

перспективного характеру рішень КСУ з боку загальних судів, нівелює зміст конституційної скарги як такої. По факту мова йде про порушення основних прав та свобод людини через неправову діяльність (бездіяльність) органу законодавчої влади.

Для порівняння, у Німеччині, в якій модель інституту конституційної скарги вважається однією з найбільш ефективних в Європі, майже у всіх випадках позитивного рішення для заявника судові рішення автоматично скасовується і далі, в залежності від виду акту, категорії справи та інших аспектів або поновлюється розгляд справи із урахуванням неконституційності попередньої норми, або судові рішення не виконуються.

Таким чином, вважаємо за необхідне підкреслити позитивність самого факту запровадження в Україні інституту конституційної скарги як дієвого інструменти у механізмі захисту індивідуальних прав та свобод людини. Однак з метою підвищення його ефективності слід продовжити роботу над удосконаленням нормативної бази, а саме: 1) розширити перелік нормативних актів, конституційність яких може бути предметом конституційної скарги та включити до нього як мінімум підзаконні нормативно-правові акти Президента України та КМУ; 2) знизити рівень формальних вимог щодо подання конституційної скарги; 3) встановити автоматичний характер скасування судового рішення, постановленого на основі неконституційного положення нормативно-правового акту та направлення справи на новий розгляд із врахуванням втрати чинності спірних положень.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n5291> (дата звернення: 11.03.2026).
2. Крусян А. Конституційно-правові засади запровадження конституційної скарги в Україні як форми захисту прав і свобод людини та громадянина. *Конституційний Суд України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні*: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. / за заг. ред. Ю.В. Бауліна. Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 31–38.
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n556> (дата звернення: 11.03.2026).
4. Крусян А. Р. Впровадження конституційної скарги в Україні: проблеми сучасного стану. *Правове життя сучасної України*: у 2 т.: матер. Міжнар.

- наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: ВД «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 270-274.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n4004> (дата звернення: 11.03.2026).
 6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9041> (дата звернення: 11.03.2026).
 7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5253> (дата звернення: 11.03.2026).
 8. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12675> (дата звернення: 11.03.2026).
 9. Рішення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 910/24263/16 від 27.08.2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84008715> (дата звернення 11.03.2026).

Л. Юрченко

здобувачка І курсу спеціальності «Право»

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права і правосуддя З. В. Кузнецова

ІНСТИТУТ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України з 24 лютого 2022 року гостро актуалізувала проблему правового статусу осіб із подвійним громадянством. Якщо в мирний час множинне громадянство створювало головним чином адміністративні незручності, то в умовах воєнного стану воно перетворилося на питання національної безпеки, державної лояльності та конституційного порядку. За різними оцінками, від 1 до 3 мільйонів громадян України мають громадянство інших держав, що становить приблизно 2,5–7 % населення. Сутність проблеми зводиться до того, що українське законодавство не визнає множинного громадянства, через що виникає значна правова невизначеність щодо статусу таких осіб.

Правова природа інституту подвійного громадянства в Україні ґрунтується на принципі єдиного громадянства, закріпленому в ст. 4 Конституції України. Громадянин України, який набув громадянство іншої держави, у правових відносинах з Україною визнається лише громадянином України [1]. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III закріплює модель «невизнання без позбавлення»: держава формально не визнає множинне громадянство, але й не забороняє його набуття [2].

У порівняльно-правовому аспекті виділяють три основні моделі регулювання: рестриктивну (Німеччина до 2024 р., Нідерланди), ліберальну (США, Канада, Франція) та селективну (Ізраїль, країни Балтії). Українська модель є гібридною — формально заперечуючи множинність, держава фактично її толерує. Як слушно зазначає О. В. Батанов, множинне громадянство створює колізії між конституційним принципом єдиного громадянства та реальною множинністю правових зв'язків особи з державами [3, с. 5].

Найгостріша проблема в умовах війни — конфлікт військових зобов'язань. Відповідно до ст. 65 Конституції України, захист Вітчизни є обов'язком громадян України [1]. Водночас особа з подвійним громадянством може мати аналогічний обов'язок і перед іншою державою. Гаазька конвенція 1930 року не вирішує питання пріоритету таких зобов'язань. У результаті багато біпатридів, які проживають за кордоном, фактично уникають мобілізації в Україні, що порушує принцип рівності громадян.

Серйозну колізію створює й доступ до державної служби. Стаття 19 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII встановлює абсолютну заборону приймати на державну службу осіб, які мають громадянство іншої держави [4]. Таке обмеження може суперечити ст. 24 та ст. 43 Конституції України (рівність прав і свобода праці). Практика Європейського суду з прав людини (справа Karashev v. Finland, 1999) дозволяє обмеження для біпатридів з міркувань національної безпеки, проте вимагає дотримання принципу пропорційності. Доцільно перейти до диференційованого підходу: заборона лише на посади з доступом до державної таємниці та керівні посади.

Не менш проблемним є питання дипломатичного захисту. Україна не визнає іншого громадянства своїх громадян, але на практиці часто не може надати ефективну консульську допомогу особам, які постійно проживають за кордоном. Міжнародна судова практика (справа Nottebohm, 1955) наголошує на необхідності враховувати «ефективний зв'язок» особи з державою, однак українське законодавство такого механізму не містить.

Особливу загрозу національній безпеці становить той факт, що значна частина осіб, затриманих у 2022–2024 роках за підозрою у державній зраді та шпигунстві, мала подвійне українсько-російське громадянство. Чинне законодавство не передбачає обов'язку декларувати інше громадянство, відсутній єдиний реєстр біпатридів і ефективний обмін інформацією з іншими державами.

Для усунення існуючих колізій пропонуємо такі основні напрями реформування:

По-перше, зберегти принцип єдиного громадянства на конституційному рівні до завершення активної фази війни, але чітко визначити правовий статус біпатридів на рівні закону. По-друге, створити Єдиний державний реєстр осіб з множинним громадянством у складі демографічного реєстру та запровадити обов'язкове декларування з адміністративною відповідальністю за приховування інформації. По-третє, запровадити диференційований підхід до обмежень залежно від країни другого громадянства: посилені обмеження для держав-агресорів (РФ, Білорусь) і пом'якшені — для країн ЄС та НАТО після спеціальної перевірки. По-четверте, після завершення війни розглянути поступову легалізацію множинного громадянства через конституційну реформу для збереження зв'язку з українською діаспорою. По-п'яте, ратифікувати Європейську конвенцію про громадянство 1997 року та гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами.

Поряд з тим, сьогодні, щоб вдавати, що мільйонів українців з іншими паспортами не існує, держава обрала шлях прагматизму: Україна перейшла від політики ігнорування другого паспорта до його легалізації з чітким розмежуванням за країною походження та обмеженням доступу до владних важелів. Закон України № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» був ухвалений Верховною Радою 18 червня 2025 року та набрав чинності 16 січня 2026 року.

Вважаємо, що така трансформація відображає перехід від де-юре заборони (яка де-факто не працювала) до керованої легалізації в сучасних умовах. Але, ці питання можуть бути предметом дослідження в наступних наукових заходах.

Отже, правове регулювання подвійного громадянства в Україні базується на конституційному принципі єдиного громадянства з використанням моделі «невизнання без позбавлення». В умовах воєнного стану ця модель породжує суттєві колізії у сфері військового обов'язку, доступу до державної служби, дипломатичного захисту та забезпечення національної безпеки.

Існуючі обмеження для біпатридів є конституційно виправданими, але потребують диференціації та подальшої конкретизації. Перспективним напрямом є створення державного реєстру, запровадження обов'язкового декларування та диференційованого підходу залежно від країни другого громадянства. У довгостроковій перспективі після закінчення війни доцільно розглянути поступову легалізацію множинного громадянства для зміцнення зв'язків з українською діаспорою.

Література:

1. Конституція України: від 28 червня 1996 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.11.2025).
2. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 02.11.2025).
3. Батанов О. В. Множинне громадянство як виклик конституційному ладу України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. № 1. С. 3–12.
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 02.11.2025).
5. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 323–326.

СЕКЦІЯ II

РЕФОРМА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ, ЮРИСДИКЦІЙНИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

М. Кастрова

*аспірантка кафедри конституційного права та правосуддя Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова*

Науковий керівник: *д. ю. н., проф., завідувач кафедри конституційного права
та правосуддя, Т. В. Степанова*

НАСЛІДКИ ВІДВОДУ (САМОВІДВОДУ) ЯК ЕЛЕМЕНТ ГАРАНТІЙ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Забезпечення права на справедливий суд є одним із ключових елементів функціонування демократичної правової держави та невід'ємною складовою принципу верховенства права. У цьому контексті особливого значення набувають процесуальні гарантії неупередженості та незалежності суду, серед яких важливе місце посідає інститут відводу (самовідводу). Як слушно зауважує М.М.Ясинок, «наявність інституту відводу (самовідводу) заінтересованих у справі суддів є процесуальною гарантією справедливого розгляду і вирішення справ» [1, с.159].

Наслідки відводу, незалежно від процесуального кодексу, за своєю природою охоплюють як безпосередні юридичні дії, спрямовані на усунення конкретної особи від участі у справі, так і комплекс опосередкованих ефектів, які змінюють подальшу динаміку судового процесу. За аналізом чинного законодавства до наслідків відводу (самовідводу) доречно віднести: усунення особи від участі у справі, повторний автоматизований розподіл або інше визначення особи як учасника процесу, передачу справи до іншого суду, заміну суб'єктів доказування, оцінку допустимості вже вчинених дій та необхідності здійснення повторних (додаткових) процесуальних дій, притягнення до відповідальності відведеної особи. В деяких випадках виникає одразу декілька наслідків відводу, наприклад, при відводі (самовідводі) судді наслідками є усунення особи від розгляду справи та повторний автоматизований розподіл.

Так, при задоволенні відводів (самовідводів) суддів і присяжних процедура не може завершитися автоматично, оскільки розгляд справи повинен продовжуватися у повному складі. Саме тому після усунення судді чи

присяжного закономірно настає наступний крок – автоматизований розподіл – з метою визначення іншої особи, яка замінює відведеного учасника. Таким чином, їх усунення завжди тягне за собою подальші організаційні дії.

Однак для деяких інших учасників механізм може бути не двокроковим, а однокроковим, тобто стає завершальним та самодостатнім наслідком відводу. Така модель властива, зокрема, свідкам, оскільки їх участь у справі неможлива шляхом заміни іншою особою, а відвід фактично припиняє їх процесуальну роль у межах конкретного провадження.

Отже, усунення від участі у справі може бути не кінцевим, а проміжковим етапом механізму відводу, оскільки лише створює необхідність наступних дій, спрямованих на відновлення можливості розгляду справи по суті. У цьому контексті наслідки відводу доцільно розглядати не лише як окрему процесуальну дію, а як певний послідовний механізм, структура якого залежить від процесуального статусу відповідного учасника провадження. Саме характер подальших процесуальних дій після усунення особи дозволяє виявити особливості реалізації інституту відводу та визначити його функціональне значення для забезпечення безперервності судового розгляду.

З огляду на це можна говорити про існування різних моделей реалізації наслідків відводу, які умовно можна поділити на однокрокову, двокрокову та багатокрокову.

Зазначене дає підстави розглядати наслідки відводу як складний процесуальний механізм, що може реалізовуватися у різних структурних моделях залежно від ролі відповідного суб'єкта у процесі. Такий підхід дозволяє поглибити теоретичне розуміння інституту відводу та може розглядатися як один із напрямів його доктринального осмислення.

Важливою проблемою є також систематичне застосування механізму відводу.

Ознака систематичності застосування відводів до суддів або присяжних у конкретному суді може свідчити про системні проблеми підтримання професійної доброчесності або організації роботи суду, а також може призводити до нерівномірності навантаження між судами та суддями, що має як локальні, так і загальнодержавні наслідки для судової системи.

Такі ситуації нерідко вимагають реагування на рівні судового адміністрування, оскільки надмірна кількість відводів може свідчити про потребу у внутрішньому аудиті організації роботи суду, перегляді принципів розподілу справ, зміцненні механізмів внутрішньої етики або підвищенні кваліфікації суддівського корпусу. У більш широкому вимірі це може стимулювати реформування окремих елементів судової системи, зокрема процедур добору та оцінювання суддів, структури підсудності чи моделей

спеціалізації, адже часті відводи відображають не лише індивідуальні сумніви в неупередженості, але й потенційні системні дефекти, що потребують інституційного усунення.

У зв'язку з цим, на нашу думку, насамперед слід визначити критерії, за яких кількість заяв про відвід може вважатися надмірною. Під надмірною кількістю заяв про відвід доцільно розуміти таку кількість заявлених або задоволених відводів щодо конкретного судді чи складу суду протягом певного періоду, яка істотно перевищує середні показники у відповідному суді або судовій системі та призводить до ускладнення формування складу суду, нерівномірності суддівського навантаження або затягування розгляду справ. Така ситуація може свідчити не лише про процесуальну активність сторін, але й про наявність потенційних проблем у функціонуванні відповідного суду або рівні довіри до нього.

Встановлення подібного показника може використовуватися як один із критеріїв для проведення внутрішнього аудиту організації роботи суду та оцінки дотримання стандартів суддівської доброчесності. З огляду на це доцільно передбачити механізм системного моніторингу кількості заяв про відвід, який здійснювався б органами судового адміністрування. Такий моніторинг може включати аналіз статистики заявлених та задоволених відводів, виявлення повторюваних випадків щодо конкретних суддів або судів, а також оцінку впливу таких ситуацій на строки розгляду справ і рівномірність суддівського навантаження. Це може бути також оцінка дотримання етичних стандартів, перевірка процедур розподілу справ, аналіз управлінських процесів та рівня професійного навантаження суддів.

З метою забезпечення системності такого підходу доцільно передбачити нормативне закріплення механізму аналізу статистики заяв про відвід у межах судової системи шляхом доповнення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» положенням про здійснення органами суддівського врядування моніторингу статистики заяв про відвід з метою виявлення системних ризиків порушення принципу неупередженості. У разі встановлення надмірної кількості заяв про відвід щодо конкретного суду або судді має передбачатися можливість проведення внутрішнього аудиту організації роботи суду, аналізу дотримання стандартів суддівської етики та оцінки ефективності процедур автоматизованого розподілу справ.

Крім того, доречно уточнити механізм передачі справ між судами у випадку неможливості утворити склад суду шляхом доповнення усіх вітчизняних процесуальних кодексів наступними положеннями:

«У разі неможливості утворити склад суду для розгляду справи внаслідок задоволення відводів (самовідводів) суддів передача справи до іншого суду

відповідної юрисдикції здійснюється автоматизовано через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему.

Єдина судова інформаційно-комунікаційна система визначає суд для розгляду справи шляхом випадкового розподілу між судами відповідного рівня та спеціалізації з урахуванням критеріїв територіальної наближеності та рівня фактичного навантаження суддів.

Передача справи у такому випадку здійснюється без прийняття окремого рішення посадовою особою суду».

На жаль, іноді учасники справи використовують інститут відводу для затягнення процесу. Тому для запобігання зловживанням права на відвід доцільно передбачити у процесуальному законодавстві превентивну перевірку відсутності обставин, що можуть викликати сумнів у неупередженості суб'єкта доказування, щоб виключити сумніви в його упередженості та запобігти подачі заяви про відвід. Перевірка може включати з'ясування наявності конфлікту інтересів, професійної чи іншої пов'язаності з учасниками процесу, а також інших обставин, що можуть вплинути на об'єктивність виконання відповідною особою своїх процесуальних функцій.

Процесуальне законодавство може бути доповнене положенням такого змісту: «У разі призначення експерта, спеціаліста або перекладача суд визначає експертну установу чи особу, яка має здійснювати відповідні процесуальні функції. Про призначення конкретної особи, яка буде виконувати функції експерта, спеціаліста або перекладача, учасники справи повинні бути повідомлені завчасно. Після повідомлення учасникам процесу надається розумний строк для ознайомлення з відомостями про таку особу та для заявлення відводу у разі наявності передбачених законом підстав».

Вказане дозволить забезпечити превентивний контроль за неупередженістю осіб, які беруть участь в процесі доказування, та запобігти виникненню повторних процесуальних спорів щодо їх участі у справі.

Таким чином можна підсумувати, що наслідки відводу в процесуальному праві України не можуть розглядатися як ізольована процесуальна дія, а становлять складний багаторівневий механізм, що безпосередньо впливає на організацію та динаміку судового провадження. Характер таких наслідків визначається процесуальним статусом відповідного суб'єкта, а також функціональною необхідністю його участі у справі, що зумовлює можливість реалізації однокрокової, двокрокової або багатокрокової моделі.

Література:

1. Ясинок М. М. Цивільне процесуальне право України: підручник. Вид. 2-ге, переробл. та допов. : у 2 т. Київ: Алерта, 2021. Т. 1. 330 с.

Х. А. Коваль

здобувачка 4 курсу, спеціальність “Право”

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя А. В. Левенець*

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Актуальність обраної теми обумовлена перш за все необхідністю забезпечення ефективного міжнародного захисту прав та свобод людини та гарантування їх дотримання державами, які ратифікували Європейську конвенцію з прав людини. Незважаючи на обов'язковий характер рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), їх виконання на національному рівні часто супроводжується низкою труднощів. Це деякою мірою свідчить про зниження ефективності європейського механізму захисту прав людини, а також необхідність подальшого пошуку якісної моделі співіснування національної та міжнародної правозахисних систем.

Одним із провідних міжнародних нормативно-правових актів у сфері прав людини є Європейська конвенція з прав людини (далі – Конвенція), яку Україна ратифікувала у 1997 році. Її значення полягає не лише у закріпленні базових стандартів прав і свобод, а й у встановленні чіткого обов'язку держав забезпечувати їх дотримання у межах власної юрисдикції. Так, у статті 1 Конвенції прямо передбачено: «Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції» [1], що фактично покладає на державу відповідальність за реальний стан дотримання прав людини.

На тлі викладеного доцільно виокремити одну з ключових проблем, а саме відсутність у ЄСПЛ власних інструментів примусового виконання рішень. Зокрема, рішення зазначеного судового органу не супроводжуються видачою виконавчих документів, аналогічних тим, що застосовуються у національній правовій системі України. У зв'язку з цим виконання ЄСПЛ покладається на державу-відповідача та забезпечується національними органами, насамперед органами виконавчої влади.

В Україні значним кроком у впровадженні механізму виконання рішень ЄСПЛ стало прийняття Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року (далі – Закон). У преамбулі цього Закону зазначено, що він регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ у справах проти

України, усуненням причин порушень Конвенції та протоколів до неї, впровадженням європейських стандартів прав людини в національне судочинство та адміністративну практику і створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України [2, ст.1]. Норми вищезгаданого нормативно-правового акту дозволяють частково подолати ризики неналежного або несвоєчасного виконання рішень ЄСПЛ, проте ця проблема в Україні не втрачає своєї актуальності, особливо у контексті виконання так званих заходів загального характеру. Відповідно до ст.13 Закону, «заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді» [2, ст.13]. Як вірно визначають окремі експерти, «для виконання заходів загального характеру потрібно не лише вносити зміни в чинне законодавство, а й приймати якісно нові закони, вводити нові правила в судочинство, змінювати принципи правозастосовної діяльності. ... Реалізація заходів загального характеру має на меті досягнення конкретного стандарту забезпечення права людини. Коли ж рішення ЄСПЛ вимагає вжиття заходів загального характеру, практичне їх виконання може виявитися складним процесом, що потребує проведення консультацій і досягнення згоди зі значною кількістю суб'єктів публічної влади» [3, с.322].

Слід звернути увагу і на таке питання, як обмежена ефективність міжнародного контролю за виконанням рішень ЄСПЛ. Комітет міністрів Ради Європи може лише здійснювати моніторинг і надавати рекомендації, проте не має прямих санкцій або примусових важелів впливу на держави, які не виконують рішення. Така ситуація є особливо критичною у випадках масових або системних порушень прав людини, коли реалізація судових рішень потребує значних змін на національному рівні. Внаслідок цього міжнародний контроль певною мірою втрачає свою дієвість, а громадяни залишаються без належного захисту своїх прав.

Таким чином, залежність від національних судових та виконавчих органів, недосконалість внутрішньодержавних механізмів і обмеженість міжнародного контролю є ключовими чинниками, що ускладнюють своєчасне і повне виконання рішень ЄСПЛ Україною. Попри це, за останні роки спостерігається позитивна тенденція, а саме, за даними Ради Європи, Україна у 2025 році закрила 97 справ, у тому числі 11 провідних, демонструючи певний прогрес у виконанні рішень Суду [4]. Зазначені статистичні дані підкреслюють, що поряд із значними викликами можна констатувати і наявність певних досягнень.

Однак роботу у напрямку підвищення ефективності європейського конвенційного механізму захисту прав людини слід продовжувати.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.03.2026).
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
3. Ляшенко Р. Д., Нагієв Б. М., Кудра А. В. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. *Часопис Київського університету права*. 2021. №2. С.320-324.
4. Widespread progress implementing European Court of Human Rights rulings, but challenges remain 2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/widespread-progress-implementing-european-court-of-human-rights-rulings-but-challenges-remain> (дата звернення: 29.03.2026).

А. С. Копайгора

здобувачка 4 курсу, спеціальність D8 «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя А. В. Левенець*

**ПРАВО НА ЗАБУТТЯ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ:
ПРИВАТНІСТЬ І СВОБОДА**

Розвиток глобальної мережі Інтернет та цифровізація суспільних відносин призвели до того, що інформація про особу стає практично вічною. Кожна дія, зафіксована в цифровому просторі, залишає «цифровий слід», який може бути використаний проти суб'єкта через десятиліття. У таких умовах будь-яка інформація про людину, незалежно від її актуальності, може бути легко відтворена через пошукові системи. Це створює ризики для приватності особи, її репутації та умови для повернення особи до суспільного життя. Саме тому концепція «права на забуття» набуває особливої уваги як механізм захисту від надмірного поширення персональних даних.

Право на забуття слід розглядати як складову права на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1, ст. 8]. Його сутність полягає у можливості особи вимагати видалення або обмеження доступу до інформації про себе, якщо така інформація є застарілою, неточною або втратила суспільну значущість. Водночас реалізація цього права пов'язана з необхідністю забезпечення балансу з іншим фундаментальним правом, а саме свободою вираження поглядів і доступом до інформації, закріпленим у статті 10 Конвенції [1, ст. 10].

У сучасній правовій доктрині право на забуття трактується як право особи контролювати власну цифрову ідентичність. Як зазначає В. І. Продан, цей інститут не може зводитися лише до технічної операції зі стирання даних воно є проявом інформаційної автономії особи в умовах глобалізованого простору [2, с. 1]. Його формування пов'язане з європейською правовою традицією та базується на ідеї людської гідності.

Історично право на забуття застосовувалося переважно щодо осіб, які відбули покарання, з метою обмеження поширення інформації про їхнє минуле для забезпечення ресоціалізації. У цифрову епоху його зміст розширився: воно охоплює різні види контенту, включаючи публікації, зображення та інші дані, здатні впливати на репутацію особи.

Особливе місце у нормативному регулюванні цього питання посідає Загальний регламент про захист даних (GDPR), де у статті 17 закріплено «право на стирання» [3, ст. 17]. Згідно з положеннями Регламенту, суб'єкт даних може вимагати видалення персональної інформації, зокрема, якщо вона більше не потрібна для цілей обробки або якщо відкликано згоду на її використання. На практиці одним із найефективніших механізмів є звернення до пошукових систем із вимогою обмежити доступ до відповідних результатів. Такий підхід не передбачає видалення першоджерела, але зменшує доступність інформації, що дозволяє досягти балансу між приватністю та правом на інформацію.

Судова практика відіграє ключову роль у формуванні підходів до застосування цього права. Яскравим прикладом є справа «Гурбейн проти Бельгії» (*Hurbain v. Belgium*) 2023 року [4]. У цій справі заявник, видавець газети, оскаржував рішення національного суду, яке зобов'язало його анонімізувати в електронному архіві статтю двадцятирічної давнини про смертельну ДТП за участю особи, яка на момент звернення вже відбула покарання та інтегрувалася в суспільство. ЄСПЛ постановив, що вимога про анонімізацію не порушує статтю 10 Конвенції (свободу слова), оскільки особа мала законне право на «цифрове забуття» для захисту своєї репутації та приватного життя через тривалий час після інциденту.

Проблема права на забуття полягає в реалізації, тому що, попри закріплення на національному рівні права на повагу до приватного життя та свободи вираження поглядів, в Україні відсутній самостійний і нормативно визначений механізм реалізації права на забуття як інструменту балансування цих прав.

Хоча на європейському рівні зазначене право сформоване через практику ЄСПЛ та положення GDPR, у національній правовій системі воно залишається фрагментарним і реалізується переважно через судову практику без чітких процедурних орієнтирів. Воно не має абсолютного характеру. При вирішенні питання про видалення інформації враховуються, зокрема, статус особи (публічна чи приватна), характер і достовірність інформації, а також час, що минув з моменту події.

На сьогодні в Україні законодавство не містить прямого закріплення терміну «право на забуття», що створює певні труднощі у правозастосовній практиці. Хоча Закон України «Про захист персональних даних» передбачає право особи на видалення відомостей, що є недостовірними або зібраними незаконно, цього недостатньо для повноцінного захисту в цифровому середовищі.

Проаналізувавши вищевказане, слід наголосити на необхідності імплементації положень GDPR у національне законодавство, що має супроводжуватися нормативним закріпленням права на забуття як окремого правового інституту з чіткими процедурними гарантіями його реалізації та забезпеченням балансу між приватністю особи і свободою вираження поглядів.

Зокрема, доцільним є: визначення критеріїв, за якими інформація може вважатися такою, що втратила актуальність або суспільний інтерес; необхідно впровадити чіткі процедури звернення громадян до ІТ-гігантів (Google, Meta) із можливістю подальшого судового оскарження їхніх рішень в українських судах; встановлення обов'язку таких суб'єктів здійснювати балансування приватного та публічного інтересів; закріплення ефективного судового контролю за їх рішеннями.

Також слід зазначити, що в Україні право на забуття часто плутають із правом на спростування недостовірної інформації. Однак це різні інститути. Спростування стосується брехні (фейків), тоді як право на забуття це право на приховування правдивої, але вже неактуальної чи надмірно втручальної інформації. Обґрунтованим є підхід, за яким українському законодавцю слід чітко розмежувати ці поняття в змінах до Цивільного кодексу України або в майбутньому «Цифровому кодексі».

Проаналізувавши викладене, можна дійти висновку, що право на забуття є необхідним елементом правового реагування на наслідки цифровізації, де

інформація втрачає часові межі існування. Його ефективність залежить не від формального визнання, а від наявності чітких процедур реалізації та критеріїв оцінки втручання у приватність. В українському законодавстві відсутність таких механізмів ускладнює практичне застосування цього інституту та створює ризики як для захисту особи, так і для свободи інформації. Це обумовлює необхідність системного нормативного врегулювання із врахуванням європейських підходів.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.04.2026).
2. Продан В. І. Цифрове забуття як проєкція п'ятого покоління прав людини: до формування нового правового інституту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Т. 1, № 89. С. 247–252. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.34>
3. Загальний регламент про захист даних (GDPR):Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року. URL: <https://gdpr-info.eu/art-17-gdpr/> (дата звернення: 04.04.2026).
4. Case of Hurbain v. Belgium (Application № 57292/16) 22 juin 2021 European Court of Human Rights HUDOC URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-210467>.

М. О. Томило

здобувач I курсу спеціальності D8 “Право”

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, Л. А. Ольховик*

ПРИНЦИП ІНСТИТУЦІЙНОЇ РІВНОВАГИ В ПРАВІ ЄС: ЗМІСТ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СУДОМ ЄС

Актуальність дослідження зумовлена подіями останніх років, що змушують інституції ЄС діяти швидко, що часто призводить до переходу меж їхніх повноважень.

Метою дослідження є системне з'ясування правової природи та механізмів реалізації принципу інституційної рівноваги як фундаментальної

засади функціонування ЄС. Слід приділити більше уваги саме вивченню ролі Суду ЄС у процесі легітимізації повноважень ключових інституцій Союзу. Робота спрямована на те, щоб крізь призму судової діяльності розкрити трансформацію «владного трикутника» в умовах сучасних криз. Такі питання досліджували М.В. Ковалів, Т.М. Тимчишин, О.В. Ніканорова в навчальному посібнику “Основи права Європейського Союзу”.

Принцип інституційної рівноваги є однією з найбільш динамічних неписаних засад права ЄС. На відміну від класичної тріади поділу влади, яка діє всередині національних держав, унікальна природа Євросоюзу (*sui generis*) вимагає специфічного балансу між інституціями, що представляють різні інтереси: наднаціональні, міжурядові та безпосередньо громадянські.

Саме Суд справедливості є головним архітектором та інтерпретатором принципу інституційної рівноваги в ЄС. Якщо проаналізувати його свіжу практику, то ми можемо помітити, як Суд балансує між буквою Договорів та політичною реальністю, фактично створюючи нові правила гри в трикутнику “Комісія - Рада - Парламент”.

На відміну від традиційної моделі поділу влади, характерної для національних правопорядків, система Європейського Союзу базується на унікальному балансі семи ключових інституцій (згідно зі ст. 13 ДЕС)[1]. Фундаментальне значення для розуміння цього механізму має прецедентна практика Суду ЄС, зокрема справа C-70/88 (Chernobyl) [2], де було вперше констатовано, що інституційна рівновага є результатом чіткого розмежування компетенцій, визначених установчими договорами. Особливістю цієї системи є відсутність жорсткого поділу на законодавчу та виконавчу гілки. Таким чином Європейський Парламент позбавлений права самостійної законодавчої ініціативи, яка закріплена тільки за Європейською Комісією. Водночас Комісія, яка є формально виконавчим органом, має значні нормативні повноваження, що дозволяє їй самостійно видавати юридично обов’язкові акти (регламенти та директиви).

Функціонування інституційної архітектури ЄС неможливе без дотримання стандартів «доброго врядування», закріплених у Білій книзі 2001 року. Ці принципи виступають інструментами, що запобігають монополізації влади та забезпечують демократичну легітимність Союзу:

1. Передбачають прозорість процесів прийняття рішень та залучення широкого кола зацікавлених осіб.

2. Кожна інституція несе відповідальність за свої дії в межах визначених завдань, забезпечуючи своєчасність та результативність ухвалених заходів.

3. Вимагає цілісності політичного курсу ЄС, особливо в умовах зростаючого різноманіття інтересів на регіональному та місцевому рівнях.

4. Суд ЄС виступає верховним арбітром, чия юрисдикція поширюється практично на всі сфери діяльності Союзу. Єдиним суттєвим обмеженням його повноважень залишаються питання спільної зовнішньої та безпекової політики, де роль Суду звужена згідно з положеннями договорів. Таким чином, судова гілка влади забезпечує не лише тлумачення норм, а й недоторканність встановлених «правил гри» між інституціями та державами-членами [3].

Показовою у контексті розмежування повноважень є справа Case C-687/15 (Commission v Council). Комісія оскаржила рішення Ради ЄС, яким було визначено позицію Союзу в межах Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU). Рада прийняла рішення самостійно ігноруючи право ініціативи Комісії у сфері зовнішнього представництва. Рішення Суду: Суд наголосив, що принцип інституційної рівноваги вимагає від кожної інституції дотримання процедурних правил. Суд постановив, що Рада не може підміняти собою Комісію у питаннях подання пропозицій, навіть якщо це стосується політично важливих міжнародних відносин. Це рішення підтвердило, що ефективність дій ЄС не може досягатися шляхом порушення балансу повноважень, встановленого установчими договорами [4].

Слід визначити, що принцип інституційної рівноваги виступає фундаментальною, хоча й неписаною засадою функціонування правопорядку Європейського Союзу. Його специфіка зумовлена унікальною природою ЄС як наднаціонального утворення, що поєднує елементи міждержавної та наддержавної взаємодії, внаслідок чого класична модель поділу влади трансформується у складну систему взаємного стримування та співпраці інституцій.

Проаналізувавши установчі договори та практику Суду ЄС, можемо визначити, що інституційна рівновага забезпечується насамперед через чітке визначення та дотримання компетенцій кожної інституції. Отже вирішальну роль у формуванні та підтриманні цього принципу відіграє Суд ЄС, який не лише тлумачить норми права, а й фактично розвиває їх, реагуючи на виклики сучасності. Прецедентні рішення, зокрема у справах C-70/88 та C-687/15, демонструють послідовну позицію Суду щодо неприпустимості виходу інституцій за межі повноважень які їм надали, навіть під приводом підвищення ефективності діяльності Союзу. Водночас встановлено, що дотримання принципу інституційної рівноваги тісно пов'язане із забезпеченням стандартів належного врядування, таких як прозорість, підзвітність і узгодженість

політики. Саме ці елементи дозволяють зберігати демократичну легітимність ЄС в умовах зростання політичних та економічних викликів.

Ми дослідили, що принцип інституційної рівноваги слід розглядати не лише як юридичну конструкцію, а як динамічний механізм, що забезпечує стабільність і ефективність функціонування Європейського Союзу. Його подальший розвиток значною мірою залежатиме від здатності Суду ЄС підтримувати баланс між правовими нормами та політичною доцільністю, не допускаючи концентрації влади в межах однієї інституції.

Література:

1. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення 02.04.2026).
2. Judgment of the Court of (22 May 1990) European Parliament v Council of the European Communities Capacity of the European Parliament to bring an action for annulment Case C-70/88 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61988CJ0070> (дата звернення 02.04.2026).
3. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С 57-60.
4. Cases - InfoCuria - Court of Justice of the European Union URL: https://infocuria.curia.europa.eu/tabs/affair?lang=EN&sort=AFF_NUM-DESC&searchTerm=%22C-687%2F15%22&publishedId=C-687%2F15 (дата звернення 02.04.2026).

В. М. Чагаринська

здобувачка I курсу спеціальності «Право»

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя М. О. Саракуца*

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ ЄС У СФЕРІ ЮСТИЦІЇ ТА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Процес європейської інтеграції України передбачає не лише політичне та економічне зближення з Європейським Союзом, але й адаптацію українського законодавства та національної правової системи до стандартів ЄС, зокрема у сфері юстиції та внутрішніх справ. Саме ці органи України

мають надзвичайно важливе значення у забезпеченні правопорядку, забезпечення верховенства права, захисту прав людини та функціонування правової системи. Тримаючи напрямок європейського зовнішньополітичного спрямування, уникнути процесу адаптації у правовій системі України неможливо. Саме, тому постає питання про необхідність гармонізації, тобто зближення правих систем, у сфері органів юстиції і внутрішніх справ у відповідність з *acquis communautaire*.

Після підписання «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» для України стало обов'язком адаптувати своє законодавство відповідно до *acquis* ЄС, зокрема у сфері свободи, безпеки та правосуддя.

Адаптація законодавства - процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis* ЄС. «Державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України» [1]. Якщо говорити про адаптацію саме у сфері органів юстиції та внутрішніх справ, то варто виокремити деякі її напрямки:

1) адаптацію законодавства у сфері кримінального судочинства: імплементація механізмів міжнародної правової допомоги, запобігання та протидію корупції, тощо.

2) реформа правоохоронних органів: реформування діяльності центральних органів виконавчої влади відповідно до європейського принципу верховенства права.

3) адаптація судової системи та правової допомоги: забезпечення незалежності та прозорості судової системи, удосконалення системи виконання судових рішень, підвищення кваліфікації суддів, тощо.

Після визначення основних напрямків адаптації у цих сферах, можемо зазирнути глибше у їх значенні та деякі організаційні трансформації. В Угоді про асоціацію, питанням кримінального судочинства присвячений цілий розділ, який має назву «Юстиція, свобода та безпека». Початком цього розділу є те, що в рамках співробітництва необхідно надати особливого значення, щодо утвердження права верховенства та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління та правоохоронних і судових органів зокрема.

Тепер варто охарактеризувати перший напрямок, яким є максимальне наближення національних стандартів роботи правоохоронних та судових

органів до стандартів Європейського Союзу. Тобто, тут потрібно зазначити, що «йдеться про зміну окремих кримінально-процесуальних та організаційних аспектів діяльності правоохоронних та судових органів із тим, щоби останні належною мірою забезпечували реалізацію принципу верховенства права та дотримання прав людини» [2]. А також, щоб робота поліції, прокуратури та суддів була прозорою та підзвітною перед суспільством, щоб всі працівники цих спеціально уповноважених компетентних органів мали високий рівень підготовки та дотримувались професійної етики. На сьогоднішній день, ми вже бачимо позитивні зміни у цих структурах, але для їх досягнення було покладено великі зусилля. В Угоді про асоціацію вказано про співробітництво в таких сферах: обміну інформацією щодо існуючих правил, обмін найкращими практиками та посилення потенціалу.

Другим напрямком є боротьба із злочинністю та корупцією, нажаль, ці проблеми займають центральне місце у внутрішній політиці та суспільстві України. Також, в Угоді, окремо зазначені деякі напрямки, які також стосуються цієї теми: запобігання відмиванню коштів, а також розвиток ефективних механізмів антикорупційної політики.

У червні 2017 року в Україні була запущена антикорупційна ініціатива ЄС, яка отримала назву EUACI. «Вона фінансується ЄС і впроваджується Міністерством закордонних справ Данії, а також має чотири компоненти: підтримка антикорупційних інституцій; підтримка у підвищенні прозорості та підзвітності процесу відбудови України; підтримка Міст Доброчесності: Житомир, Маріуполь, Нікополь, Шептицький, Чернівці та Миколаїв; підтримка громадянського суспільства та розслідувальних медіа» [3]. Завдяки цій програмі в Україні сталося посилення антикорупційних органів та розвиток антикорупційної юстиції, а також вони отримали навчання за стандартами ЄС та сучасні інструменти розслідування.

Охарактеризувавши ключові питання цієї теми, ми прийшли до не менш цікавого питання, перспективи та виклики розвитку адаптації українського законодавства до стандартів ЄС у сфері юстиції та внутрішніх справ. Цей процес безпосередньо пов'язаний з впровадженням асquis ЄС та виконанням умов для повноправного членства. Адаптація законодавства у сфері юстиції та внутрішніх справ має довгостроковий і системний характер. Вона здійснюється як у межах Угоди про асоціацію, так і в рамках переговорного процесу щодо вступу до ЄС. Відповідно Методології розширення 2020 року переговорний процес організовано за 6 кластерами асquis ЄС, кожен із яких має певну кількість розділів для переговорів. [4] Станом на 2026 рік переговори у сфері юстиції та внутрішніх справ, які входять до першого кластера, який має

назву «Основи процесу вступу» (Fundamentals), перебувають у стадії активного технічного діалогу та виконання конкретних умов.

Україна завершила процедури скринінгу законодавства на початку 2026 року та очікує на офіційне відкриття перемовин за першим кластером, що є найважливішим етапом. Також, варто сказати про основні напрямки перспективи у цій сфері. Перспектива судова реформи та забезпечення верховенства права полягає у, створенні повністю незалежної та ефективної судової системи, яка б відповідала європейським стандартам. У 2025 році Єврокомісія відзначила суттєвий прогрес України в реформах, зокрема у судочинстві, підтвердивши готовність до відкриття нових переговорних кластерів, а також створено робочі групи для реформування адвокатури та приведення її до європейських стандартів, зокрема у верховенстві права. До 2028 року Україна планує повністю адаптувати національне законодавство до права ЄС, що є передумовою вступу. Основна перспектива у реформі правоохоронних органів полягає у переході від каральної моделі до поваги прав людини та ефективній боротьбі з корупцією. Важливою перспективою є залучення громадськості до перевірки реформи, підготовки звітів та пропозицій до законів, що забезпечує відкритість та підзвітність органів. Щодо захисту прав людини, то тут перспектива полягає у імплементації стандартів ЄС щодо прав дитини, осіб, постраждалих від війни, ВПО, а також протидія дискримінації. Адаптація до європейських стандартів прав людини підвищує рівень життя громадян та зміцнює довіру до державних інституцій, що є критично важливим для успішної інтеграції.

Підсумовуючи, адаптація українського законодавства до стандартів Європейського Союзу у сфері юстиції та внутрішніх справ є стратегічно важливим і неминучим процесом, що визначає успішність європейської інтеграції України. Реалізація положень Угоди про асоціацію та впровадження *acquis communautaire* сприяють формуванню ефективної, прозорої та підзвітної системи правосуддя, заснованої на принципах верховенства права та захисту прав людини. Саме тут, особливого значення набуває системність реформ, інституційна спроможність органів державної влади та належне кадрове забезпечення процесу адаптації. Хоч Україна вже і зробила великі та суттєві зміни, що покращило нашу правову систему, у подальшому на нас чекає ще довга та плідна праця.

В умовах триваючої збройної агресії адаптація законодавства набуває додаткового значення як інструмент зміцнення державності, забезпечення правопорядку та захисту прав громадян, зокрема внутрішньо переміщених осіб і постраждалих від війни. Війна виступає одночасно і викликом, і каталізатором реформ, оскільки вимагає оперативного впровадження європейських стандартів

у сфері кримінального правосуддя, протидії злочинності та захисту прав людини в умовах воєнного стану. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню довіри до державних інституцій як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

Перспективи подальшого розвитку цього процесу є позитивними за умови збереження сталих політичних реформ та виконання зобов'язань перед Європейським Союзом. Досягнення повної гармонізації законодавства, відкриття та успішне проходження переговорних кластерів, а також поглиблення співпраці з європейськими інституціями створюють передумови для набуття Україною повноправного членства в ЄС. Адаптація законодавства у сфері юстиції та внутрішніх справ виступає не лише юридичним обов'язком, а й фундаментом побудови сучасної демократичної, правової держави європейського зразка.

Література:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
2. Адаптація законодавства України у сфері кримінального судочинства до законодавства ЄС: визначення основних напрямів. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2017/11/orlean_45.pdf.
3. Антикорупційна ініціатива ЄС (EUACI). URL: <https://euaci.eu/about-programme/>.
4. Процес вступу України до ЄС у контексті регіонального та місцевого розвитку. URL: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/c63b0eb665fdf3266d87a52bf3de8ec9.pdf>.

СЕКЦІЯ ІІІ

ПРАВА ЛЮДИНИ, МЕХАНІЗМ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ

О. М. Гаргат-Українчук

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права та кримінології*

Івано-Франківського інституту «Одеська юридична академія»

Н. Г. Юрчишин

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного,
адміністративного та конституційного права*

Івано-Франківського інституту «Одеська юридична академія»

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ЗАГРОЗ

Забезпечення прав людини в умовах глобальної нестабільності та зростання безпекових викликів є однією з найскладніших проблем сучасної юриспруденції. Традиційна парадигма, де держава є основним гарантом прав, трансформується під тиском необхідності захисту національного суверенітету та фізичної безпеки громадян. Як зазначає С. П. Рабінович, безпека є необхідною передумовою для реалізації будь-якого права, проте вона не повинна ставати інструментом нівелювання самої суті людської гідності [1, с. 27-28]. Актуальність теми зумовлена викликами, з якими стикається Україна та світ у контексті гібридних загроз та повномасштабної агресії.

В умовах безпекових загроз, зокрема під час збройних конфліктів чи надзвичайних ситуацій, баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом прав людини стає критичним. Тому, держави мають право на певні обмеження свобод, але вони чітко регулюються міжнародним та національним правом.

Найперше слід зазначити, що концептуальні основи обмеження прав людини закріплені у нормах міжнародного права, а саме: Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права, Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме ці акти передбачають можливість відступу від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій. Проте цей процес не є абсолютним. Тому, передбачені тимчасові обмеження окремих прав і свобод, які мають залишатися правомірними, пропорційними та відповідати національному законодавству [2, с. 207].

У цьому контексті, законність обмежень прав людини можна розглядати через їх відповідність законам, захисту національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку. При цьому, необхідність застосування обмежень прав людини у демократичному суспільстві має бути найменш обтяжливим серед можливих варіантів.

У період воєнного стану допускається тимчасове обмеження таких прав і свобод, як: свобода пересування (обмеження виїзду за межі країни, запровадження комендантської години, заборона перебування у зонах бойових дій); право на таємницю листування і комунікацій (у зв'язку з потребами розвідки, безпеки, контррозвідувальних заходів); свобода мирних зібрань, слова і преси (для запобігання поширенню дезінформації чи паніки); право власності (у випадках реквізиції або використання майна для оборонних потреб з наступною компенсацією).

Водночас, низка прав має абсолютний характер і не може бути обмежена за жодних умов. До них належать: право на життя (ст. 2 Конвенції); заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (ст. 3 Конвенції); заборона рабства та примусової праці (ст. 4 Конвенції).

В. В. Речицький наголошує, що спроби виправдати катування чи нелюдське поводження «безпековою доцільністю» є прямою загрозою верховенству права та демократичному устрою [3,с. 101].

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4, с. 15]. Найчастіше застосовуються обмеження свободи пересування, комендантська година, перевірка документів, особливий режим в'їзду/виїзду, а також заборона масових заходів та виборів.

В такому випадку, можна дійти висновку про те, що права людини та безпека не є антагоністичними поняттями, а перебувають у стані складної взаємозалежності. Держава має право на вжиття надзвичайних заходів для нейтралізації загроз, проте будь-яке обмеження прав повинно мати тимчасовий характер, бути чітко визначеним у часі та просторі, а також підлягати незалежному судовому та міжнародному моніторингу. Збереження правової держави в умовах загрози є головним індикатором демократичної стійкості суспільства.

Література:

1. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
2. Ніколенко Л.М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Випуск 91: частина 1, 2025. С. 207-212.
3. Речицький В. В. Неформальний конституціоналізм. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2018. 356 с.
4. Правовий режим воєнного стану в Україні: юридична суть правового режиму воєнного стану; обмеження основних прав і свобод людини під час дії воєнного стану; нормативна база та пов'язані нормативні акти; актуальна судова практика. / Укл. : Бесчастний В. М., Джус О. А., Комісаров О. Г., Коропатнік І. М., Лошицький М. В., Микитюк М. А., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М.; За заг. ред. Шамрая Б. М. Київ. ВД «Професіонал», 2025. 468 с.

Д. М. Гігаурі

здобувачка 4 курсу спеціальності «Право»,

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, А. В. Левенець*

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРАКТИКА ЄСПЛ

У сучасному світі стрімкої цифровізації право на повагу до приватного життя набуває нового змісту та особливої значущості. Розвиток інформаційних технологій, соціальних мереж, електронних сервісів і систем збору даних значно розширює можливості втручання як з боку держави, так і інших суб'єктів у приватне життя людини. У таких умовах постає необхідність переосмислення традиційних підходів до захисту приватності, гарантованої статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). Особливу роль у цьому процесі відіграє практика Європейського суду з прав людини, який, реагуючи на виклики цифрової епохи, формує нові стандарти захисту персональних даних, комунікацій та інформаційної автономії особи. Аналіз відповідних рішень Суду дозволяє не лише виявити сучасні тенденції тлумачення права на приватне життя, а й

окреслити межі допустимого втручання у нього в умовах цифрового суспільства.

Відповідно до ст. 8 Конвенції, «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Втручання органів державної влади у здійснення цього права допускається лише у випадках, коли воно передбачене законом, є необхідним у демократичному суспільстві та здійснюється в інтересах національної чи громадської безпеки, економічного добробуту країни, для запобігання правопорушенням, захисту здоров'я чи моралі, а також прав і свобод інших осіб» [1, ст. 8].

Положення цієї статті закріплюють баланс між правом особи на приватність і потребами суспільства: з одного боку, гарантується недоторканність особистого життя, а з іншого – допускається легітимне втручання держави за чітко визначених умов, що мають відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. У цьому контексті часто постає проблема протистояння права на повагу до приватного життя із правом на свободу вираження поглядів та розповсюдження інформації, передбачене ст. 10 Конвенції. Стаття 10 Конвенції гарантує право на отримання та передачу інформації будь-якими засобами, у тому числі й через всесвітню мережу Інтернет. ЄСПЛ визнає мережу критично важливим інструментом для доступу суспільства до новин та вільного обміну даними. Це право поширюється на інформацію як від державних органів, так і від приватних осіб, охоплюючи не лише політику, а й культуру та розваги. Будь-яке блокування доступу до Інтернету, або певної інформації, розміщеної в Інтернеті, прямо порушує положення Конвенції про свободу вираження поглядів «незалежно від кордонів» [1, ст. 10].

Отже, анонімність в інтернеті захищається Конвенцією через право на приватність, але в контексті права на свободу вираження думки та розповсюдження інформації може бути порушеним. ЄСПЛ визнає важливість права на вільне вираження думок, проте зазначає, що через масштабність і швидкість мережі шкода від незаконних висловлювань в он-лайн середовищі є значно більшою, ніж у традиційних ЗМІ. Суд розрізняє ступені анонімності особи: користувач може залишатися невідомим для загалу, але бути ідентифікованим провайдером. Розкриття таких даних зазвичай потребує судового рішення і можливе лише для переслідування правопорушників [2].

У практиці Європейського суду з прав людини право на повагу до приватного життя в інтернеті отримало значний розвиток. Зокрема, у справі *Big Brother Watch and Others v. United Kingdom*, ЄСПЛ розглядав систему масового перехоплення цифрових комунікацій у Великій Британії, запроваджену спецслужбами після викриттів щодо глобального стеження. Суд визнав, що

сама практика масового збору інтернет-даних не є автоматично забороненою, однак вона повинна супроводжуватися чіткими та детальними правовими гарантіями, незалежним контролем і захистом від зловживань. Було встановлено, що у британській системі існували недоліки, зокрема недостатній нагляд і ризик надмірного втручання у приватне життя осіб, включно з журналістами та правозахисниками, що особливо критично через можливість розкриття конфіденційних джерел [3].

Таким чином, Суд сформулював підхід, відповідно до якого в умовах цифровізації втручання у приватність допустиме лише за умови суворого дотримання принципів законності, необхідності та пропорційності, а також наявності належного контролю за обробкою великих масивів інтернет-даних.

Не менш цікавою є справа *Bărbulescu v. Romania*, у якій ЄСПЛ розглянув ситуацію, коли роботодавець без попередження відстежував переписку працівника в месенджері Yahoo Messenger і використав ці дані як підставу для звільнення. Суд визнав, що навіть у трудових відносинах працівник не втрачає права на приватність, а його електронні комунікації можуть підпадати під захист статті 8 Конвенції.

ЄСПЛ підкреслив, що ключовим є питання «розумного очікування приватності»: якщо працівник не був чітко і заздалегідь проінформований про моніторинг, втручання в його приватне життя є непропорційним. Також Суд сформулював важливі критерії допустимого контролю: роботодавець має чітко повідомити про факт і обсяг моніторингу, обґрунтувати його необхідність, оцінити менш інтенсивні альтернативи та забезпечити рівновагу між інтересами компанії і правом особи на приватність.

Особливо цікаво, що ЄСПЛ не заборонив моніторинг загалом, але встановив, що він може бути законним лише за умов прозорості, мінімальної необхідності та пропорційності [4].

Отже, узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що тотальна цифровізація перетворила класичне розуміння приватності (ст. 8 Конвенції) та свободи вираження поглядів (ст. 10) на динамічну систему «цифрових прав», де баланс між свободою та безпекою став головним викликом. Сучасна практика ЄСПЛ та новітнє законодавство ЄС (DMA, DSA, GDPR) демонструють перехід від формального захисту таємниці спілкування до комплексного регулювання онлайн-простору: анонімність в мережі визнається необхідною, але не абсолютною, право на забуття обмежується суспільним інтересом, а свобода слова захищається від зловживань та цензури «брамників» цифрового ринку. Для України адаптація до цих стандартів є критично важливою, оскільки вона гарантує, що технологічний прогрес не нівелюватиме людську гідність, а втручання держави у цифрову сферу залишатиметься пропорційним, законним

та необхідним у демократичному суспільстві. Практика ЄСПЛ у цифрову епоху демонструє динамічну адаптацію статті 8 Конвенції до сучасних реалій, де засадничим стає справедливе співвідношення між інтересами безпеки чи корпоративного контролю та правом особи на «розумне очікування приватності». Суд не накладає абсолютну заборону на масовий збір даних або моніторинг робочого листування, проте чітко обмежує ці процеси вимогами максимальної прозорості, суворой законності та наявності дієвих механізмів захисту від зловживань, що гарантує недоторканність цифрового простору людини від свавільного втручання.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ухвалена Радою Європи 4 листопада 1950 р., з протоколами / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.04.2026)
2. Як ЄСПЛ захищає «цифрові» права людини в Інтернеті. Практика ЄСПЛ. Український аспект. URL: <https://www.echr.com.ua/yak-yespl-zaxishhaye-cifrovi-prava-lyudini-v-interneti/> (дата звернення: 05.04.2026)
3. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (Grand Chamber, 2021). HUDOC: база даних рішень ЄСПЛ. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210077> (дата звернення: 9.04.2026).
4. Bărbulescu v. Romania (Grand Chamber, 2017). HUDOC : база даних рішень ЄСПЛ. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082> (дата звернення: 10.04.2026).

А. В. Грицик

здобувачка I курсу спеціальності «Право»

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя Л. А. Ольховик*

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЄС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Верховенство права є одним з фундаментальних ціннісних підґрунть Європейського Союзу, закріпленим у статті 2 Договору про Європейський Союз (ДЄС) [1]. Цей принцип не лише визначає внутрішню правову природу Союзу як спільноти, заснованої на праві, але й слугує умовою для взаємної довіри між державами-членами та належного функціонування всього

інтеграційного об'єднання. Інституційний механізм забезпечення верховенства права в ЄС являє собою складну, багаторівневу систему, яка поєднує судові, політичні та превентивні інструменти. Однак протягом останнього десятиліття цей механізм стикається з безпрецедентними викликами, пов'язаними з системними відхиленнями від стандартів правової демократії в окремих державах-членах, зокрема в Польщі та Угорщині.

Інституційний механізм забезпечення верховенства права в Європейському Союзі має комплексний характер і включає політичні, фінансові та моніторингові інструменти. Одним із ключових елементів політичного впливу є процедура, передбачена статтею 7 ДЄС [1], яка спрямована на реагування у випадках загрози або порушення фундаментальних цінностей Союзу. Водночас практика її застосування засвідчує, що ефективність цього інструменту значною мірою залежить від узгодженості позицій держав-членів, що створює ризики його політизації.

У контексті пошуку більш дієвих засобів впливу Європейський Союз запровадив механізм фінансової обумовленості, закріплений у Регламенті (ЄС, Євратом) 2020/2092 [3]. Його сутність полягає у можливості обмеження доступу держав-членів до фінансових ресурсів ЄС у разі встановлення порушень принципу верховенства права, які можуть впливати на належне управління бюджетом Союзу. Застосування цього інструменту свідчить про поступове посилення ролі економічних важелів у системі забезпечення спільних цінностей.

Важливе місце в інституційному механізмі займає діяльність Європейської Комісії, яка здійснює регулярний моніторинг ситуації через щорічні доповіді про стан верховенства права. У цих документах комплексно аналізуються ключові аспекти функціонування правових систем держав-членів, включаючи незалежність судової влади, рівень протидії корупції, стан медіаплюралізму та ефективність механізмів стримувань і противаг. Хоча такі доповіді не мають обов'язкової юридичної сили, вони виконують важливу превентивну та аналітичну функцію [5].

Загалом сучасний механізм забезпечення верховенства права в ЄС характеризується певною внутрішньою суперечливістю: з одного боку, він містить достатній набір інструментів впливу, а з іншого – їх застосування обмежується політичними чинниками. Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення існуючих процедур та підвищення їх ефективності в умовах сучасних викликів [1; 3].

Для подолання вразливостей механізму необхідне комплексне оновлення інструментарію ЄС. По-перше, реформувати статтю 7 ДЄС, замінивши одностановність у Раді ЄС на кваліфіковану більшість, що усуне політичне

блокування санкцій. По-друге, розширити дію механізму обумовленості (Regulation 2020/2092), поширивши його на системні порушення незалежності суддів та медіаплюралізму, а не лише на захист фінансових інтересів ЄС. Потретьє, надати щорічній Доповіді про верховенство права формалізованого статусу обов'язкового етапу попереднього контролю, що знизить політизацію рішень Комісії та створить чітку дорожню карту: від моніторингу до санкцій [4].

Підсумовуючи, слід визнати, що сучасний інституційний механізм забезпечення верховенства права в ЄС є асиметричним та внутрішньо суперечливим утворенням. Він демонструє високу ефективність у «звичайних» справах, де держави-члени добровільно співпрацюють і визнають авторитет Суду ЄС. Однак перед обличчям системних, політично вмотивованих атак на незалежність судової влади та медіа плюралізм з боку держав-членів, цей механізм виявляє свою вразливість, спричинену перед усім політичною природою інтеграції. Без глибокої політичної волі більшості держав-членів до захисту цінностей, навіть найдосконаліші правові інструменти залишаються лише потенційними можливостями, а не реальними обмежувачами.

Література:

1. Консолідована версія Договору про Європейський Союз. Офіційний вісник Європейського Союзу. 2016. С 202. С. 13-45. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M/TXT> (дата звернення: 31.03.2026)
2. Регламент (ЄС, Євроатом) 2020/2092 Європейського Парламенту і Ради від 16 грудня 2020 року про загальний режим умовності для захисту бюджету Союзу. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2020. L 433 I. С. 1-10. URL: [HTTPS://EUR-LEX.EUROPA.EU/LEGAL-CONTENT/EN/TXT/?URI=CELEX:32020R2092](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R2092) (дата звернення: 31.03.2026)
3. Європейська Комісія. Звіт про верховенство права за 2024 рік – стан верховенства права в Європейському Союзі. Брюссель, 2024. URL: [HTTPS://COMMISSION.EUROPA.EU/PUBLICATIONS/2024-RULE-LAW-REPORT_EN](https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report_en) (дата звернення: 31.03.2026)
4. Коросташова І.М., Макушев П.В. Верховенство права, засновницькі цінності, правові та конституційні традиції Європейського Союзу і країн-членів ЄС та євроінтеграція: історія та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 64–69. URL: https://lsej.org.ua/12_2024/14.pdf (дата звернення: 07.04.2026).
5. Колесніченко В.В. Особливості правової системи Європейського Союзу та її співвідношення з міжнародним і національним правом. *Юридичний*

вісник. 2024. № 1. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v1_2024/24.pdf (дата звернення: 07.04.2026).

В. Ю.Гуденко

здобувачка 4 курсу, спеціальність “Право”

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, М. О. Саракуца*

ВРЕГУЛЮВАННЯ ШІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Сучасний етап розвитку глобального цифрового права характеризується переходом від декларативних етичних засад до жорсткішого нормативного регулювання. Ухвалення 13 червня 2024 року Регламенту (ЄС) 2024/1689 (Закону про ШІ) стало логічним завершенням багаторічних дискусій щодо меж допустимого використання алгоритмічних систем [1]. Цей документ не просто встановлює правила гри, він формує нову правову парадигму, де технологічний розвиток ставиться до жорсткої залежності від фундаментальних прав людини. В основі цієї системи лежить ризик-орієнтований підхід, який дозволяє диференціювати правове навантаження на суб'єктів залежно від рівня потенційної загрози [3, 2]. На мою думку, такий підхід є не лише технічною необхідністю, а й стратегічним компромісом, призначеним зберегти інноваційний потенціал Європи, не перетворюючи її на «цифрову пустелю» через надмірну бюрократію. Проте справжня складність реалізації цього задуму криється у переході від букви закону до його практичної імплементації через модель спільного регулювання (co-regulation), що передбачає делегування частини наглядових функцій приватному сектору [7].

Розглядаючи природу спільного регулювання, можна побачити спробу Європейського Союзу подолати хронічну проблему відставання права від технологій. Традиційний законодавчий процес є дуже повільним для динамічного світу генеративного ШІ. Тому модель, за якою держава визначає цілі (безпека, прозорість), а бізнес разом із регуляторами розробляє технічні шляхи їх досягнення, виглядає найбільш життєздатною. З моєї точки зору, спільне регулювання в межах Закону про ШІ виступає не як прояв слабкості держави, а як прояв нової «цифрової дипломатії». Центральним елементом цієї системи стає Європейський офіс ШІ (AI Office), який має стати центром експертизи та головним медіатором між політичними інтересами Брюсселя та технічними реаліями Кремнієвої долини [5]. Це створює унікальне середовище,

де правові норми перетворюються на алгоритмічні стандарти. Я вважаю, що такий синтез є прогресивним, проте він несе в собі приховану загрозу: перетворення права на «чорну скриньку», зрозумілу лише вузькому колу технічних спеціалістів, що може підірвати принцип правової визначеності для пересічного громадянина.

Важливим інструментом м'якої адаптації бізнесу до нових реалій став Пакт про ШІ (AI Pact). Ця ініціатива Єврокомісії заохочує компанії дотримуватися вимог Регламенту на добровільних засадах [5]. Я думаю, що такий підхід дозволяє сформувати «культуру відповідності» (compliance culture) ще до того, як за порушення почали накладатися величезні штрафи. Це особливо важливо для стартапів, для яких раптове введення строгих норм могло б стати фатальним. На мою думку, успіх Регламенту буде залежати не від жорсткості санкцій, а від того, чи зможе ЄС переконати розробників, що дотримання етичних норм є конкурентною перевагою на глобальному ринку [3]. Водночас імплементація ризик-орієнтованого підходу до національних правових систем країн-членів потребуватиме створення контрольованих тестових серед (regulatory sandboxes), де інновації зможуть тестуватися під наглядом держави [2].

Проте детальний аналіз процесів розробки Кодексів практики для ШІ загального призначення виявляє значні зони напруження [5, 6]. У 2025 році ми спостерігали гостру дискусію навколо того, наскільки деталізовано має бути документація для великих мовних моделей. З одного боку, регулятор вимагає повної прозорості щодо навчальних даних, з іншого — корпорації посиляються на захист комерційної таємниці. Я вважаю, що тут виникає ризик так званого «регуляторного захоплення» (regulatory capture), коли великі технологічні компанії, володіючи монополією на знання, фактично диктують умови регулятору [4]. На мою думку, управління процесами регулювання в жодному разі не можна залишати виключно в руках індустрії. Досвід лобіювання інтересів Big Tech під час обговорення фінального тексту Закону свідчить про те, що бізнес завжди прагне мінімізувати свої витрати на безпеку, часто за рахунок прав кінцевих користувачів.

Окремої уваги заслуговує на питання легітимності технічної стандартизації. У моделі спільного регулювання технічні стандарти, розроблені організаціями на кшталт CEN (Європейський комітет зі стандартизації) чи CENELEC (Європейський комітет з електротехнічної стандартизації), стають фактично обов'язковими для виконання через презумпцію відповідності. Я ставлюсь до цього критично і вбачаю певну небезпеку у тому, що демократично обраний законодавець делегує право вирішувати, що є «безпечним» або «справедливим» алгоритмом, приватним технічним комітетам,

робота яких не є прозорою для громадськості. Це може призвести до ситуації, коли суспільно-важливі цінності будуть принесені в жертву технічній зручності розробників [4]. Тому я вважаю за необхідне посилити участь представників громадянського суспільства та академічної спільноти у процесах стандартизації, щоб гарантувати, що ШІ буде слугувати інтересам людини, а не лише капіталу.

Перспективи імплементації Закону про ШІ також тісно пов'язані із геополітичним контекстом. ЄС прагне встановити «золотий стандарт» регулювання, сподіваючись на «ефект Брюсселя», коли глобальні компанії будуть адаптувати свої продукти під європейські вимоги по всьому світу [3]. Проте, на мою думку, цей шлях є ризикованим у контексті конкуренції зі США та Китаєм, де підходи до регулювання є значно ліберальнішими або більш орієнтованими на державний контроль. Я вважаю європейську модель «третього шляху» між вільним ринком та цифровим авторитаризмом найгуманнішою, але її життєздатність підтвердиться лише тоді, коли в ЄС з'являться власні технологічні гіганти, здатні конкурувати за цими правилами.

Завершуючи аналіз, слід зазначити, що регулювання ШІ в ЄС — це не статичний акт, а постійний процес навчання на практиці. Спільне регулювання вимагає від державних органів небаченої раніше швидкості реакції та глибокої технічної грамотності. Я вважаю, що головним викликом наступних років стане не стільки слідування букви Регламенту, скільки здатність системи адаптуватися до появи автономних систем нового покоління, які можуть зробити сьогоднішні норми неактуальними. Підсумовуючи, на мою думку, право має утримувати розвиток технологій у межах людської моралі, не перешкоджаючи при цьому науковому прогресу. Тільки за умови балансу між інноваціями, підзвітністю та прозорістю Європа зможе побудувати справді довірене цифрове майбутнє.

Література:

1. Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року щодо встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (Закон про штучний інтелект). *Official Journal of the European Union* . 2024. L 2024/1689. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (Дата звернення: 10.04.2026).
2. Ebers M. Truly Risk-Based Regulation of Artificial Intelligence – How to Implement the EU AI Act. *European Journal of Risk Regulation* 2025. Vol. 16, Is. 2. P. 684-703. DOI: <https://doi.org/10.1017/err.2024.78>.

3. Malgieri G., Kamath G. Generative AI: Global Governance and the Risk-Based Approach. *Centre on Regulation in Europe (CERRE)* . 2023. 58 p. URL:<https://cerre.eu/wp-content/uploads/2023/11/CERRE-REPORT-11.23.pdf>.
4. EU's AI Act Fails to Set Gold Standard for Human Rights / *European Digital Rights (EDRI)* . 2024. URL:<https://edri.org/wp-content/uploads/2024/04/EUs-AI-Act-fails-to-set-gold-standard-for-human-rights.pdf>.
5. Meyers Z. Implementing AI Act: The Commission's First Big Test for Better Regulation. *Center for European Reform* . 2024. URL:https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_ZM_ai_act_6.12.24.pdf.
6. Dunn P., De Gregorio G. Ambiguous Risk-Based Approach of Artificial Intelligence Act. *IAIL Workshop Proceedings* . 2022. URL:https://ceur-ws.org/Vol-3221/IAIL_paper7.pdf.
7. Cancela-Outeda C. The EU's AI act: A Framework for Collaborative Governance. *Internet of Things*. 2024. Vol. 27. 101291. DOI: [10.1016/j.iot.2024.101291](https://doi.org/10.1016/j.iot.2024.101291).

А. О. Діденко

здобувачка IV курсу спеціальність «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к. ю. н. доцент кафедри конституційного права та правосуддя, А. В. Левенець

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Сучасні збройні конфлікти дедалі виразніше демонструють не лише воєнно-політичне протистояння, а й системні порушення базових прав людини. Йдеться про стійкі практики незаконних вбивств цивільного населення, насильницьких зникнень, катувань і депортацій, які свідчать про глибоку кризу правового порядку. У цих умовах воєнні злочини набувають характеру системного порушення прав людини, спрямованого проти життя, безпеки та гідності особи. І. Сопельник, аналізуючи трансформацію правозахисних механізмів, підкреслює їх зміщення від декларативного рівня до практичного забезпечення прав у конфліктних умовах [1, с. 122].

Дискусія ускладнюється домінуванням підходу, орієнтованого на міжнародне гуманітарне право, що зосереджується на регулюванні засобів і методів ведення війни. Унаслідок цього індивідуальний вимір порушень

відходить на другий план. Правозахисний підхід, який дозволяє оцінювати воєнні злочини через призму порушених прав конкретної людини, залишається недостатньо розвиненим. Ю. Вовик звертає увагу, що у ситуації збройної агресії ключовою проблемою стає не лише фіксація порушень, а й забезпечення реального доступу постраждалих до міжнародних механізмів захисту [2, с. 67].

Це зумовлює необхідність переосмислення ролі міжнародно-правових механізмів захисту прав людини, які слід розглядати як центральний інструмент забезпечення відповідальності та відновлення порушених прав. Метою дослідження є аналіз цих механізмів з урахуванням їх ефективності та інституційних обмежень у сучасних умовах.

Права людини у збройному конфлікті зберігають природно-правову основу і не залежать від політичних чи воєнних обставин. Вони не створюються державою, а визнаються нею, що забезпечує їхню сталість навіть за надзвичайних умов. І. Сопельник пов'язує розвиток правозахисних механізмів із переходом до їх реального функціонування у кризових ситуаціях [1, с. 123]. Невідчужуваність прав означає їх дію незалежно від ситуації, а базові гарантії, серед яких заборона катувань і право на життя, не можуть бути обмежені. А. Упадх'яй наголошує, що міжнародні стандарти продовжують діяти і в умовах конфлікту, розширюючи сферу захисту прав людини [3, с. 190].

Це створює підставу для розгляду воєнних злочинів не лише як порушення норм війни, а як прямого посягання на права людини. Йдеться про порушення права на життя, фізичної недоторканності та гідності особи, повагу до житла та іншого майна особи, повагу до приватного та сімейного життя і багатьох інших прав.

Міжнародні механізми захисту прав людини ґрунтуються на можливості індивідуального звернення та формуванні стандартів відповідальності держави. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що держава може нести відповідальність за порушення прав поза межами своєї території за наявності ефективного контролю. Ефективний контроль у даному випадку визначається як такий стан, за якого держава несе відповідальність за порушення прав людини, які відбуваються на території іншої держави, проте як тимчасово окуповані знаходяться під реальним контролем першої. Зокрема у справі *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*, Суд визнав, що юрисдикція держави може поширюватися на випадки ефективного контролю над особою поза її територією, що забезпечує застосування гарантій права на життя та обов'язку ефективного розслідування [4]. Аналогічно у справі *Ukraine and the Netherlands v. Russia* підтверджено відповідальність держави за системні порушення прав людини на окупованих територіях за наявності ефективного контролю [5]. Загалом слід зазначити, що станом на зараз у Європейському суді з прав

людини знаходяться на розгляді тисячі індивідуальних скарг від осіб, постраждалих від збройної агресії РФ проти України, починаючи з подій у Криму у лютому 2014 року, а також чотири міждержавні скарги України проти РФ, по двом з яких вже винесені остаточні рішення: «Україна проти Росії (щодо Криму)» (25 червня 2024 рік) та «Україна та Нідерланди проти Росії» (9 липня 2025 року). В обох випадках ЄСПЛ визнано РФ відповідальною за порушення майже всіх конвенційних прав, і в обох випадках питання про суми справедливої сатисфакції залишено на потім.

У контексті визначення розмірів компенсацій особам, постраждалим від війни, та перспектив їх отримання слід згадати про міжнародний компенсаційний механізм, ключовим елементом якого є Реєстр збитків для України, створений під егідою Ради Європи. До цього Реєстру заносяться всі заяви про шкоду, нанесену внаслідок війни та формується відповідна доказова база для подальшого відшкодування та розрахунку компенсацій [6]. Створення та наповнення Реєстру збитків – це лише перший крок цього компенсаційного механізму. У подальшому передбачається ще створення спеціальної Комісії з розгляду заяв, що буде оцінювати та визначати розмір компенсацій, тоді як останнім його елементом стане утворений Компенсаційний фонд, з якого будуть здійснюватися відповідні виплати.

Отже, попри всі складнощі, пов'язані із відновленням порушених прав осіб, постраждалих від війни, український досвід демонструє реальність такого відновлення та дозволяє спрогнозувати достатню ефективність окремих міжнародних правозахисних механізмів. Можна також із впевненістю стверджувати, що враховуючи масштаби порушених прав людини в Україні, які відбуваються після 24 лютого 2022 року, а також безпрецедентний характер відкритої збройної агресії, яка вперше сталась на європейському континенті після Другої світової війни, уже вбачаються тенденції до взаємопроникнення та взаємодії існуючих механізмів захисту прав людини із новими інституційними утвореннями.

Література:

1. Sopelnyk I. The Essence of Human Rights and the Transformation of Mechanisms for Their Protection. *Law. Human. Environment*. 2025. Vol. 16, No. 1. P. 122–146. DOI: <https://doi.org/10.31548/law/1.2025.122>.
2. Vozovyk Y., Osypchuk A., Plakhotnik O. International legal aspects of assistance to Ukraine in the context of armed aggression. *Social Development: Economic and Legal Issues*. 2025. No. 9. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.13>.

3. Upadhyay A., Mehrotra A. Human Rights Protection in Europe and Russia: Addressing the Implications of Russian Expulsion Under the Statute of the Council of Europe and the European Convention on Human Rights. *International Journal of Legal Information*. 2025. Vol. 53, Issue 3. P. 187–198. DOI: <https://doi.org/10.1017/jli.2025.10069>.

4. Al-Skeini and Others v. the United Kingdom. Judgment (Grand Chamber), 7 July 2011, Application No. 55721/07. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117703> (дата звернення: 07.04.2026).

5. Ukraine and the Netherlands v. Russia. Judgment (Grand Chamber), 9 July 2025, Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-222889> (дата звернення: 07.04.2026).

6. Register of Damage for Ukraine. Council of Europe. URL: <https://www.rd4u.coe.int/en/>

О. І. Дімова

*здобувачка I курсу спеціальність «Право» Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова*

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та
правосуддя М. О. Саракуца*

АНАЛІЗ КОПЕНГАГЕНСЬКИХ КРИТЕРІЇВ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Європейська інтеграція України на сучасному етапі розвитку держави набуває особливої актуальності в умовах трансформації політичної системи, реформування економіки та зміцнення демократичних інститутів. Прагнення України до набуття повноправного членства в Європейському Союзі обумовлює необхідність глибокого аналізу тих вимог, які висуваються до держав-кандидатів, зокрема Копенгагенських критеріїв, що визначають ключові параметри відповідності країни стандартам ЄС.

Актуальність дослідження зумовлена також тим, що Копенгагенські критерії виступають не лише формальними умовами вступу, але й комплексною моделлю розвитку держави, яка охоплює політичну, економічну та правову сфери. В умовах євроінтеграційного курсу України особливого значення набуває оцінка рівня відповідності цим критеріям та визначення напрямів подальшого вдосконалення державної політики. Метою даного

дослідження є аналіз змісту Копенгагенських критеріїв та визначення особливостей їх реалізації в процесі європейської інтеграції України.

Копенгагенські критерії були сформульовані під час засідання Європейської Ради у червні 1993 року в Копенгагені та визначають три основні умови, яким повинна відповідати держава для вступу до Європейського Союзу. Політичний критерій передбачає стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу до меншин. Економічний критерій полягає у наявності функціонуючої ринкової економіки та здатності витримувати конкурентний тиск у межах ЄС. Правовий критерій передбачає здатність держави брати на себе зобов'язання членства, включаючи імплементацію всього обсягу законодавства ЄС (*acquis communautaire*).

Саме цей комплекс вимог створює своєрідну "дорожню карту" для країни-кандидата, адже без виконання цих умов жодна держава не може розраховувати на позитивне рішення з боку Євросоюзу. Історичний досвід попередніх розширень ЄС засвідчує, що навіть тривалий переговорний процес не гарантує успіху, якщо країна не демонструє реального прогресу у впровадженні європейських стандартів у своє внутрішнє законодавство та практику державного управління.

Оцінюючи сучасний стан відповідності України Копенгагенським критеріям, варто звернути увагу на міжнародні рейтинги, які демонструють неоднозначну ситуацію. З одного боку, «Україна посідає 105 місце в Індексі сприйняття корупції, 62 сходинку – в Індексі свободи слова та 150-ту – в Індексі економічної свободи» [1]. Ці показники свідчать про наявність системних проблем, які потребують послідовного вирішення. Проте, як зазначають, «це не означає, що Україна не готова до членства, оскільки на схожих позиціях були Румунія і Хорватія на етапі кандидатства. Це лише підтверджує те, що рух до членства в Союзі є постійним процесом, під час якого не можна зупинятися» [1].

Тобто наявність низьких позицій у рейтингах не є вироком, а скоріше сигналом до того, які сфери потребують першочергових реформ. Важливо розуміти, що самі по собі рейтинги відображають лише статичну картину, тоді як для ЄС ключове значення має динаміка змін – наскільки швидко та ефективно країна рухається у напрямку європейських стандартів.

Водночас дослідники наголошують, що «виконати критерії членства у ЄС для України буде складно. Навіть перед війною ефективність державного управління в Україні виглядала гіршою, ніж в інших посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи, коли вони починали процес вступу до ЄС. У 2023 р. Україна мала дуже низький рейтинг за показниками ефективності

управління, маючи нижчі бали, ніж усі, крім однієї, з десяти нинішніх країн-кандидатів на вступ до ЄС» [2].

Це свідчить про те, що реформування судової системи, боротьба з корупцією та забезпечення незалежності суддів розглядаються як пріоритетні напрями для досягнення відповідності політичним критеріям. Без реального прогресу в цих сферах годі сподіватися на прискорення переговорного процесу. Крім того, війна значно ускладнює проведення глибоких інституційних змін, однак саме вони є запорукою успішної євроінтеграції.

Щодо правового критерію, то важливим показником є виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Аналітики зазначають, що «є й проблемні сфери, наприклад, "фінансове співробітництво та боротьба з шахрайством" – 24% виконаних завдань, "захист прав споживачів" – 48%, "соціальна політика та трудові відносини" – 45%, "сільське господарство" та "митні питання" – 52%» [3].

Особливо тривожним є низький рівень виконання завдань у сфері фінансового співробітництва та боротьби з шахрайством, адже цей напрям безпосередньо пов'язаний із використанням європейської допомоги та довірою з боку міжнародних партнерів. Крім того, «сам прогрес виконання Угоди про асоціацію є повільним: незважаючи на те, що з 2020 по 2021 р. він збільшився на 9%, у 2021 р. вдалось реалізувати лише 42% від запланованих завдань» [3].

Це підкреслює необхідність активізації реформ у сфері імплементації європейського законодавства. При цьому важливо розуміти, що йдеться не лише про кількісні показники, а про якісні зміни в роботі державних інституцій та реальне наближення українських стандартів до європейських. Саме повільність імплементаційних процесів часто стає головним каменем спотикання для країн-кандидатів.

Аналізуючи зазначені аспекти, можна дійти висновку, що Копенгагенські критерії виступають не лише інструментом оцінки готовності держави до вступу, але й ефективним механізмом модернізації суспільства. Досвід попередніх розширень ЄС, зокрема країн Балтії, свідчить про те, що поступова та системна робота над виконанням цих критеріїв дає позитивні результати.

Водночас для України актуальним залишається питання підвищення ефективності реалізації реформ, зокрема у сфері боротьби з корупцією, забезпечення незалежності судової влади та покращення інвестиційного клімату. Доцільним є впровадження комплексних заходів, спрямованих на посилення інституційної спроможності держави, удосконалення механізмів контролю за виконанням законодавства та активізацію співпраці з європейськими інституціями.

Важливим напрямом також є підвищення рівня правової культури населення та забезпечення прозорості діяльності органів влади. Таким чином, подальша європейська інтеграція України безпосередньо залежить від ефективності реалізації Копенгагенських критеріїв, що вимагає не лише формального виконання вимог ЄС, але й глибоких внутрішніх трансформацій, спрямованих на побудову демократичної, правової та економічно стабільної держави.

Література:

1. Що таке Копенгагенські критерії, яким має відповідати Україна для вступу в ЄС: пояснення. Центр Дослідження Законодавства України. URL: <https://ualaw.org/shho-take-kopengagenski-kryteriyi-yakym-maye-vidpovidaty-ukrayina-dlya-vstupu-v-yes-poyasnennya/> (дата звернення: 05.04.2026).
2. Пожар, А., & Пантелеймоненко, А. (2024). ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ. *Економіка та суспільство*, (65). С. 3. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-43> (дата звернення: 05.04.2026).
3. Шлях до ЄС: короткий гайд зі вступу України до Європейського Союзу. ADASTRA. І Аналітичний центр. URL: <https://adastra.org.ua/blog/shlyah-do-yes-korotkij-gajd-zi-vstupu-ukrayini-do-yevropejskogo-soyuzu> (дата звернення: 05.04.2026).

Д. А. Долинна

здобувачка 4 курсу, спеціальність D8 «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, А. В. Левенець*

ДЕРОГАЦІЯ ЯК ВИД ОБМЕЖЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ: УМОВИ ТА КРИТЕРІЇ ДОПУСТИМОСТІ

В умовах глобальної нестабільності, збройних конфліктів та кризових явищ по всьому світу, інститут дерогації набуває критичного значення. Як правовий механізм, дерогація покликана забезпечити баланс між ефективним захистом державного суверенітету та недоторканністю фундаментальних свобод. Проте практична реалізація цього механізму часто межує з ризиками надмірного втручання держави у приватну сферу під приводом «суспільної необхідності». Актуальність даної теми зумовлена потребою чіткого розмежування легітимного захисту нації від невинновданого звуження прав

людини, що потребує детального аналізу критеріїв пропорційності та ролі міжнародного контролю.

Під дерогацією розуміють законну можливість держави тимчасово не дотримуватися окремих прав людини у випадках, коли під загрозою перебуває саме існування нації. Головними регуляторами цього інституту є стаття 4 МПГПП та стаття 15 ЄКПЛ, які встановлюють правові межі, за які держава не може виходити навіть у кризові періоди. Стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ратифікованого Україною ще у 1973 році, встановлює сувору правову рамку для дерогації. Вона визначає, що відступ від зобов'язань можливий лише за умови офіційної констатації стану суспільної небезпеки, що становить реальну загрозу життю нації. При цьому обсяг вжитих обмежень має суворо корелювати з гостротою становища, не вступати в колізію з іншими нормами міжнародного права зокрема МГП та безумовно виключати будь-які прояви дискримінації за захищеними ознаками. Також країни-учасниці зобов'язані негайно сповіщати Генерального секретаря ООН про запровадження та причини відступу від положень Пакту для подальшого інформування інших держав. Аналогічна процедура передбачена для повідомлення про терміни скасування таких відступів [1, ст. 4]. Ця норма впроваджує принцип «суворої зумовленості»: держава не має права на довільні обмеження, кожен захід повинен бути пропорційним фактичній гостроті ситуації. Важливим запобіжником є кумулятивна вимога, такі кроки не можуть суперечити іншим нормам міжнародного права та категорично не повинні ґрунтуватися на дискримінаційних ознаках, як-от раса, стать, мова чи віросповідання. Таким чином, ст. 4 Пакту виступає гарантом того, що навіть у кризові періоди держава діє як правовий суб'єкт. Подібна за змістом норма міститься у статті 15 ЄКПЛ, яка регламентує право держави на відступ від своїх зобов'язань у надзвичайних ситуаціях. Проте Конвенція встановлює жорсткий правовий бар'єр, визначаючи групу «абсолютних» або невід'ємних прав, дерогація від яких категорично заборонена за будь-яких умов, навіть під час війни чи іншої суспільної катастрофи [2, ст. 15].

Головна юридична дилема дерогації криється у високому ступені суб'єктивності при оцінці загрози «життю нації». Тому для подолання ризиків та зміцнення правового статусу особи в кризові періоди, доцільно запровадити дворівневу систему контролю. По-перше, розширення переліку non-derogable rights. На рівні національного законодавства слід закріпити, що крім ст. 15 ЄКПЛ, не можуть бути обмежені базові процесуальні гарантії. До них мають бути включені не лише базові права, а й ключові процесуальні гарантії, право на доступ до правової допомоги та інститут habeas corpus. Це запобігає нівелюванню прав людини у будь-якій ситуації.

По-друге, включити принцип «автоматичного перегляду». Кожен захід дерогації повинен підлягати негайному та періодичному судовому контролю. Суд має перевіряти не лише факт наявності війни чи іншої істотної загрози життю нації, а й те, чи допоможе конкретне обмеження реально подолати кризу. Буде доцільним використовувати перерозподіл тягара доведення, згідно якому у будь-якому спорі саме держава має довести, що обраний захід є єдиним можливим шляхом порятунку нації, а менш обтяжливі методи були б завідомо неефективними.

Таким чином вважаємо, що з метою вдосконалення інституту дерогації слід відмовитись від моделі, за якої держава одноосібно визначає межі своєї влади під час кризи. Майбутнє цього інституту на наш погляд полягає у суворій функціональній залежності, де кожне обмеження права має бути технічно та юридично доведено як критично необхідне для виживання демократичного суспільства під постійним наглядом незалежного суду та міжнародної спільноти.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966.
URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення: 02.04.2026).

В. А. Ковальчук

*здобувачка II курсу економіко-правового факультету, Спеціальність «Право»
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, З. В. Кузнєцова*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія проти України оголила низку проблем, пов'язаних із забезпеченням прав людини в умовах війни, коли права людини стають особливо вразливими. В зв'язку з цим постає питання: які правові інструменти реально здатні їх захистити на національному та міжнародному рівнях. Тому актуальність досліджуваної теми є надзвичайно високою і

зумовлена тим, що збройна агресія рф створила безпрецедентний виклик для національної правової системи: як зберегти демократичні цінності та права людини в умовах екстремального безпекового режиму.

Метою роботи є дослідження конституційно-правових механізмів захисту прав людини в умовах воєнного стану та визначення їх ефективності на національному та міжнародному рівнях. Вони спрямовані на те, щоб, незважаючи на бойові дії та обмеження прав, недоторканне ядро прав людини залишалося захищеним, а винні у порушеннях були притягнуті до відповідальності.

Важливо підкреслити, що агресія рф проти суверенної України від 24 лютого 2022 року супроводжується масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права. Систематично нехтуючи принципами міжнародного права, країна-агресор вчиняє акти насильства проти цивільного населення та цілеспрямовано руйнує житлову й критичну інфраструктуру. Такі дії є грубим порушенням фундаментальних прав, свобод та інтересів людини, зафіксованих у національному та міжнародному законодавстві. [1, с. 61].

Водночас, наявність загрози національній безпеці обумовило необхідність введення 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 воєнного стану на всій території України з метою спрямування діяльності органів системи охорони та оборони України на оборонний характер з метою відсічі агресивних дій рф [2].

Запровадження воєнного стану призвело до специфічних обмежень для життєдіяльності осіб, що проживають в Україні які, звісно, у жодному разі не скасовують такі безумовні права, як: рівність громадян щодо конституційних прав і свобод та рівність їх перед законом (ст. 24); заборона позбавлення громадянства і права змінити громадянства (ст. 25); невід'ємне право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності людини (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29) тощо [3].

Найчастіше в умовах війни беззахисним стає основне право людини – право на життя. Збройна військова агресія призводить до вбивств, тілесних ушкоджень, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і права на гідність та недоторканність. Крім того, завдання шкоди здоров'ю внаслідок травмувань, неможливість доступу до медицини – є порушенням права людини на охорону здоров'я. Пошкодження або руйнування майна, порушення права власності у результаті відібрання майна, обмеження прав людини на окупованій території, викрадення дітей та розлучення із батьками, порушення права на освіту тощо. На жаль, цей перелік порушень не є вичерпним, але існуюча система правових

форм та способів захисту допоможе відновити порушене право та відшкодувати завдану шкоду [4, с. 324].

Слід зазначити, що система захисту прав людини під час війни включає правові заходи, встановлені нормами як національного так і міжнародного права [4, с. 324].

Аналізуючи національні механізми захисту прав людини, слід звернути увагу на функціонування незалежних інститутів, які мають забезпечувати дотримання прав людини, незважаючи на умови воєнного часу. Насамперед, звертаємо увагу, що згідно зі статтею 3 Конституції України, «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [3]. Вважаємо за необхідне наголосити, що держава правами і свободами не наділяє, держава покликана створювати умови, забезпечувати гарантіями і надавати захист для реалізації прав. Важливо також зауважити на ключовій ролі Президента України як гаранта дотримання прав і свобод людини і громадянина (ст. 102) [3]. Механізм реалізації цієї функції Президента здійснюється шляхом подання законодавчої ініціативи щодо приведення чинного законодавства у відповідність до норм Конституції.

Нормативний механізм захисту прав людини здійснює також і Верховна Рада України, якій належить законодавча влада в державі. Тому діяльність парламенту, як єдиного законодавчого органу, спрямована на прийняття законодавчих актів, покликаних гарантувати та захищати права людини. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII заклали основу для ефективного захисту прав людини в умовах воєнного часу. Згодом, 20 квітня 2016 року для забезпечення прав людини і громадянина було створено Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, з 3 грудня 2024 року – Міністерство національної єдності України [5, ст. 148].

Також, відповідно до статті 101 Конституції України функціонує інститут Уповноваженого з прав людини, який здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина органами державної влади. Його діяльність не припиняється і під час воєнного стану.

Судова форма захисту прав і свобод завжди виступає однією з найефективніших, оскільки здійснюється однією з гілок влади та гарантована Конституцією. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їхні права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші утиски прав і свобод [4, с. 324].

Аналізуючи національні механізми захисту прав людини в умовах воєнного стану можна впевнитись у тому, що їх не було паралізовано збройною агресією, а навпаки було активізовано та адаптовано для протидії її наслідкам.

Міжнародні форми й способи захисту прав людини під час війни містяться у нормах міжнародного гуманітарного права. Основою формування сучасного міжнародного гуманітарного права є взаємодія гаазького та женецького прав. Гаазьке право, або право війни регламентує права та обов'язки сторін, що воюють під час проведення військових операцій та обмежує вибір засобів спричинення шкоди [6, с. 8].

Таким чином, співпраця з міжнародним кримінальним судом та впровадження норм Римського статуту посилюють гарантії того, що порушені права громадян будуть відновлені, а винні будуть покарані на міжнародному рівні. Крім того, подальше вдосконалення цих механізмів є запорукою успішної євроінтеграції та побудови мирної повоєнної держави. Все сказане означає, що існує комплексна, хоча й напружена, система правових інструментів для мінімізації наслідків війни та відновлення справедливості. Вона ґрунтується на законодавстві України та нормах міжнародного гуманітарного права і продовжує діяти навіть під час воєнного стану.

Література:

1. Чеп Д. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу*, м. Київ, 10 грудня 2024 р. Київ: МДУ, 2024. С. 61-62.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 02.11.2025).
3. Конституція України: від 28 червня 1996р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 02.11.2025).
4. Дорошенко В. А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 323-326.
5. Толкачова І. А., Омельченко Н. В. Механізми захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 5, час.1. С. 146-151.
6. Денисюк С. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Права людини в сучасних умовах: гуманістичний та безпековий вимір: матеріали круглого столу*, м. Запоріжжя, 6 груд. 2024р. Держав. подат. ун-т., 2025. С. 7-10.

О. С. Кожухар

здобувачка I курсу спеціальності Право

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доц., доцент кафедри конституційного права та правосуддя Л. А. Ольховик*

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР: ЯК ЗМІНИВСЯ ТА ПРАЦЮЄ СУЧАСНИЙ ЄС

Сьогодні Європейський Союз переживає складні часи: відголоски виходу Британії (Brexit), суперечки всередині блоку щодо того, чиї закони вищі за ієрархією (національні чи ЄС), та необхідність швидко приймати рішення у цифрову епоху. Лісабонський договір - це «двигун», на якому зараз працює ЄС. Але цей двигун розроблявся ще у 2000-х роках для зовсім іншого світу. Нам важливо зрозуміти, чи справляються інституції ЄС зі своїми завданнями сьогодні і як вони адаптуються до сучасних криз, не розвалюючи Союз із середини.

У науковій літературі це питання досліджували багато авторитетних науковців. Так, Р. Петров вказує на причини необхідності Лісабонського договору, В. Бабаєвська – вплив договору на ЄС, А. Бояр – зміни у інститутах, А. Кірик – новий розподіл повноважень, які закріплює документ.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз трансформації інституційного механізму ЄС, зокрема через призму розширення повноважень ключових органів та формування нового балансу сил між ними.

У зв'язку з набуттям членства в ЄС в 2004 р. та 2007 р. 12 нових держав-членів виникла необхідність у перегляді засад конституційного устрою ЄС. Тому існувала необхідність у реформуванні процедури голосування, а також консолідації та спрощення існуючих установчих договорів ЄС [1, с.21]. Після невдалої ратифікації Конституційного Договору 2004 р. на національних референдумах у Голландії і Франції виникла необхідність у якісному перегляді загальних правових положень функціонування єдиного конституційно-правового механізму ЄС. Європейська Рада ухвалила рішення щодо встановлення «періоду рефлексії», протягом якого планувалося обговорити майбутнє конституційного розвитку в ЄС й затвердити план подальших дій [1, с. 22-23].

У березні 2007 р. під час урочистостей з нагоди 50-річчя укладення Римської угоди про створення Європейського Економічного Співтовариства лідери 27 держав-членів ЄС підписали спільну декларацію, у якій висловили

намір відновити процес інституційних реформ у ЄС завдяки перегляду Конституційної угоди [2, с. 31].

Лісабонський договір, який набув чинності 1 грудня 2009 року, заклав основи функціонування ЄС на найближчі 15-20 років. Важливість договору полягає у тому, що він реформував інституції ЄС та вдосконалив процес прийняття рішень, посилив демократичний вимір ЄС. Інституційні зміни дали змогу адаптувати структуру ЄС для ефективного функціонування Союзу в умовах розширення кількості його членів [3, с. 2]. Раніше Європейська Спільнота та Європейський Союз мали різні статuti й використовували різні правила ухвалення рішень. Лісабонський договір припинив існування такої подвійної системи й надає Європейському Союзу юридичного статусу. Це покращило здатність ЄС діяти, особливо у питаннях зовнішніх відносин [4, с. 70]. За Договором помітно посилюється роль Європейського Парламенту в законотворчій діяльності ЄС, а національні парламенти держав-членів уперше отримують право безпосередньо брати участь у цьому процесі [2, с.32]. Відповідно до положень Договору, кількість депутатів парламенту не повинна перевищувати 750+1 (Президент Європарламенту), а місця розподіляються за системою «зниженої пропорційності», де мінімальна кількість представників від держави становить 6 депутатів, а максимальна – 96 [3, с. 3].

На Європейський Парламент покладено 3 основні функції: законодавча (прийняття європейських законів разом з Радою ЄС, згода для прийняття важливих рішень); демократичний нагляд за інститутами ЄС (затвердження членів Європейської комісії); контроль за бюджетом ЄС.

Крім того, створено посаду постійного Президента ЄС, якого обирають лідери країн-членів із групи кандидатів. Лідер, який обіймає цю посаду впродовж 2,5 років, офіційно називається Президентом Європейської ради й виступає в ролі «обличчя» ЄС в питаннях політики Союзу. Інша нова посада – Високого представника з питань закордонних справ і політики безпеки – об'єднала два портфелі закордонних справ ЄС в одному офісі для створення надійнішої й узгодженої європейської зовнішньої політики [5, с. 23].

У договорі змінено роботу Ради ЄС і конкретно згадуються дві конфігурації Ради: Рада із загальних справ і Рада із закордонних справ. Крім того, він передбачає, що головування в усіх конфігураціях Ради, окрім закордонних справ, здійснюють представники держав-членів на основі рівної ротації. Слід відзначити, що головування в Раді ЄС не є окремою посадою, а здійснюється урядом держави-члена ЄС. Кожні шість місяців президентство змінюється між державами-членами в порядку, заздалегідь визначеному членами Ради ЄС, що дозволяє кожній державі-члену головувати в цьому органі [6, с. 179].

Лісабонський Договір надає Хартії основних прав ЄС обов'язкову юридичну силу через визнання того, що Хартія основних прав ЄС має таку ж юридичну силу, як і установчі договори ЄС [1, с. 27]. Це посилює правозахисний вимір інтеграції та стало ще одною ознакою демократії.

Вважаємо за доцільне підсумувати, що Лісабонський договір став ключовим етапом конституційної еволюції ЄС, що дозволив подолати інституційну кризу та адаптуватися до масштабного розширення. Наділивши ЄС міжнародною правосуб'єктністю, договір перетворив Союз на одну юридичну особу у питаннях зовнішньої політики. Реформа суттєво демократизувала систему: Європейський Парламент став повноцінним законодавцем, а національні парламенти отримали реальні важелі контролю. Попри сучасні виклики та правові суперечки, закладений у 2009 році механізм залишається дієвим «двигуном», що забезпечує гнучкість та внутрішню єдність спільноти.

Література:

1. Петров Р. А. Лісабонський договір (договір про реформи). Право Європейського Союзу: підручник за ред. Р. А. Петрова. Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія" Вид. 10-те, змін. і доповн. Х.: Право, 2021. С. 22-30.
2. Бабаєвська В. Лісабонський договір та його вплив на розвиток Європейського Союзу. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*, м. Харків, 27 листоп. 2015 р. Харків, 2015. С. 31–33.
3. Інформаційно-дослідницький центр. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf> (дата звернення: 29.03.2026).
4. Волик Л. Лісабонський договір: нові можливості для України. *Всеукраїнська наукова конференція «Державноправові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики»*. м. Одеса, 12 груд. 2022 р. Одеса, 2022. С. 69–73.
5. Бояр А., Кицюк І., Романюк Н. Зелений і безпечний Європейський Союз : монографія за ред.: А. Бояр, В. Лажнік. Луцьк, 2023. 592 с.
6. Кірик А. Реформування інституційної системи Європейського Союзу за Лісабонським договором. *Університетські наукові записки*. 2021., № 84. Т. 6. С. 175–186.

Д. В. Кравчук

курсант 3 курсу, Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: *доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
доктор філософії, Д. В. Кіблик*

ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕХАНІЗМ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ

Проблема прав людини в сучасному державотворенні посідає центральне місце, виступаючи фундаментальним показником рівня демократичного розвитку суспільства та гуманізації правової системи. Права людини за своєю природою є складним багатоаспектним явищем, яке відображає міру свободи індивіда та його взаємовідносини з державою. Як зазначає О. Ф. Скакун, права людини - це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, і які мають бути об'єктивно зумовлені рівнем розвитку суспільства [5, с. 142]. Механізм функціонування прав людини є цілісною системою, що охоплює три взаємопов'язані стадії: забезпечення, реалізацію та захист. Забезпечення прав людини передбачає створення державою необхідних умов - нормативно-правових, організаційних та економічних - для того, щоб кожен суб'єкт міг безперешкодно користуватися своїми благами.

Згідно з позицією С. С. Алексєєва, держава не «дарує» ці права, а лише юридично визнає їх через позитивне законодавство, що накладає на неї обов'язок утримуватися від втручання в особисту сферу та вживати активних заходів для підтримки соціальних стандартів [1, с. 78]. Реалізація прав, у свою чергу, є динамічним процесом перетворення юридичних норм у фактичну поведінку людей. Цей процес може відбуватися у формах використання (активні дії особи), виконання (дотримання обов'язків) та додержання (утримання від заборонених дій). П. М. Рабінович наголошує, що ефективність реалізації безпосередньо залежить від правової культури особи та якості юридичної техніки, використаної при написанні законів [4, с. 95]. Проте найбільш критичним елементом цієї системи є механізм захисту прав людини, який включається у разі їх порушення, оспорювання або невизнання. На національному рівні провідна роль у цьому процесі належить судовій владі, що підтверджується статтею 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на судовий захист [2].

Окрім судочинства, важливими ланками є інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, діяльність адвокатури та правоохоронних органів. У контексті глобалізації національні механізми тісно переплітаються з

міжнародними. Європейська система захисту прав людини, що базується на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, надає громадянам можливість звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Як зауважує В. Г. Буткевич, рішення ЄСПЛ мають для України характер прецедентного права та є інструментом виправлення системних недоліків державного апарату [3, с. 210]. Важливо розуміти, що захист права - це не лише відновлення статусу-кво, а й запобігання майбутнім порушенням через зміну адміністративної та судової практики. Механізм захисту також включає самозахист – правомірні дії особи, спрямовані на охорону своїх прав від незаконних посягань без звернення до офіційних органів, якщо це не суперечить закону.

Підсумовуючи, слід зазначити, що лише єдність правового регулювання, ефективна діяльність державних інституцій та активна громадянська позиція можуть гарантувати перетворення прав людини з абстрактних юридичних конструкцій на реальний соціальний актив. Подальше вдосконалення цього механізму в Україні вимагає не лише гармонізації законодавства з європейськими стандартами, а й реформування правозастосовної діяльності з акцентом на людиноцентричність та верховенство права як базові принципи функціонування юстиції.

Література:

1. Алексеев С. С. Загальна теорія права : підручник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 596 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. 608 с.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Вид. 10-те, доповн. Львів : Край, 2008. 224 с.
5. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
6. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 31.03.2026).
7. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 432 с.

Д. В. Кучук

здобувачка IV курсу, спеціальність 081 «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, А. В. Левенець*

ЕКОНОМІЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Міжнародний захист прав людини включає не лише громадянські та політичні права, а й економічні, соціальні і культурні права, які складають невід'ємну частину системи прав людини. Економічні зобов'язання держави є важливою складовою міжнародного захисту прав людини, оскільки саме від здатності держав створювати правові, соціальні та економічні умови залежить практична реалізація таких прав для кожної особи [2, с.12–13]. Під економічними зобов'язаннями держави розуміють комплекс юридично обов'язкових норм і стандартів, закріплених у міжнародно-правових актах, які зобов'язують державу забезпечувати реалізацію відповідних прав людини через законодавчі та адміністративні механізми. Вони спрямовані на утримання від дискримінації, захист від порушень та активне забезпечення умов для здійснення економічних прав [2, с.15–18].

Економічні зобов'язання держави у сфері прав людини включають три основні компоненти: зобов'язання поважати, що передбачає утримання від дій, які перешкоджають або обмежують здійснення прав, зокрема дискримінацію у доступі до праці; зобов'язання захищати, яке полягає у створенні правового середовища для захисту від порушень з боку третіх осіб; зобов'язання забезпечувати, що означає активні дії держави для створення умов реалізації прав, такі як законодавчі механізми, соціальні програми та політики [2, с.18–20]. Ці зобов'язання мають юридичний характер і впливають з міжнародних договорів, які держава ратифікувала та включила у національне законодавство, а їх правова природа полягає у обов'язковості для держави як сторони міжнародного договору [2, с.17].

Одним із ключових міжнародно-правових документів, що закріплює економічні зобов'язання держави, є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), прийнятий ООН у 1966 р. та ратифікований Україною [1, с.1–31]. Він встановлює комплекс прав людини, серед яких право на працю і можливість отримувати засоби для існування шляхом праці (ст.6 Пакту), право на справедливі та сприятливі умови праці (ст.7), право на соціальний захист (ст.9) та право на належний життєвий рівень,

включно з їжею, одягом і житлом (ст.11) [1, с.1–31]. Стаття 2 Пакту передбачає принцип поступового здійснення економічних прав із використанням максимально наявних ресурсів держави, що означає тривалу діяльність держави у правовому, організаційному та фінансовому вимірах для повної реалізації прав [1, с.1–31]. Українські науковці також підкреслюють, що міжнародні стандарти економічних прав виступають основою для імплементації цих прав на національному рівні, оскільки вони визначають зміст, обсяг та механізми реалізації відповідних зобов'язань [2, с.21–24].

Економічні зобов'язання держави реалізуються через законодавчі акти, політики соціального захисту, програми зайнятості, охорону праці та системи соціальних гарантій. Україна зобов'язалася виконувати положення МПЕСКП, а виконання таких зобов'язань контролюється через регулярні доповіді до Комітету з економічних, соціальних і культурних прав ООН [1, с.1–31; 2, с.21–24]. Комітет аналізує звіти держав-учасниць щодо заходів, вжитих для реалізації економічних прав, і надає коментарі та рекомендації, що сприяють удосконаленню національних політик [1, с.1–31]. Ці механізми забезпечують міжнародний нагляд і допомагають державам оцінити прогрес у виконанні своїх зобов'язань. На національному рівні імплементація економічних прав передбачає прийняття законів про працю, соціальний захист, мінімальну оплату праці, підтримку вразливих груп та доступ до житла. Однак на практиці реалізація таких прав залежить від ресурсного потенціалу держави та політичної волі влади [2, с.25–27].

Незважаючи на міжнародну нормативну базу, реалізація економічних зобов'язань держави стикається з проблемами: ресурсними обмеженнями, фрагментарністю імплементації, низьким рівнем моніторингу та недостатньою координацією між державними органами [2, с.28–30]. Сучасні дослідження вказують на необхідність посилення механізмів моніторингу, уточнення юридичного змісту прав і створення ефективних інструментів реалізації на національному рівні, а також більш активної взаємодії з міжнародними механізмами захисту [2, с.28–30]. Ефективна реалізація економічних зобов'язань залежить від здатності держави імплементувати міжнародні стандарти у власне законодавство, створювати механізми захисту та моніторингу, а також від наявності політичної волі та ресурсів. Подальший розвиток практик реалізації економічних прав має ґрунтуватися на системному підході до імплементації міжнародних стандартів у національні політики, що сприятиме сталому захисту прав людини в Україні [2, с.30].

Економічні зобов'язання держави є невід'ємною складовою міжнародного захисту прав людини, оскільки вони створюють правову основу для реально здійснюваних прав на працю, соціальний захист і належний

життєвий рівень. Міжнародно-правові акти, зокрема МПЕСКП, закріплюють стандарти таких зобов'язань і спонукають держави використовувати максимальні доступні ресурси для поступового здійснення відповідних прав [1, с.1–31]. Таким чином, економічні зобов'язання держави формують ключову ланку в системі захисту прав людини і є показником демократичного розвитку та соціальної справедливості у світовому співтоваристві [2, с.30].

Література:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт; ООН від 16.12.1966. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. 1966. С. 1-31. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_042 (дата звернення: 04.04.2026).
2. Щербатюк І. О. Соціально-економічні права в системі прав людини: конституційно-правовий аналіз та міжнародні стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 12–30.
3. Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 25–36.

Е. В. Присяжнюк

Курсант навчально-наукового інституту №1

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Викладач кафедри криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ,
Є. В. Зозуля

ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ РЕАЛІЇ ВІЙНИ

Право на свободу та особисту недоторканність — це базова конституційна гарантія в Україні. Вона має ключове значення під час затримання особи в межах кримінального провадження. Саме в цей момент держава застосовує примус, тому ризик порушення прав людини є найвищим.

На практиці механізм забезпечення цих гарантій не завжди працює бездоганно. Зміни до процесуального законодавства та поточні умови створюють нові виклики для правоохоронців. Через це важливо проаналізувати, як дотримуються права затриманих на етапі досудового розслідування та які норми закону потребують уточнення.

Недоторканність – це стан захищеності від яких би то не було посягань. Недоторканність як категорія може бути застосовна до різних об'єктів, як зазначалося вище, але у всіх випадках, до якого б об'єкту не застосовувалася недоторканність, вона припускає захищеність, автономію та стан свободи, суверенітету [1, с. 500-501].

Право на свободу та особисту недоторканність в національному праві має значну правову основу. Натомість не зайвим буде зазначити, право на свободу та особисту недоторканність затриманої особи базується на системі юридичних механізмів та фундаментальних нормативних положень, які забезпечують його дію і виконують роль юридичних гарантій забезпечення даного права. Дотримання будь-якого права під час кримінального провадження забезпечено низкою правових і процесуальних гарантій. Так, щодо права на свободу та особисту недоторканність, у Конституції та КПК України визначено підстави і порядок затримання і взяття під варту, складання процесуальних документів і вимоги до них, особливості, їх властивості і ознаки тощо. Крім цього, дотриманню права на свободу та особисту недоторканність сприяє наявність судового контролю, що значно підвищує рівень захисту, тому що доповнює процедури прийняття процесуальних рішень додатковими гарантіями, захищаючи від свавільного обмеження або порушення прав і свобод людини та громадянина, сприяючи прийняттю законного рішення тощо [2, с. 245].

Кожна особа є недоторканною на основі принципу справедливості, який суспільство не повинне порушувати за жодних обставин. Відтак, справедливість відкидає навіть думку про те, що обмеження свободи одних може бути виправдане досягненням більшого блага для інших. Враховувати слід інтереси всіх членів суспільства, а не лише окремих груп, навіть якщо вони численні. У демократичному суспільстві свободи рівноправних громадян розглядаються як політичні права, гарантовані справедливістю. Несправедливість може бути допустимою лише для запобігання ще більшій несправедливості. Справедливість також має бути визнана однією з загальнолюдських цінностей. Її можна розглядати і як основну правову цінність.

Таким чином, варто наголосити, що свобода та недоторканність через відповідальність та справедливість виступають основними формами реалізації права, у тому числі й кримінального процесуального. Обмеження таких прав має здійснюватися з дотриманням гарантій захисту основоположних (закріплених міжнародними нормативно-правовими актами) прав і свобод.

Серед ключових цінностей ефективної конституційної демократії виділяється свобода, яка є однією з основних умов для розвитку та соціалізації особистості. Право на свободу є невід'ємним і невідчужуваним конституційним

правом людини, що передбачає можливість вибору власної поведінки для вільного та всебічного розвитку, самостійного прийняття рішень і реалізації задумів, визначення пріоритетів, здійснення всього, що не заборонено законом, вільного пересування територією держави, вибору місця проживання тощо. Право на свободу означає, що особа має свободу у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, встановлених Конституцією та законами України [3, с. 298].

Враховуючи виклики воєнного стану та необхідність забезпечення балансу між оперативністю розслідувань і захистом прав людини, важливо також звернутися до міжнародних стандартів у цій сфері. Міжнародні стандарти прав людини та міжнародне гуманітарне право (МГП) – це дві взаємодоповнюючі гілки міжнародного права, які діють під час збройних конфліктів. МГП, або право війни, покликане обмежити жорстокість бойових дій через принципи гуманності, розрізнення між комбатантами і цивільними, пропорційності та військової необхідності, забезпечуючи захист жертв конфлікту та контроль застосування сили [4, с. 242].

Право на особисту недоторканність під час затримання вимагає суворого дотримання закону, оскільки саме на цьому етапі держава застосовує примус. Судовий контроль залишається головним інструментом, який захищає людину від можливого свавілля під час досудового розслідування. Базовий принцип справедливості відкидає підхід, за якого обмеження свободи окремої людини може виправдовуватися досягненням блага для більшості.

Воєнний стан суттєво ускладнює роботу слідчих, але оперативність розслідувань не має скасовувати захист прав людини. Щоб зберегти цей баланс, українське кримінальне судочинство повинне чітко спиратися на міжнародне гуманітарне право та світові стандарти. Це дозволить правоохоронцям ефективно виконувати свою роботу, не порушуючи демократичних принципів та свобод.

Література:

1. Kravchuk I. I., Herasymchuk Y. H. Ensuring the person's right to freedom and personal inviolence in criminal proceedings. *Juridical scientific and electronic journal*. 2021. № 10. С. 500–503. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/131> (дата звернення: 02.04.2026).
2. Lazareva D. Problems of preserving the right to freedom and personal integrity during criminal proceedings. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2022. № 3. С. 242–249. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.44> (дата звернення: 02.04.2026).
3. Shumska N. S. Grounds for limitation of the right to liberty and personal inviting during detention of a person in a criminal proceeding. *Law and society*. 2024.

№ 5. С. 295–302. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.42> (дата звернення: 02.04.2026).

4. Zahorodniy Y. O. Guarantees of human rights protection during pre-trial investigation under martial law: challenges, risks, and directions for improving legal safeguards under martial law. *Uzhhorod national university herald. series: law*. 2025. Т. 4, № 90. С. 238–244. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33> (дата звернення: 02.04.2026).

А. С. Решетнікова

здобувачка I курсу спеціальність D8 «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к. ю. н., доц. кафедри конституційного права та правосуддя Л. А. Ольховик

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ФУНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ У СИСТЕМІ ІНСТИТУТІВ ЄС

Актуальність теми полягає у важливості статусу та функціонування Європейської Ради як об'єкту дослідження у зв'язку з інтеграційними процесами в ЄС, так як вона є його вищим колегіальним органом.

Метою цієї роботи є розгляд правового статусу та функцій Європейської Ради, її місця в інституційному механізмі ЄС, а також особливості ролі Європейської Ради у визначенні стратегічних напрямків розвитку ЄС.

Проблему правового статусу Європейської Ради висвітлювали у своїх працях І.Яковюк, Д.Голосніченко, П.Буряк, А.Грицяк та інші. Правові проблеми діяльності інститутів ЄС розглядали у своїх роботах В.Муравйов, В.Василенко, Р.Петров та інші.

Європейська Рада була неформально заснована у 1974 році, а згодом набула офіційного статусу інституції ЄС у 2009 році після набрання чинності Лісабонським договором. Вона є одним із найвпливовіших органів Європейського Союзу. Через свій склад та повноваження як наднаціонального виконавчого органу ЄС, Європейську Раду прийнято вважати вищим політичним органом Європейського Союзу.

Європейська Рада складається з глав держав-членів ЄС або їхніх урядів, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії, яким допомагають міністри закордонних справ та один член Європейської Комісії. Також у її засіданнях також бере участь Високий Представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки без права голосу.

Засідання тривають щонайменше два дні та проводяться принаймні двічі на пів року під головуванням її Президента, хоча він може скликати позачергові засідання. Після них Президент повинен надавати звіти про кожне своє засідання до Європейського парламенту [1, с. 56].

Президента Ради обирають самі її члени кваліфікованою більшістю голосів на термін два з половиною роки з можливістю переобрання. Його завданнями є підготовка та головування на засіданнях Ради, сприяння її роботі та представництво ЄС у сфері закордонних справ.

Переважна більшість повноважень Європейської Ради відноситься до сфери зовнішньої політики. Своїми рішеннями вона затверджує цілі та завдання Європейського Союзу, встановлює стратегічні пріоритети та інтереси, зокрема у сферах безпеки та оборони, зовнішніх відносин, а також у інших сферах, пов'язаних зі спільною діяльністю держав-членів.

До особливих повноважень Європейської Ради входить укладення угод між ЄС та іншими державами, право створювати спеціальні організації, які можуть набувати статусу суб'єкта ЄС. Також у Ради є розширені можливості врегулювання суперечок між державами-членами, пов'язаних з проектами нових законодавчих актів ЄС або небажанням когось із них підтримати рішення, ухвалені кваліфікованою більшістю Ради [2, с. 191].

Водночас повноваження Європейської Ради є обмеженими у сфері законотворчої діяльності, проте вона може надавати Європейській Комісії рекомендації щодо законодавчої політики. До її компетенції входить право на роль у процедурі перегляду положень установчих документів ЄС, та, у разі потреби, доповнення та уточнення їхніх правил. Рада визначає стратегічні орієнтири для складання програм законодавчої та оперативної діяльності в сфері простору свободи, безпеки та правосуддя [3, с. 2].

Важливою прерогативою Європейської Ради є право пропонувати кандидатури на посади Президента Європейської Комісії та Високого Представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки через надсилання їх до Європейського парламенту.

Європейська Рада займається вирішенням організаційних питань: встановлює квоти держав-членів при виборах до Європарламенту, визначає порядок їхньої ротації при призначенні членів Європейської Комісії та поширює повноваження Європейської прокуратури на тяжкі злочини транскордонного характеру. Також Європейська Рада визначає критерії вступу до Європейського Союзу й орієнтири для переговорів про вихід з ЄС [2, с. 191].

Основні функції Європейської Ради напряду взаємопов'язані із її повноваженнями. Такими прийнято вважати: визначення стратегічних цілей ЄС, в особливості пов'язаних із зовнішньою політикою та безпекою; схвалення

основних стратегій економічної політики держав-членів ЄС; робота над питанням безробіття в ЄС; виявлення порушень ключових цінностей ЄС державами-членами та їхнє подальше запобігання.

Додатково, до інших функцій Європейської Ради відносять прийняття провідних рішень у складних кризових ситуаціях, затвердження основних напрямів розвитку політики та пріоритетів ЄС, вплив на інші інститути та органи через керівників держав-членів, які до неї входять.

Окрім усього вищезгаданого, Європейська Рада відіграє достатньо суттєву роль у вирішенні питання зайнятості у ЄС. Вона щорічно аналізує статистику зайнятості населення Союзу та, за висновками спільного звіту Ради та Європейської Комісії, приймає укладення щодо. Після цього Рада розробляє щорічний план для держав-членів, який вони враховують вже у власній політиці зайнятості.

Однією з додаткових особливих функцій Європейської Ради є регулярна оцінка загроз Європейському Союзу. ЄС та його країни-члени діють на засадах солідарності, якщо одна з держав членів стає жертвою терористичної атаки або природної катастрофи, і саме стосовно цього питання Рада запроваджує свою діяльність.

Рішення Європейської Ради, залежно від розглянутих питань, приймаються одноголосно, кваліфікованою більшістю або простою більшістю. Європейська Рада також визначає політичний порядок денний ЄС, розглядає питання, які викликають занепокоєння, а також вживає заходів, необхідних для уникнення таких питань [4, с. 210].

Для здійснення своїх функцій Рада наділена широкими повноваженнями з ухвалення постанов. Більшість постанов Європейської Ради ухвалюється у формі рішень, що мають обов'язковий характер. Проте такі рішення не можуть мати статус законодавчого акту, ухвалюватися з метою уніфікації або гармонізації внутрішнього законодавства держав-членів [2, с. 191].

Отже, Європейська Рада відіграє одну з найсерйозніших ролей у плануванні майбутнього Європейського Союзу, формуванні його політичного напрямку, стратегій його подальшого розвитку та можливого реформування.

Література:

1. Яковюк І. Європейська Рада: еволюція правового статусу. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 3 (78). С. 53–61.
2. Ахметов Р. Європейська Рада як орган стратегічного планування європейської інтеграції. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. 104(1). С. 190–191.

3. Сунько Я.Р. Характеристика окремих функцій Європейської Ради. 75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права: збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. Одеса. 2020. С. 51-52.
4. Дір І. Ю. Основні інституції Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. 3(82). С. 207-213.

Д. В. Розмеріца

здобувач I курсу спеціальності D8 Право

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доц., доцент кафедри конституційного права та правосуддя Л. А. Ольховик*

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЯК «ДВИГУНА ІНТЕГРАЦІЇ» В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Концепція «двигуна інтеграції» є ключовою у розумінні ролі наднаціональних інституцій у розширенні ЄС. Серед усіх органів Союзу саме Європейська комісія (далі - Комісія) найбільш послідовно виконує цю функцію, поєднуючи роль законодавчого ініціатора, виконавчого органу та охоронця права Союзу. В умовах сучасних викликів: розширення ЄС, кризи верховенства права та трансформації глобального порядку, ця роль набуває нового виміру.

Дослідженням цієї проблеми займалися вітчизняні науковці: Г. І. Юдіна досліджувала особливості функціонування інституційного механізму Європейського Союзу, В. І. Риндюк, О. Ю. Кучинська вивчав адаптацію національного законодавства до права ЄС, А. О. Бояр розглядав безпечний Європейський Союз.

Метою дослідження є аналіз функцій Комісії як «двигуна інтеграції», включаючи її участь у законодавчому процесі та механізмах забезпечення дотримання права ЄС як ключових складових цієї функції.

Відповідно до статей 289, 294 ДФЄС, Комісія діє в загальних інтересах Союзу, а жодне законодавство не може бути прийняте без її пропозиції, а це дозволяє їй визначати не лише зміст, але й темп інтеграції [1].

Детальний аналіз потреб ринку, консультації із зацікавленими сторонами та регуляторний вплив використовуються Комісією для підготовки законодавчих пропозицій. Адаптація національних законів держав-членів на основі будь-яких актів, прийнятих за законодавчою ініціативою Комісії, в основному є результатом координації між членами парламенту та уряду кожної

держави, а також наявності спеціальних органів для вирішення питань європейської інтеграції. Водночас наближення національного законодавства до законодавства ЄС має включати не лише формальні зміни в адаптації, але й застосування та тлумачення законодавства відповідно до стандартів ЄС [2, с. 120].

Інституційний механізм Європейського Союзу є складною і багаторівневою системою, яка забезпечує його функціонування в економічному, політичному та соціальному аспектах [3, с. 372].

В статті 258 ДФЄС зазначається, якщо Комісія вважає, що держава-член не виконала зобов'язання за Договорами, Комісія видає обґрунтований висновок із цього питання після надання зацікавлених державі змоги надати свої пояснення. Якщо зацікавлена держава не дотримується цього висновку протягом періоду часу, встановленого Комісією, Комісія може винести питання на розгляд Суду Європейського Союзу [1, с. 160]. Водночас дослідник виявляє обмежені можливості Комісії в кризових ситуаціях: євроскептицизм держав-членів підвищує «вартість» санкцій, а ефективність контрольних механізмів перебуває у прямій залежності від готовності держав до співпраці [4, с. 42-45].

Кілька системних викликів ускладнюють роботу контрольних повноважень Комісії. Комісія покладається на скарги про порушення статей закону від фізичних і юридичних осіб, а також на звіти від держав-членів як єдине джерело інформації. Тривалість процесу дуже довга: процес триває від трьох до семи років з моменту відкриття справи до моменту прийняття рішення Судом ЄС. Санкції настають лише після кількох попередніх звернень до Суду, які слід дотримуватися у зв'язку зі статтями 259 та 260ДФЄС [1, с. 161].

У тісній співпраці з Судом Євросоюзу вона забезпечує виконання законодавства ЄС інституціями, державами-членами й іншими суб'єктами права Союзу [4, с. 42].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну створило безпрецедентний запит на поглиблення інтеграції у сферах безпеки та енергетики, а Комісія виступила ключовим актором у відповідях ЄС на ці виклики. Важливим інноваційним механізмом посилення контрольної функції Європейської комісії стало запровадження умовності у сфері верховенства права, закріплене Регламентом (ЄС) 2020/2092, який встановлює чіткий і безпосередній зв'язок між обсягом фінансування з боку ЄС та дотриманням принципу верховенства права в країнах-членах [5, с. 1], тоді як Регламент (ЄС) 2021/1060 встановлює: (а) фінансові правила для Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), Європейського соціального фонду плюс (ЄСФ+), Фонду згуртованості, Фонду справедливого переходу (ФСП), Європейського фонду морського судноплавства, рибальства та аквакультури (ЕМФАФ), Фонду притулку, міграції

та інтеграції (AMIF), Фонду внутрішньої безпеки (ISF) та Інструменту фінансової підтримки управління кордонами та візової політики (BMVI) (разом іменуються «Фонди»); (b) загальні положення, що застосовуються до ЄФРР, ЄСФ+, Фонду згуртованості, ФСП та EMFAF[6, с. 23].

За результатами дослідження встановлено, що Комісія зберігає і посилює роль «двигуна інтеграції», поєднуючи законодавчу ініціативу та контрольну функцію в єдину систему.

З урахуванням цього ми пропонуємо такі напрями вирішення проблем:

1. Впровадити цифрову платформу для автоматизованої перевірки виконання законодавства ЄС для швидшого виявлення порушень.
2. Скоротити досудовий етап процедури порушення, встановивши жорсткі терміни для відповідей держав-членів та штрафи за їх недотримання.
3. Удосконалити механізм умовності, запровадивши чіткі критерії оцінки дотримання верховенства права при виділенні фінансування ЄС.
4. Підвищити прозорість Комісії, Парламенту та Ради шляхом обов'язкової публікації проміжних документів та позицій сторін.
5. Сприяти розробці національних програм адаптації до законодавства ЄС із чіткими дедлайнами для зменшення системних порушень.

Література:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. Редакція від 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
2. Риндюк В. І., Кучинська О. Ю. Адаптація національного законодавства до права ЄС: досвід держав-членів та держав-кандидатів для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 82, ч. 1. с. 120-127. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/19.pdf>
3. Юдіна Г. І. Особливості функціонування інституційного механізму Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 85, ч. 4. с. 370-375. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/57-2.pdf>
4. Бояр А. О. та ін. Зелений і безпечний Європейський Союз: монографія. Луцьк: Вежа-друк, 2023. 592 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22956/3/Zel_bezp%20EU_2023.pdf
5. Механізм умовності як інструмент захисту фінансових інтересів Європейського Союзу: аналіз ефективності та потенційних ризиків. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №3-3. С. 266-270. URL:

<https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/43-2.pdf>

6. Регламент (ЄС) 2021/1060 Європейського Парламенту та Ради від 24 червня 2021 року. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/g-031-a-1-2021_1060-common-provisions_ua.pdf

М. О. Саракуца

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Європейський Союз, прагнучи зміцнити свої позиції як провідного суб'єкта глобального нормативного впливу у сфері цифрових технологій, у травні 2024 року остаточно прийняв Регламент про штучний інтелект ЄС (EU AI Act) [1]. Зазначений акт є новаторським прикладом комплексного правового регулювання, що поширюється на всі етапи функціонування систем штучного інтелекту. Його особливість полягає в тому, що він виходить за межі традиційного регламенту, поєднуючи інструменти ринкового регулювання із захистом прав людини. Ідейною основою цього підходу є концепція «надійного штучного інтелекту», яка передбачає, що відповідні технології повинні відповідати трьом ключовим вимогам: діяти в межах закону, відповідати етичним стандартам та бути технічно безпечними. Така триєдина модель відображає прагнення ЄС забезпечити гармонійне поєднання інновацій та прав людини.

На відміну від інших моделей регулювання, зокрема ринково орієнтованої децентралізованої моделі США чи централізованого підходу Китаю, Європейський Союз сформував власну, людиноцентричну концепцію, у якій пріоритет віддається забезпеченню прав і свобод людини в процесі впровадження новітніх технологій. [2, с. 27]

Системоутворюючим елементом Регламенту про штучний інтелект ЄС (EU AI Act) є підхід, заснований на оцінці ризиків. Відповідно до нього обсяг регуляторних вимог визначається залежно від потенційної шкоди, яку можуть спричинити системи штучного інтелекту. Такий підхід реалізується через багаторівневу структуру класифікації.

Перший рівень становлять практики неприйнятної ризику, які повністю забороняються через їх несумісність із фундаментальними цінностями ЄС. До

цієї категорії належать, зокрема, технології соціального рейтингування та маніпулятивні системи впливу на поведінку людини.

Другий рівень охоплює системи високого ризику, що застосовуються у сферах із підвищеною чутливістю, таких як критична інфраструктура, правосуддя, освіта чи ринок праці. Для них встановлюється комплекс обов'язкових вимог, включаючи забезпечення якості даних, прозорості алгоритмів, людського контролю та кіберстійкості.

Третій рівень стосується систем, що створюють ризики у сфері прозорості, зокрема тих, які взаємодіють із користувачами або генерують штучний контент. У цьому випадку передбачено обов'язок інформування про використання штучного інтелекту та відповідне маркування контенту.

Окрему категорію становлять моделі з мінімальним ризиком, для яких передбачено як загальні вимоги, так і посилені обов'язки у випадку підвищеного системного ризику.

Особливої уваги законодавець приділяє використанню технологій віддаленої біометричної ідентифікації. Загальне правило передбачає обмеження їх застосування у публічному просторі, однак допускаються винятки для правоохоронних органів за умов суворого дотримання принципів необхідності та пропорційності. Це свідчить про прагнення забезпечити баланс між потребами безпеки та гарантіями прав людини.

У контексті європейської інтеграції України питання приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС у сфері цифрової трансформації набуває особливої актуальності. Зазначений процес передбачає комплексне реформування національної правової та інституційної системи та спрямований на досягнення відповідності європейським стандартам у сферах електронних комунікацій, цифрових сервісів, захисту даних та кібербезпеки. На відміну від зазначених вище сфер, де Україна демонструє значні успіхи, сфера правового регулювання штучного інтелекту (далі – ШІ) поки що не врегульована законодавчо. Якщо в ЄС домінує підхід «жорсткого права» із чітко визначеними обов'язковими нормами, то в Україні переважає поетапна модель, заснована на використанні інструментів «м'якого права» та поступовому переході до законодавчого врегулювання. [3, с.5]

Першим етапом стало затвердження у 2020 році Кабінетом Міністрів України «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні», в якій з акцентом на права людини викладено основні принципи та цілі політики у сфері ШІ, а також дев'ять напрямів його застосування.

Наступним кроком стала презентація Міністерством цифрової трансформації у 2023 році Дорожньої карти з регулювання штучного інтелекту в Україні. Зазначена дорожня карта передбачає дворівневу модель поетапного

запровадження механізмів управління у сфері штучного інтелекту. На початковому етапі (2023–2025 роки) пріоритет надається підготовчим заходам та інструментам саморегулювання. У межах цього етапу було передбачено взаємодію органів державної влади з представниками галузі щодо розроблення етичних стандартів, секторальних рекомендацій, створення регуляторних пісочниць для стимулювання інновацій у сфері штучного інтелекту, а також підготовки Білої книги ШІ. [4, с.426] В 2024 році цей документ м'якого права було розроблено та оприлюднено під назвою «Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри».

На початковому етапі реалізації зазначеної стратегії передбачається запровадження комплексу позазаконодавчих механізмів, які матимуть добровільний характер та спрямовуватимуться на підготовку суб'єктів ринку до майбутнього нормативного регулювання сфери штучного інтелекту.

Зокрема, планується створення регуляторної пісочниці як контрольованого середовища для компаній, у межах якого розробники зможуть тестувати власні продукти на основі штучного інтелекту під наглядом компетентних органів. Такий інструмент покликаний сприяти врахуванню потенційних вимог Регламенту про штучний інтелект ЄС та спростити доступ українських розробок до ринку Європейського Союзу.

Крім того, передбачається розроблення національної методології оцінювання впливу систем штучного інтелекту на права людини. Її добровільне застосування суб'єктами господарювання має забезпечити своєчасне виявлення та мінімізацію ризиків, пов'язаних із використанням відповідних технологій.

Окремим напрямом визначено впровадження механізмів маркування контенту, створеного із застосуванням штучного інтелекту. Для цього планується підготовка рекомендацій та технічних інструментів, спрямованих на забезпечення прозорості цифрового середовища та належного інформування користувачів.

Також передбачається формування добровільних кодексів поведінки для окремих секторів економіки, зокрема медицини, фінансової сфери та інших галузей, у яких активно використовуються технології штучного інтелекту. Такі кодекси мають закріпити етичні стандарти та правила відповідального використання інноваційних технологій. [5, с.13]

На другому етапі, орієнтовно в 2026-2028 роках, Україна планує запровадити обов'язкове національне законодавство про ШІ, що буде гармонізовано з EU AI Act.

Що стосується інституційної складової регулювання штучного інтелекту, в Європейському Союзі вже сформовано розгалужену систему наглядових органів у сфері штучного інтелекту. До них можна віднести, в першу чергу,

Європейську раду зі штучного інтелекту та Європейський офіс ШІ. Крім того, на національному рівні буде запроваджено «органи нотифікації» та «органи ринкового нагляду», відповідальні за імплементацію AI Act та призначення органів оцінки відповідності. В Україні питання створення ефективного регулятора залишається поки відкритим.

Водночас у сфері оборони Україна має певну специфіку, оскільки може розвивати технології штучного інтелекту з урахуванням винятків, передбачених європейським правом для військових застосувань. Передбачається, що практика застосування технологій штучного інтелекту в умовах російсько-української війни матиме суттєвий вплив на подальше формування міжнародно-правового регулювання використання систем штучного інтелекту у військовій сфері.

Отже, правове регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі формує комплексну нормативну модель, що поєднує інноваційний розвиток із високими стандартами захисту прав людини. Для України імплементація цих підходів є важливим кроком на шляху до інтеграції у європейський правовий простір та модернізації національного законодавства, але відбувається на основі адаптивного підходу з використанням інструментів «м'якого права» для створення сприятливого для інновацій середовища всередині країни та поступовому переходу до законодавчого врегулювання.

Література:

1. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024.
2. Семенюк О.О., Соцький А.М. Європейський підхід до регулювання штучного інтелекту та його значення для прав людини. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 10. С. 25-31.
3. Біла книга з регулювання штучного інтелекту в Україні / О.В. Борняков та ін. Київ: Мінцифра, 2024. 64 с.
4. Рудниченко А.Ю. Актуальні питання правового регулювання штучного інтелекту в ЄС, Україні та США. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025, Випуск № 04, частина 1. С. 423- 428.
5. Юхименко С. Аналітична записка «Регулювання штучного інтелекту: досвід ЄС та майбутнє регулювання в Україні». Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2025. 18 с.

Д. О. Серeda

здобувачка 4 курсу спеціальності «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к. ю. н, доцент кафедри конституційного права та правосуддя, А. В. Левенець

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний етап розвитку міжнародного права прав людини характеризується посиленням ролі держави у забезпеченні прав і свобод людини. Якщо раніше основний акцент робився на обов'язку держави утримуватися від втручання у права людини, то сьогодні міжнародне право покладає на державу також обов'язок вживати активних заходів для їх забезпечення та захисту. У зв'язку з цим особливого значення набуває інститут позитивних зобов'язань держави у сфері захисту прав людини.

Метою даного дослідження є визначення сутності позитивних зобов'язань держави у сфері захисту прав людини, аналіз міжнародно-правових стандартів, практики Європейського суду з прав людини, а також визначення значення цих зобов'язань для України.

Відповідно до статті 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод держави зобов'язані гарантувати кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції [1]. Зміст цього положення полягає у тому, що держава повинна не лише утримуватися від порушення прав людини, але й забезпечити їх реальне здійснення. Саме з цього положення Конвенції у практиці Європейського суду з прав людини сформувалася концепція позитивних зобов'язань держави [5].

Позитивні зобов'язання держави можна визначити як обов'язок держави вживати законодавчих, адміністративних, організаційних та судових заходів для забезпечення ефективного здійснення прав і свобод людини, їх захисту та відновлення у разі порушення [4].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить, що позитивні зобов'язання держави виникають у різних сферах прав людини, зокрема щодо права на життя, заборони катувань, права на повагу до приватного і сімейного життя, права на справедливий суд та інших прав [5].

Зокрема, у справі *Osman v. the United Kingdom* Європейський суд з прав людини зазначив, що держава має позитивний обов'язок вживати превентивних заходів для захисту життя особи, якщо органам влади було відомо або повинно було бути відомо про існування реальної та безпосередньої загрози життю

людини [6]. Отже, позитивні зобов'язання держави у сфері права на життя включають не лише обов'язок утримуватися від незаконного позбавлення життя, але й обов'язок запобігати позбавлення життя іншими особами в окремих випадках.

У справі *McCann and Others v. the United Kingdom* Суд підкреслив, що держава повинна належним чином планувати та контролювати операції правоохоронних органів з метою мінімізації ризику позбавлення життя, що також є складовою позитивних зобов'язань держави щодо захисту права на життя [6].

Щодо заборони катувань та жорстокого поводження, у справі *A. v. the United Kingdom* Європейський суд з прав людини зазначив, що держава має позитивний обов'язок забезпечити ефективний захист особи навіть від жорстокого поводження з боку приватних осіб, включаючи проведення ефективного офіційного розслідування таких випадків [7].

У справі *X and Y v. the Netherlands* Суд зазначив, що держава повинна забезпечити ефективні правові механізми захисту приватного життя особи навіть у відносинах між приватними особами, що також свідчить про існування позитивних зобов'язань держави [7].

Особливо важливе значення позитивні зобов'язання держави мають у сфері права на повагу до приватного і сімейного життя. Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що держава повинна забезпечити ефективний захист особи не лише від втручання державних органів, але й від посягань з боку інших осіб. Наприклад, держава повинна створити законодавство, яке захищає особу від домашнього насильства, незаконного поширення персональних даних, переслідування, втручання у приватне життя.

Таким чином, практика Європейського суду з прав людини свідчить, що позитивні зобов'язання держави включають як мінімум: обов'язок створити ефективне законодавство у сфері прав людини; обов'язок запобігати порушенням прав людини; обов'язок проводити ефективне розслідування; обов'язок забезпечити ефективний судовий захист. Проте це далеко не вичерпний перелік позитивних зобов'язань держави, і оцінити виконання їх у повному обсязі можливо лише в контексті конкретного права, а також конкретних обставин справи.

Для України питання позитивних зобов'язань держави має особливе значення. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Крім того, Україна як учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зобов'язана виконувати рішення Європейського суду з прав людини. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права, що є важливим механізмом реалізації позитивних зобов'язань держави [3].

Водночас практика Європейського суду з прав людини свідчить про наявність проблем у виконанні Україною позитивних зобов'язань держави, зокрема щодо тривалості судового розгляду справ, невиконання судових рішень, неефективного розслідування порушень прав людини, неналежних умов тримання під вартою. Це свідчить про необхідність удосконалення механізму реалізації позитивних зобов'язань держави у сфері захисту прав людини на національному рівні.

Проаналізувавши вищезазначене, можна дійти висновку, що позитивні зобов'язання держави у сфері захисту прав людини полягають у необхідності вживати активних заходів для забезпечення реального та ефективного здійснення прав і свобод людини. Такі зобов'язання включають як мінімум, але не виключно: створення ефективного законодавства, запобігання порушенням прав людини, проведення ефективного розслідування, забезпечення доступу до правосуддя, виконання остаточних судових рішень та ін.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 03.04.2026).
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.04.2026).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 03.04.2026).
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Львів: Край, 2021. 320 с.
5. Шевчук С. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини судами України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 384 с.
6. Case of Osman v. the United Kingdom (1998); McCann and Others v. the United Kingdom (1995). URL: [HUDOC - European Court of Human Rights](https://hudoc.echr.coe.int)
7. Guide on the European Convention on Human Rights. Council of Europe, 2023. URL: <https://www.echr.coe.int>

Д. В. Тарасенко

здобувачка I курсу спеціальності D8 Право

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к. ю. н., доц., доцент кафедри конституційного права та правосуддя, Л. А. Ольховик*

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРЛАМЕНТІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІСЛЯ ЛІСАБОНСЬКОГО ДОГОВОРУ

Дослідження ролі національних парламентів у функціонуванні інституційної системи Європейського Союзу після набрання чинності Лісабонського договору є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє комплексно оцінити сучасні інтеграційні процеси та визначити напрями вдосконалення діяльності ЄС. Актуальність теми зумовлена необхідністю цілісного аналізу повноважень національних парламентів, їхньої ефективності у контролі за дотриманням принципу субсидіарності, а також впливу Лісабонського договору на реформування інституційної системи ЄС.

Метою дослідження є аналіз еволюції Європейського Союзу, визначення основних проблем і шляхів їх вирішення, а також дослідження ролі національних парламентів у функціонуванні інституційної системи ЄС після набрання чинності Лісабонського договору. Особливу увагу приділено їхній участі у контролі за дотриманням принципу субсидіарності та ефективності застосування механізму «жовтої картки» як інструменту забезпечення демократичної легітимності процесу ухвалення рішень.

Предметом дослідження є наукові праці вітчизняних учених і практиків, зокрема М. О. Саракуча, М. М. Ячменська досліджували роль національних парламентів держав-членів ЄС у дотриманні принципу субсидіарності, Р. С. Стеців розглядав поняття принципу субсидіарності в праві Європейського Союзу, М. Ю. Віхляєв Ю. П. Пилипенко вивчали субсидіарність як принцип функціонування Європейського Союзу: зміст та основні гарантії дотримання.

Початок ХХІ століття став визначальним етапом розвитку Європейського Союзу, який характеризується як значними досягненнями у сфері інтеграції держав, так і новими викликами. Зокрема, йдеться про формування спільного ринку товарів, послуг, капіталу та праці, а також створення економічного і валютного союзу. Водночас поглиблення інтеграційних процесів супроводжується передачею значної частини повноважень від національного рівня до наднаціонального, що актуалізує проблему так званого «демократичного дефіциту» в ЄС.

Як зазначають М. О. Саракуца та М. М. Ячменська, національні парламенти з початку інтеграційних процесів брали опосередковану участь у розвитку європейських співтовариств. Їхня роль обмежувалася формуванням урядів, ратифікацією установчих договорів та контролем за діяльністю виконавчої влади. Однак із часом виникла потреба у посиленні їхнього впливу на європейському рівні. Лісабонський договір значно розширив повноваження національних парламентів та зміцнив їхню роль у взаємодії з інституціями ЄС [1, с.199].

Лісабонський договір є ключовим документом, що реформував інституційну структуру Європейського Союзу з метою підвищення ефективності його функціонування. Серед основних нововведень — ліквідація системи трьох стовпів, зміна системи джерел права, надання ЄС міжнародної правосуб'єктності, набуття юридичної сили Хартією основоположних прав ЄС, а також запровадження механізмів громадянської участі.

Одним із ключових принципів функціонування ЄС є принцип субсидіарності. Він передбачає, що рішення мають ухвалюватися на найближчому до громадян рівні, а ЄС втручається лише у випадках, коли держави-члени не можуть ефективно вирішити певні питання самостійно. Як зазначає Р.С. Стеців, субсидіарність є динамічною політико-правовою концепцією, яка забезпечує гнучкий розподіл повноважень між ЄС і державами-членами [2, с.237].

Лісабонський договір надав національним парламентам нові інструменти контролю за дотриманням принципу субсидіарності. Зокрема, вони отримали право аналізувати законодавчі пропозиції ЄС і висловлювати заперечення у разі їх невідповідності цьому принципу.

Важливим інструментом такого контролю є механізм раннього попередження, відомий як процедура «жовтої картки». У разі, якщо визначена кількість національних парламентів вважає законодавчу пропозицію такою, що порушує принцип субсидіарності, Європейська Комісія зобов'язана переглянути її або надати додаткове обґрунтування. Хоча цей механізм не має імперативного характеру, він створює реальні можливості впливу на законодавчий процес.

Науковці М. Ю. Віхляєв та Ю.П. Пилипенко підкреслюють, що ефективність контролю за дотриманням принципу субсидіарності забезпечується саме завдяки залученню національних парламентів до аналізу законодавчих ініціатив ЄС [3, с.202].

У ході дослідження було встановлено, що Лісабонський договір суттєво посилив роль національних парламентів у функціонуванні інституційної системи Європейського Союзу. Вони стали важливим елементом забезпечення

демократичної легітимності та контролю за діяльністю наднаціональних інституцій.

Водночас існує необхідність подальшого вдосконалення механізмів їх участі. Зокрема, доцільно:

- посилити ефективність механізму «жовтої картки»;
- розвивати міжпарламентську співпрацю;
- підвищувати рівень прозорості та залучення громадян до процесів ухвалення рішень.

Таким чином, національні парламенти відіграють ключову роль у забезпеченні балансу між наднаціональним і національним рівнями управління в Європейському Союзі.

Література:

1. Саракуца М. О., Ячменська М. М. Роль національних парламентів держав-членів ЄС у дотриманні принципу субсидіарності. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2010. Т. 15, вип. 19. С. 199. URL: <https://journals.visnyk-onu.od.ua/index.php/law/article/view/86/83>

2. Стеців Р. С. Поняття принципу субсидіарності в праві Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76. С. 123–127. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/337105/325690>

3. Віхляєв М. Ю., Пилипенко Ю. П. Субсидіарність як принцип функціонування Європейського Союзу: зміст та основні гарантії дотримання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 202. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/32> .

СЕКЦІЯ IV
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧЕ ПРАВО: ДОКТРИНА, ЗАКОНОДАВСТВО ТА
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В ПРОЦЕСІ
ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

С. С. Ведмедєв

*аспірант Навчально-наукового інституту права
Сумський державний університет*

РІВНІ КООРДИНАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЧНИЙ, ТАКТИЧНИЙ
ТА ОПЕРАТИВНИЙ ВИМІРИ

Побудова дієвої антикорупційної системи неможлива без налагодженої координації між численними суб'єктами, уповноваженими у цій сфері. Відсутність узгодженості між органами влади різних рівнів призводить до розпорошення зусиль, дублювання функцій та зниження загальної результативності антикорупційної політики. Саме тому дослідження механізмів координації на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях є актуальним науковим завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню ефективності державної протидії корупції в умовах триваючих реформ та євроінтеграційних зобов'язань України.

Координація на стратегічному рівні охоплює вироблення державної антикорупційної політики, визначення ключових орієнтирів та формування довгострокового планування. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки [1] закріплює положення про те, що саме стратегічна координація становить основу всієї антикорупційної системи, оскільки на цьому рівні окреслюються цілі, пріоритети та напрями діяльності відповідних суб'єктів.

Центральними документами стратегічного рівня є Антикорупційна стратегія та Державна антикорупційна програма. Відповідно до статті 18 Закону України «Про запобігання корупції», засади державної антикорупційної політики на відповідний період затверджуються Верховною Радою України у формі закону [2].

Суб'єктами стратегічної координації виступають вищі органи державної влади: Верховна Рада, Президент та Кабінет Міністрів України, а також НАЗК як спеціалізований центральний орган виконавчої влади, відповідальний за

підготовку проєктів стратегічних документів, моніторинг їх виконання та оцінювання результатів (статті 5, 18-1, 18-2 Закону «Про запобігання корупції»). Допоміжну узгоджувальну роль відіграє Координаційна робоча група з питань антикорупційної політики при НАЗК. Вважаємо, що стратегічний рівень не лише задає змістовні пріоритети, а й формує інституційно-правові передумови для переходу до тактичного та оперативного рівнів реалізації антикорупційних заходів, забезпечуючи внутрішню узгодженість та сталість державної політики.

Тактичний рівень координації зосереджений на плануванні конкретних заходів із реалізації стратегічних цілей. На нашу думку, саме тактична координація забезпечує трансформацію стратегічних орієнтирів у практичні дії та узгодженість між різними суб'єктами антикорупційної діяльності. Основними інструментами цього рівня є антикорупційні програми органів влади, плани роботи спеціалізованих органів, а також координаційні наради та тематичні робочі групи.

Антикорупційні програми є ключовим інструментом тактичної координації: відповідно до статті 19 Закону України «Про запобігання корупції», вони затверджуються органами влади на підставі Антикорупційної стратегії та Державної антикорупційної програми [2] і визначають конкретні заходи, виконавців та терміни їх реалізації.

Разом із тим практика свідчить про тенденцію до формалізації антикорупційних програм, які нерідко розглядаються як обов'язкова процедура, а не як реальний управлінський інструмент. Для підвищення якості тактичної координації видається необхідним: посилити контроль за фактичним виконанням програм, запровадити дієві механізми оцінювання їхньої результативності та забезпечити горизонтальне узгодження програм різних органів між собою.

Оперативний рівень координації охоплює взаємодію суб'єктів у межах конкретних кримінальних проваджень та адміністративних справ корупційного характеру. Цей рівень є найбільш складним, оскільки вимагає оперативного обміну інформацією та прийняття узгоджених рішень в умовах часових обмежень. Координація тут реалізується через процесуальне керівництво прокурора, оперативні міжвідомчі наради, електронний інформаційний обмін, а також спільне проведення слідчих і розшукових дій.

Таким чином, трирівнева система координації антикорупційної діяльності в Україні: стратегічна, тактична та оперативна утворює взаємопов'язану архітектуру, в якій кожен рівень виконує самостійну функцію, водночас забезпечуючи наступність і цілісність державної антикорупційної політики. Подальше вдосконалення цієї системи потребує подолання формалізму у

реалізації антикорупційних програм, розбудови міжвідомчих інформаційних механізмів та чіткого законодавчого розмежування координаційних повноважень між суб'єктами на кожному рівні.

Література:

1. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. Київ, 2022. 55 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 19.02.2026).
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. ст. 2056.

Р. Ю. Возняк

здоб. II курсу, спеціальність «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики Т. О. Павлова*

**ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: ПОНЯТТЯ,
ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Пробаційний нагляд як основний вид кримінального покарання без ізоляції від суспільства запроваджений Законом України від 23 серпня 2023 року № 3342-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» [1] та є важливим елементом гуманізації кримінальної політики держави. Його сутність полягає у поєднанні контролю за поведінкою засудженого з проведенням соціально-виховної роботи [2, ст. 59-1], що дозволяє забезпечити ресоціалізацію без розриву соціальних зв'язків особи. Суд, призначаючи вказаний вид покарання, згідно з ч.ч. 2,3 ст. 59-1 КК України, призначає засудженому певні обов'язки. Пробаційний нагляд призначається на строк від одного до п'яти років та не призначається особам, які під час відбування цього виду покарання вчинили кримінальне правопорушення [ч.ч 2-5, ст. 59-1].

Призначаючи пробаційний нагляд у випадках, коли санкція відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України передбачає альтернативні види основного покарання, суд керується також загальними правилами призначення покарання в альтернативних санкціях. Зокрема, відповідно до пункту 6-3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8

від 12.06.2009 р. ««Про судову практику призначення покарань» [3, п. 6-3]. Положення частин 2 і 3 статті 68 КК та статті 69-1 КК застосовуються лише при призначенні найбільш суворого виду основного покарання, яке передбачено у відповідній санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. Якщо ж така санкція є альтернативною, то суд має право застосувати вимоги частин 2 і 3 статті 68 КК або статті 69-1 КК стосовно максимального строку (розміру) лише найбільш суворого виду основного покарання з числа тих декількох, які у цій санкції передбачено. Інші ж менш суворі види основних покарань, передбачені в санкції відповідної статті (санкції частини статті) як альтернативні, призначаються судом у межах тих максимальних строків (розмірів), які встановлені для них у цій санкції» [3]. На наш погляд, цей підхід Верховного Суду є логічним обмеженням судового дискреційного повноваження і сприяє єдності судової практики. З одного боку, він запобігає надмірному пом'якшенню покарання в альтернативних санкціях, водночас зберігаючи можливість призначати пробаційний нагляд як самостійний вид покарання. З іншого боку, таке регулювання забезпечує чіткість меж застосування пробаційного нагляду та зменшує ризик суддівського свавілля. Водночас негативним аспектом може бути певне обмеження гнучкості для судів у справах з альтернативними санкціями, однак загалом таке регулювання відповідає меті підвищення ефективності альтернативних покарань.

Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р [4], визначає четверту стратегічну ціль як «збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації», а саме «Основою стратегічної цілі є збільшення кількості застосування видів покарання, альтернативних позбавленню волі, без ізоляції від суспільства, через те що ефективність покарання забезпечується його невідворотністю, а не суворістю» [4]. Вважаємо, що така стратегічна настанова є виправданою, а саме акцент на гуманізацію та економічну ефективність дозволяє забезпечити ресоціалізацію засудженого, коригуючи його поведінку без ізоляції від суспільства, із збереженням роботи, сімейних відносин та соціальних зв'язків. Так, у 2024 році до органів пробації надійшло 3403 судових рішень про призначення пробаційного нагляду, знято з обліку 653 особи, з них 368 – після повного відбуття покарання. Практичні результати 2024 року підтверджують ефективність пробаційного нагляду. Згідно з офіційними даними: «Протягом 2024 року до уповноважених органів з питань пробації надійшло на виконання 3403 судових рішення про призначення покарання у виді пробаційного нагляду, із них 82,6% (із загальної кількості осіб, яким призначено покарання у виді

пробаційного нагляду) складають особи, яким пробаційний нагляд призначено відповідно до ст. 59-1 КК України, 17,4 % – особи, яким відповідно до ст. 72 КК України покарання у виді арешту замінено на пробаційний нагляд. Знято з обліку 653 засуджених до пробаційного нагляду, із них – 368 осіб по відбуттю покарання у повному обсязі. Протягом 2024 року відносно 64 осіб, засуджених до пробаційного нагляду, отримано інформацію про внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) про вчинення нового кримінального правопорушення» [4]. На наш погляд, наведена цифра 64 особи, тобто 1,88 %, свідчить про реальну ефективність дослідженого виду покарання.

Також особливу увагу в сучасній практиці пробації приділено неповнолітнім засудженим. Наказом Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України № 3179/5/601 від 20.11.2025 р. затверджено Порядок взаємодії. У ньому прямо зазначено: «Пробація щодо неповнолітніх засуджених осіб здійснюється органом пробації спільно із службою у справах дітей із залученням органів соціального захисту населення (центрів соціальних служб/центрів надання соціальних послуг тощо)» [5]. На наш погляд, прийняття вказаного підзаконного акту свідчить про значний крок у напрямі гуманізації кримінальної відповідальності неповнолітніх. З одного боку, міждисциплінарний підхід у взаємодії органу пробації, служби у справах дітей, органу соціального захисту забезпечують комплексний вплив на фактори, що обумовлюють протиправну поведінку неповнолітнього та його сім'ї, а з іншого боку, чітка регламентація строків і форм взаємодії виключає формалізм.

Таким чином, призначення такого основного виду покарання як пробаційний нагляд в Україні демонструє позитивні показники, що свідчить про його значний потенціал як альтернативи ув'язненню, але для його ефективного застосування потребує свого удосконалення та узгодження положення чинного Кримінального кодексу України та профільних законів, посилення міжвідомчої взаємодії та повного фінансування заходів Стратегії до 2026 року. Вважаємо, що за цих умов пробаційний нагляд зможе стати дієвим інструментом зниження рецидивної злочинності та ресоціалізації засуджених.

Література:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 12.06.2009 р. «Про судову практику призначення покарань» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0008700-09#Text>

4. Звіт: Про реалізацію у 2024 році Стратегії реформування пренітенціарної системи на період до 2026 року. С. 43-44. URL: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Desktop/%D0%9A%D0%92%D0%9F/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF%20%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8.pdf>

5. Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України № 3179/5/601 від 20.11.2025 р. «Про затвердження Порядку взаємодії уповноважених органів з питань пробації та служб у справах дітей...». Зареєстровано в Мін'юсті 24.11.2025 р. за № 1736/45142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1736-25#Text>.

А. Х. Гаджиєв

здоб. III курсу, спеціальність «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: д. ю. н., професор, професор кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О. А. Чуваков

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, визначена у ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1] сьогодні є однією з найгостріших проблем для кримінального права як на теоретичному, так і на практичному рівні, що зумовлено законодавчими колізіями через недосконалу юридичну техніку, тим самим провокуючи відповідні наукові дослідження.

Перш за все, препаруючи питання з перспективи *de lege lata*, слід зазначити, що недоліком є відсутність легальної дефініції поняття

«колабораційна діяльність» у ст. 111-1 КК України, натомість безсистемно викладено окремі склади кримінальних правопорушень, кожен з яких розпорошений на форми, на відміну від чіткого визначення, як у ст. 111 КК України щодо державної зради, поняття та лаконічного формулювання форм. Наслідком є дублювання змісту інших норм КК України та колізійність. Насамперед проблема виникає щодо розмежування ч. 1 ст. 111-1 КК України, відповідно до якої зокрема криміналізовано публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, від ст. 436-2 КК України, де, як лаконічно формулює зміст норми Т. С. Батраченко, встановлено відповідальність за «заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році» [2, с. 88]. Так, таке розмежування пропонується робити за родовим об'єктом [3, с. 149], втім, навряд чи такий підхід є прийнятним з практичної точки зору, адже об'єкт, причому як родовий, так і безпосередній, принципово не може виконувати розмежувальну функцію у зв'язку зі недоступністю для безпосереднього сприйняття та як наслідок залежності виявлення об'єкту від інших ознак [4, с. 383]. Не є обґрунтованою з теоретичної перспективи висловлена у науковій літературі пропозиція розмежовувати за суб'єктом [2, с. 88], який є загальним для ст. 436-2 КК України та спеціальним за ст. 111-1 КК України, адже розмежувальні ознаки мають за змістом бути несумісними, поняття щодо яких перебувають у логічному відношенні диз'юнкції, тобто виключати один одного [4, с. 217, 294], в той час як у даному випадку ідеться про відношення підпорядкування за змістом. Не завжди можливим є здійснення розмежування за обставинкою, як пропонується у літературі [2, с. 88], адже публічність, визначена ч. 1 ст. 111-1 КК України, може досягатися шляхом використання засобів масової інформації, що вже утворюватиме кваліфікований склад, визначений ч. 3 ст. 436-2 КК України. Це означає не просто конкурентність, а колізійність вказаних норм [2, с. 89], тобто рівнозначність складів злочинів [4, с. 172], яка, за п. 2 ч. 3 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність» [5, ст. 66], долається за правилом *lex posterior derogat prior*.

Інші частини ст. 111-1 КК України є не менш неоднозначними та дискусійними. Зокрема, колізійність має місце між положеннями ч. 4 ст. 111-1 КК України, що криміналізують економічний колабораціонізм, та ст. 111-2 КК України, що встановлює кримінальну відповідальність за добровільний збір, підготовку та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Втім, особливо проблематичним у правозастосуванні є здійснення розмежування ч. 7 ст. 111-1 КК України, якою криміналізовано воєнний колабораціонізм, та ст. 111 КК України «Державна

зрада». Як приклад, добровільна участь громадянина України у збройних формуваннях, створених на тимчасово окупованих територіях може кваліфікуватися і як державна зрада за ст. 111 КК України, вчинена у формі переходу на бік ворога, і як колабораційна діяльність за ч. 7 ст. 111-1 КК України. О. Книженко в свою чергу пропонує долати вказану проблему на рівні правозастосування за допомогою застосування такого критерію для здійснення кваліфікації за ст. 111 КК України, а не ч. 7 ст. 111-1 КК України, як констатація наявності виконання завдання іноземної держави, організації чи їх представників [6, с. 25, 28]. Втім такий підхід є дискусійним з огляду на не виправдане обмежувальне тлумачення положень ст. 111 КК України, адже текстуальний зміст даної норми не ставить кваліфікацію діяння як державної зради, причому у будь-якій формі, в залежність від завдання, що зокрема підтверджується правовим висновком щодо тлумачення ст. 111 КК України, викладеного в постанові Верховного Суду (далі – ВС) у складі Касаційного кримінального суду (далі – ККС) по справі № 639/1528/22 від 09 квітня 2024 року [7], де зокрема зазначено, що «... державна зрада є закінченим злочином не з моменту встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками чи з моменту отримання від них злочинного завдання, а з моменту вчинення певних конкретних дій на шкоду Україні». В свою чергу на рівні судової практики закріпився підхід, впроваджений постановою ВС у складі ККС по справі № 331/4882/23 від 21 липня 2025 року [8], згідно якої ідеться про реальну сукупність кримінальних правопорушень, де як колабораційна діяльність за ч. 7 ст. 111-1 КК України кваліфікується сам факт зайняття посад у незаконних органах влади, в той час як під державною зрадою у формі переходу на бік ворога за ст. 111 КК України визнається здійснення обов'язків за посадою.

Як наслідок з перспективи *de lege ferenda* варто зауважити, що у ст. 9.1.6. Проекту Кримінального кодексу України [9]. задля усунення колізії пропонується криміналізувати лише політико-адміністративний, побутовий та освітній колабораціонізм, в той час як військовий кваліфікувати як зраду України за ст. 9.1.5. Тим самим актуальним є зауваження, що гнучке проведення кримінально-правової політики шляхом активізації законотворчої діяльності для оперативного реагування на виклики повинна тим не менш бути системною та науково обґрунтованою для уникнення колізійних ситуацій у правозастосуванні, нівелюючи ефективність кримінально-правовій протидії.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.04.2026).

2. Батраченко Т. С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії. *Military offences and war crimes: background, theory and practice*: колективна монографія / за ред. В. М. Стратонов. Рига, 2023. С. 73–97.

3. Лопашук Д. І., Ільніцька О. Р. Особливості юридичної конструкції ст. 111-1 КК України "Колабораційна діяльність". *Європейський правничий часопис*. 2025. № 6. С. 143–152.

4. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2013. 712 с.

5. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX: станом на 19 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 04.04.2026).

6. Книженко О. Відмежування державної зради від колабораційної діяльності. *Правові аспекти національної безпеки України*. 2024. Т. 1, № 1. С. 22–30.

7. Постанова Верховного Суду по справі № 639/1528/22 від 09 квітня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118297134> (дата звернення: 04.04.2026).

8. Постанова Верховного Суду по справі № 331/4882/23 від 21 липня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129086839> (дата звернення: 04.04.2026).

9. Кримінальний кодекс України: Контрольний текст проєкту станом на (станом на 22.02.2026 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 04.04.2026).

І. А. Дришлюк

к. ю. н., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ДОКТРИНА КОМАНДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ВІД НЮРНБЕРГА ДО ОРДЕРІВ МКС 2023 РОКУ

Командна відповідальність є одним із фундаментальних принципів міжнародного кримінального права, що встановлює кримінальну

відповідальність військових та цивільних керівників за злочини, вчинені їхніми підлеглими. Принцип ґрунтується на ідеї, що особа, яка здійснює ефективний контроль над виконавцями злочину і не вживає заходів для його попередження або покарання винних, несе самостійну кримінальну відповідальність незалежно від особистої участі у злочині.

Актуальність теми зумовлена як теоретичними дискусіями щодо стандартів доказування, так і сучасною практикою МКС – зокрема виданням ордерів на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової у березні 2023 року, у яких концепція командної відповідальності відіграє ключову роль.

Доктрина командної відповідальності у сучасному розумінні бере початок із справи японського генерала Томоюкі Ямашіти (1945–1946). Військовий трибунал США визнав його винним у воєнних злочинах, вчинених японськими військами на Філіппінах, попри відсутність доказів особистого наказу. Трибунал встановив, що командир зобов'язаний знати про злочини підлеглих і вживати заходів для їх припинення. Верховний суд США підтримав цей вирок, заклавши основу для подальшого розвитку доктрини [1].

Нюрнберзький трибунал (1945–1946) розвинув принцип, притягнувши до відповідальності вище керівництво Третього рейху, у тому числі за злочини, скоєні підпорядкованими структурами. У Нюрнберзьких принципах МКП (1950) принцип індивідуальної відповідальності керівників набув нормативного закріплення.

Перше договірне закріплення командної відповідальності відбулося у ст. 86–87 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (1977), які зобов'язали командирів попереджати та припиняти порушення МГП підлеглими.

Найповніше нормативне вираження доктрина отримала у ст. 28 Римського статуту МКС (1998), яка розрізняє два режими відповідальності: ст. 28(a) відповідальність військових командирів: застосовується, якщо командир «знав або, з огляду на обставини, мав знати» про злочини підлеглих і не вжив усіх необхідних і розумних заходів; ст. 28(b) – відповідальність цивільних керівників: вищий стандарт застосовується лише якщо керівник «свідомо проігнорував інформацію», що чітко вказувала на злочини підлеглих [2, 3].

Це розмежування є принципово важливим: для військових командирів достатньо необережності («мав знати»), тоді як для цивільних керівників необхідне свідоме ігнорування – стандарт, ближчий до умислу.

Відповідно до усталеної практики міжнародних трибуналів, командна відповідальність передбачає сукупність трьох елементів.

1. Відносини підлеглості. Необхідною умовою є наявність ефективного контролю – реальної здатності командира попереджати злочини або карати за

них. Формальна ієрархічна підпорядкованість є недостатньою: трибунали аналізують фактичні повноваження – право віддавати накази, призначати та звільняти підлеглих, санкціонувати операції.

У практиці МКТЮ (справи Celebici, 1998; Blaškić, 2000) встановлено, що ефективний контроль може існувати і за межами формальної субординації, наприклад, у випадку де-факто командирів нерегулярних збройних формувань.

2. Знання або наявність підстав знати. Цей елемент є найбільш дискусійним. Трибунали виробили такі стандарти: фактичне знання –командир прямо отримав інформацію про злочини; встановлюється через накази, переговори, рапорти; мтандарт «мав знати» (had reason to know, ст. 28(a)) – за обставинами, що існували, командир мав отримати відповідну інформацію. Не вимагає доведення, що він її фактично отримав – достатньо, що вона була доступна у командному ланцюзі; свідоме ігнорування (conscious disregard, ст. 28(b)) – цивільний керівник навмисно уникав отримання інформації.

У справі Bemba Gombo (МКС, 2016) Судова палата засудила президента Центральноафриканської Республіки Жана-П'єра Бемба саме за командну відповідальність, встановивши, що він отримував відомості про злочини своїх військ і не вжив жодних реальних заходів. Втім, у 2018 році Апеляційна палата виправдала його, застосувавши більш вузьке тлумачення стандарту «необхідних і розумних заходів», що стало предметом гострої критики з боку дослідників і означало суттєве звуження доктрини [4].

3. Невжиття необхідних і розумних заходів. Командир зобов'язаний вжити заходів, що перебувають у межах його матеріальних можливостей. До таких заходів належать: попередження злочинів через накази та інструктаж; втручання для зупинення злочинів, що тривають; ініціювання дисциплінарного або кримінального провадження щодо винних; повідомлення компетентних органів.

«Знав або мав знати»: межі відповідальності. Центральна дискусія стосується того, чи не перетворює стандарт «мав знати» командну відповідальність на відповідальність без вини. Критики стверджують, що покладення на командира обов'язку знати про всі злочини підлеглих у хаосі збройного конфлікту є нереалістичним. Прихильники доктрини наполягають: саме обов'язок організувати систему отримання інформації та контролю і є тим, від чого не може ухилитися командир.

Проблема «дистанційного командування»: у сучасних конфліктах командна вертикаль часто є складною і непрозорою: злочини вчиняють приватні військові компанії (на кшталт «Вагнера»), нерегулярні формування, органи безпеки, паралельні до армії. Встановлення ефективного контролю у таких структурах є серйозним доказовим викликом для обвинувачення.

Висновки. Доктрина командної відповідальності пройшла шлях від прецеденту Ямашіти до кодифікованої норми Римського статуту та її застосування у справах найвищого рівня. Вона залишається незамінним інструментом міжнародного кримінального права, що дозволяє долати безкарність через складні командні ієрархії. Водночас сучасна практика МКС демонструє внутрішню напругу між ефективністю доктрини та стандартами доказування, що відповідають принципу особистої вини. Ордери МКС 2023 року щодо Путіна і Львової-Белової стали найяскравішим свідченням того, що доктрина командної відповідальності з теоретичного принципу перетворилася на живий інструмент сучасного міжнародного правосуддя, навіть якщо реальне виконання ордерів залишається відкритим питанням.

Література:

1. «Стандарт Ямашіто» по-російськи, або Чому рф буде нести командну відповідальність за вчинені злочини. *Район in ua* : веб-сайт. URL: <https://history.rayon.in.ua/topics/530419-standart-yamashito-po-rosiyski-abo-chomu-rf-bude-nesti-komandnu-vidpovidalnist-za-vchineni-zlochini> (дата звернення: 05.04.2026)
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 05.04.2026)
3. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, 1977. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf (дата звернення: 05.04.2026)
4. «Прокурор проти Жан-П'єра Бемба Гомбо». Огляд рішення Міжнародного кримінального суду. *Юрфем* : веб-сайт. URL: <https://jurfem.com.ua/prosecutor-jean-pierre-bemba-gombo-ohlyad-rishennya-mks/> (дата звернення: 05.04.2026)

Ю. О. Зарубіна

*здоб. I року навчання другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальність D8 Право*

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *д. ю. н., професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. А. Чуваков*

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДОПУСТИМІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ДО ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА

Питання недопустимості застосування строків давності до злочинів проти безпеки людства є однією з найважливіших проблем сучасної науки кримінального права, оскільки воно визначає межі державної каральної сили щодо найнебезпечніших посягань на засади цивілізованого мирного існування. В українському законодавстві цей принцип отримав чітке нормативне закріплення через системний зв'язок Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України. Ключовим у цьому аспекті є Розділ XX Особливої частини КК України, який охоплює кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Сама структура цього розділу та санкції його статей свідчать про винятковий рівень суспільної небезпечності таких діянь, як планування, підготовку або розв'язування агресивної війни (ст. 437), застосування зброї масового знищення (ст. 439), геноцид (ст. 442) та інші [1]. Для цих злочинів законодавець встановив особливий правовий режим, який виключає можливість звільнення від відповідальності за впливом часу, що закріплено у частині 5 статті 49 КК України. Ця норма носить імперативний характер і підкреслює, що за жодних обставин особа, яка вчинила злочин проти безпеки людства, не може розраховувати на те, що держава «забуде» про вчинене нею діяння через два, три, п'ять, десять або п'ятнадцять років [1, ст. 49].

Аналіз процесуальних аспектів цього питання вимагає розуміння загальної процедури застосування давності. Як зазначає Довганич В. В., питання про закінчення строків давності може постати на різних стадіях кримінального провадження — як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду, що вимагає від суду та правоохоронних органів чіткого дотримання матеріальних та процесуальних норм [2, с. 427]. Однак, у випадку злочинів проти безпеки людства, передбачених Розділом XX КК України, ці обмеження фактично нівелюються, оскільки закон забороняє саму можливість закриття провадження за цією підставою. Згідно зі статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), завданнями провадження є

захист особи та суспільства від кримінальних правопорушень, а також забезпечення того, щоб кожен, хто вчинив правопорушення, був притягнутий до відповідальності [3, ст. 2]. У справах про геноцид або агресивну війну виконання цих завдань не обмежене в часі, що дозволяє здійснювати правосуддя навіть через тривалий період після вчинення злочину.

Теоретичне обґрунтування такої безстроковості в українській доктрині базується на тому, що об'єктом цих злочинів є не просто життя окремої людини, а глобальний правопорядок і саме існування людських груп. Як зазначається у фундаментальних дослідженнях правової доктрини України, кримінально-правові науковці, зокрема Плутицька К.М. у своєму навчальному посібнику, розглядають термін давності як «період, після спливу якого особа не підлягає кримінальному переслідуванню або звільняється від покарання, якщо вирок не був приведений у виконання.», адже він ґрунтується на втраті суспільної небезпечності особи або недоцільності покарання через тривалий час, проте у випадку злочинів проти безпеки людства ці передумови не працюють, оскільки масштаб шкоди є настільки значним, що вона не нівелюється часом [4, с. 108].

Як вже зазначалось, процесуальна реалізація цієї доктрини забезпечується нормами Кримінального процесуального кодексу України, який визначає завданнями провадження не лише захист інтересів суспільства, а й обов'язкову належну правову процедуру, що має на меті повне та неупереджене розслідування кожного випадку порушення міжнародного миру. Відсутність часових обмежень у провадженнях за Розділом XX КК України дозволяє органам досудового розслідування збирати докази у справах про воєнні злочини чи геноцид навіть тоді, коли активна фаза конфлікту завершилася багато років тому, забезпечуючи право потерпілих на встановлення істини. Це, хоч і не прямо, але прослідковується у пункті 3¹ частини першої статті 284 КПК України, а саме «Кримінальне провадження закривається в разі, якщо: не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі» [3, ст. 284].

Як зазначає Тертишник В. М., принцип невідворотності відповідальності за найтяжчі злочини є основоположним для забезпечення довіри до системи правосуддя. Справедливість у таких справах не може мати терміну придатності, адже злочин проти людства є викликом моральним основам права, де прощення за впливом часу було б прирівняне до легітимізації насильства [5, с. 107]. Особливої уваги варта та обставина, що Велика Палата Верховного Суду

сформулювала правовий висновок щодо суб'єкта за ст. 437 КК України у справі № 415/2182/20, а саме «здатні вчиняти особи, які в силу службових повноважень або фактичного суспільного становища спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями або керувати ними, та/або істотно впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні та інші процеси у власній державі чи за її межами, та/або керувати конкретними напрямками політичних або воєнних дій».

Таким чином, недопустимість застосування строків давності до злочинів проти безпеки людства в українському праві є цілісним інститутом, що поєднує в собі суворість кримінального закону та високі вимоги до процесуальної справедливості. Науковий аналіз Розділу XX КК України доводить, що законодавець розглядає ці злочини як такі, що мають перманентну суспільну небезпечність. Це означає, що кримінально-правова реакція на них має бути неминучою, незалежно від дати їх вчинення. Відмова від давності є юридичним вираженням пам'яті про жертв та інструментом запобігання майбутнім агресіям, оскільки чітко сигналізує: замах на безпеку людства не має юридичного «фіналу», окрім вироку суду. Це забезпечує стійкість правової системи та її здатність захищати фундаментальні цінності за будь-яких історичних обставин.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.03.2026).
2. Довганич В. В. Застосування строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності на окремих стадіях кримінального провадження. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 12. С. 426–429. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/100>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.03.2026).
4. Плутицька К. М. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Право». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 122 с.
5. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.

М. О. Карцева

*здоб. I року навчання другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальність D8 Право*

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики Т. О. Павлова*

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Реформування пенітенціарної системи в Україні триває вже не перший рік, але особливого значення цей процес набув після надання Україні 23.06.2022 р. статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Після чого зміни у існуючій пенітенціарній системі значною мірою відбуваються під впливом європейських правових стандартів, зокрема положень Європейської конвенції з прав людини від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) [1], практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та рекомендацій Ради Європи. Україна, як держава-учасниця Ради Європи, зобов'язана забезпечувати дотримання прав осіб, позбавлених волі, та поступово адаптувати пенітенціарну систему до європейських стандартів.

Пенітенціарна система є важливим елементом державного управління, що забезпечує виконання кримінальних покарань та дотриманням прав і свобод осіб, позбавлених волі, сприяє їх соціальній реабілітації та подальшій інтеграції у суспільство. Пенітенціарна система є сукупністю установ, органів і заходів, що призначені для виконання покарань, пов'язаних з позбавленням волі, а також для ресоціалізації та реабілітації осіб, які порушили закон. Її основне завдання – забезпечити виконання покарань, дотримання прав людини в установах, що здійснюють утримання засуджених, а також допомогти їм повернутися до нормального життя після відбуття покарання [2].

Згідно зі ст. 3 Конвенція «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [1]. Перші кроки у вказаному напрямі вже зроблено, так розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р було схвалено реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року (далі – Стратегія) є програмним документом, що визначає напрями подальшого реформування і функціонування пенітенціарної системи [3]. Є вже й результати. Так, було затверджено операційний план її реалізації у 2022-2024 роках від 16.12. 2022 р. № 1153-р, у відповідності до інформації, наданої виконавцями заходів

операційного плану реалізації у 2022-2024 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. У вказаному документі надано ключові показники реалізації за стратегічними цілями, а саме 1) створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту; 2) створення ефективної системи запобігання та протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; 3) забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; 4) збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації; 5) удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження; 6) забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; 7) формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи; 8) розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи [2].

Однією з ключових проблем залишається неналежні умови тримання в місцях позбавлення волі. Європейський суд з прав людини неодноразово встановлював порушення ст. 3 Конвенції (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження). Наприклад, у справі *Shynkarenko and Others v. Ukraine* Суд встановив, що ув'язнені утримувалися у переповнених камерах із площею лише 2,5–3,2 м² на одну особу, а також у неналежних санітарних умовах, що було визнано порушенням Конвенції [4].

Подібні проблеми мають системний характер. Дослідження правозахисних організацій свідчать, що у багатьох українських установах виконання покарань спостерігаються недостатня вентиляція, погані санітарні умови, обмежений доступ до душі, низька якість харчування та відсутність належної приватності для ув'язнених. Це свідчить про структурні недоліки функціонування пенітенціарної системи.

Ще однією проблемою є *переповненість установ виконання покарань та застаріла інфраструктура*. Рада Європи неодноразово наголошувала, що переповнення установ призводить до погіршення умов утримання, підвищення рівня насильства між ув'язненими та ускладнення процесу ресоціалізації засуджених.

Окремою проблемою залишається *існування неформальної ієрархії серед ув'язнених*, яка є характерною для пострадянських пенітенціарних систем. Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покарання (далі – ЄКПТ)

[20%D0%84%D0%9A%D0%97%D0%9F%D0%97%D0%9A_%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%90.pdf](#)

Б. О. Козек

*студентка III курсу юридичного факультету Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

*Науковий керівник: Л. А. Остафійчук, к. ю. н., доцент, доцент кафедри
процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

НАЦІОНАЛЬНІ АІ-МОДЕЛІ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій у XXI столітті зумовив трансформацію підходів до функціонування державних інституцій та публічного управління. В Україні ця трансформація передбачає перехід до моделі data-driven governance, у якій ключову роль відіграють алгоритмічні інструменти та технології штучного інтелекту. У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція АІ у систему правосуддя, що традиційно характеризується високими вимогами до законності, обґрунтованості та незалежності рішень.

Згідно з ініціативами Міністерства цифрової трансформації України, передбачається розробка спеціалізованих АІ-рішень у співпраці з міжнародними технологічними партнерами, спрямованих на автоматизацію роботи з юридичними документами, аналізу судової практики та формування проєктів процесуальних документів. Метою використання таких систем є оптимізація судового навантаження, скорочення строків розгляду справ і підвищення ефективності судового адміністрування. При цьому підкреслюється, що штучний інтелект виконує допоміжну функцію і не може підміняти дискреційні повноваження судді [1, с. 1–2].

Важливим етапом розвитку державної АІ-екосистеми стало створення національної великої мовної моделі, яка отримала назву «Сяйво» (Siaivo), назва якої визначена відкритим цифровим голосуванням понад сто тисяч громадян у застосунку «Дія», що свідчить про залучення суспільства до формування цифрової політики держави та демонструє поєднання технологічних ініціатив з елементами електронної демократії [4, с. 1–4].

Передбачається, що національна мовна модель стане базовою інфраструктурою для розвитку цифрових сервісів у різних сферах – від державного управління та освіти до бізнес-процесів і сектору безпеки та

оборони. Її функціональність включатиме обробку великих масивів інформації, автоматизацію аналітичних процесів та створення нових цифрових продуктів на основі штучного інтелекту. Таким чином, держава фактично формує власну технологічну платформу, здатну забезпечити масштабування AI-рішень у публічному секторі.

Розробка української мовної моделі розпочалася у співпраці держави з приватним сектором та міжнародними технологічними партнерами як відповідь на глобальне поширення генеративного штучного інтелекту. Одним із напрямів стало створення AI Factory – державної інфраструктури для запуску, тестування та масштабування AI-продуктів. Стратегічною метою розвитку цієї екосистеми визначено входження України до числа світових лідерів у сфері штучного інтелекту до 2030 року [2, с. 1–3].

Технологічною основою національної моделі стало використання сучасних відкритих архітектур мовних моделей, адаптованих до української мови та правового середовища. Важливим аспектом є також відкритий збір даних для навчання системи, до якого залучаються представники наукової спільноти, медіа, освітніх установ і бізнесу. Такий підхід спрямований на формування якісного національного інформаційного корпусу, що враховує мовні, культурні та правові особливості України.

Паралельно держава розвиває концепцію суверенного штучного інтелекту, яка передбачає розміщення інфраструктури обробки даних у захищених середовищах та забезпечення контролю над критично важливою інформацією. У співпраці з міжнародними технологічними компаніями здійснюється розбудова обчислювальних потужностей, необхідних для навчання та функціонування національних AI-систем. Такий підхід має особливе значення у контексті використання штучного інтелекту в державному секторі, включаючи судову систему.

Водночас впровадження національних AI-моделей у діяльність судової влади породжує комплекс правових викликів.

Передусім постає питання забезпечення незалежності судді як фундаментального принципу правосуддя. Відповідно до конституційних засад здійснення правосуддя, суддя ухвалює рішення на основі внутрішнього переконання, сформованого внаслідок безпосереднього дослідження доказів. Використання алгоритмічних рекомендацій або автоматично сформованих проєктів рішень потенційно може створювати ризик «алгоритмічного впливу», коли технологічна система фактично формує рамку юридичного мислення судді. У зв'язку з цим необхідним є законодавче визначення допоміжного характеру AI-інструментів та встановлення процесуальних гарантій їх використання.

Другим важливим аспектом є проблема прозорості та пояснюваності алгоритмів. Принцип справедливого суду вимагає мотивованості судового рішення та можливості перевірки логіки його ухвалення. Однак генеративні мовні моделі працюють на основі складних статистичних процесів, що може ускладнити пояснення результатів їх роботи та створити потенційний конфлікт між ефективністю цифрових інструментів і вимогами юридичної визначеності.

Окремої уваги потребує питання юридичної відповідальності за використання AI у судовій діяльності. У випадку помилки, спричиненої алгоритмічною рекомендацією, виникає необхідність визначення меж відповідальності судді, держави та розробника програмного забезпечення. Відсутність чіткої моделі відповідальності може створити правову невизначеність та знизити рівень довіри до судової системи [3, с. 1–2].

Не менш важливим є забезпечення захисту персональних даних і конфіденційності судової інформації. Судова система обробляє значні обсяги чутливих даних, тому використання національних AI-моделей розглядається як інструмент збереження цифрового суверенітету та мінімізації ризиків передачі інформації зовнішнім технологічним платформам.

Розвиток державних AI-ініціатив в Україні відбувається також у контексті європейської інтеграції та адаптації до стандартів Європейського Союзу, зокрема положень AI Act, який встановлює ризик-орієнтований підхід до регулювання штучного інтелекту. Судові AI-системи потенційно належать до категорії високого ризику, що передбачає підвищені вимоги до прозорості, контролю людини та управління ризиками.

Таким чином, створення національної моделі «Сяйво» та розвиток державної AI-інфраструктури демонструють новий етап цифрової трансформації України. Інтеграція ШІ у судову систему підвищує ефективність правосуддя, але потребує правового регулювання для захисту незалежності суддів, прав людини та прозорості алгоритмічних рішень.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення процесуального статусу штучного інтелекту в судочинстві, розроблення стандартів відповідального використання AI та формування національної моделі юридичної відповідальності за алгоритмічні рішення у сфері правосуддя.

Література

1. Буняк В. Українська ШІ модель отримає назву «Сяйво». Detector Media. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/39116/> (дата звернення: 02.04.2026)
2. Міністерство цифрової трансформації України. Мінцифра та Beyond.pl запускають ШІ для судів та Дії — щоб рішення ухвалювались швидше.

Meta.ua. URL: <https://meta.ua/uk/news/ukraine/mintsifra-ta-beyondpl-zapuskayut-shi-dlya-sudiv-i-diyi-schob-rishennya-uhvalyuvalis-shvidshe-1119065/> (дата звернення: 02.04.2026)

3. Міністерство цифрової трансформації України. Штучний інтелект у судах та Дії — посилюємо міжнародні партнерства із ШІ. TheDigital.gov.ua. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/shtuchnyy-intelekt/shtuchnyy-intelekt-u-sudakh-ta-diyi-posyliuyemo-miznarodni-partnerstva-iz-shi> (дата звернення: 02.04.2026)
4. Міністерство цифрової трансформації України. Національні AI моделі та цифровий суверенітет. LLM TheDigital.gov.ua. URL: <https://llm.thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2026)

О. С. Малетова

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет*

ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТУРА ГРОМАДСЬКИХ РАД ПРИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНАХ: УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Становлення ефективної антикорупційної системи є одним із ключових пріоритетів державної політики України, особливо в умовах євроінтеграційного курсу та воєнного стану. Невід'ємним елементом такої системи виступає громадський контроль, тобто механізм, що забезпечує прозорість, підзвітність та легітимність діяльності спеціалізованих антикорупційних інституцій. Саме тому дослідження правового статусу та функціональних можливостей громадських рад при антикорупційних органах набуває особливої наукової та практичної значущості.

Вибір для аналізу громадських рад при НАБУ, НАЗК та ДБР пояснюється їхнім центральним місцем у вітчизняній антикорупційній архітектурі. Зазначені інституції утворюють ядро спеціалізованої антикорупційної системи: НАБУ веде досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень щодо топ-посадовців, НАЗК відповідає за вироблення та втілення державної антикорупційної політики, тоді як ДБР розслідує кримінальні правопорушення щодо осіб із особливим службовим статусом. Саме тому їхні громадські ради уособлюють різні підходи до здійснення публічного нагляду, що створює підґрунтя для всебічного зіставного дослідження.

Окремої уваги потребує те, що ці ради постали як принципово нові інститути нагляду в межах антикорупційної реформи, а їхнє правове регулювання відображає актуальні стандарти прозорості та підзвітності спеціалізованих органів. Спільна нормативна основа дає змогу виявити як типові закономірності, так і відмінності, зумовлені специфікою мандату кожного органу.

Проведений порівняльно-правовий аналіз розкриває неоднозначну природу громадських рад. Вони одночасно є виразниками інтересів громадянського суспільства та органічною складовою інституційної структури відповідних відомств, на це вказують їхні повноваження у кадровій та дисциплінарній сферах.

Уніфікованість нормативної бази, зокрема, єдина чисельність складу (15 осіб) і дворічний термін повноважень – свідчить про послідовну законодавчу логіку при побудові механізму публічного контролю. Водночас функціональний аналіз виявляє спеціалізацію кожної ради: рада при НАБУ зорієнтована передусім на нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю, що проявляється в особливому режимі доступу до інформації та специфіці взаємодії з керівництвом органу [1]. Громадська рада при НАЗК наділена розширеними можливостями впливу на формування державної антикорупційної стратегії, зокрема через участь у розгляді проєкту національної доповіді про стан реалізації антикорупційної політики [2]. Натомість рада при ДБР вирізняється компетенцією у сфері вироблення етичних засад функціонування органу [3].

Аналіз процедурного виміру діяльності рад засвідчує стійку тенденцію до цифровізації організаційних процесів: від запровадження дистанційного формату участі у засіданнях до використання електронних механізмів голосування. Найбільш виразно це простежується у положенні про раду при НАЗК, яке вирізняється найдетальнішою регламентацією застосування цифрових інструментів.

Невід'ємним складником інституційного дизайну рад є гарантії незалежності їхніх членів, що охоплюють заборону передоручення повноважень, вимоги щодо несумісності посад та вичерпний перелік підстав дострокового складення повноважень. Положення про раду при ДБР містить розширений інструментарій таких гарантій завдяки більш докладному врегулюванню відповідних підстав [3].

Механізм ухвалення рішень побудований на балансі між оперативністю реагування та репрезентативністю громадської позиції. Показовим є підхід, закріплений у положенні про раду при НАБУ, де для вирішення окремих питань передбачено вимогу кваліфікованої більшості [1]. Організаційно-

ресурсне забезпечення рад покладено на підконтрольні органи, що потенційно несе ризики для їхньої самостійності. Разом із тим наявність власних бланків у рад при НАЗК та ДБР може слугувати індикатором їхньої інституційної відокремленості.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що громадські ради при НАБУ, НАЗК та ДБР утворюють цілісну, проте внутрішньо диференційовану систему публічного нагляду за антикорупційними органами України. Спільність нормативної основи поєднується з функціональною спеціалізацією кожної ради, що відповідає специфіці підконтрольного органу. Водночас подальший розвиток цього інституту потребує посилення гарантій незалежності, уніфікації цифрових інструментів діяльності та налагодження міждержавної координації як умови ефективного системного контролю за реалізацією антикорупційної політики держави.

Література:

1. Положення про Раду громадського контролю при Національному антикорупційному бюро : постанова Кабінету Міністрів України від 16 лют. 2022 р. № 132. URL: <https://nabu.gov.ua/rada-gromads-kogo-kontroliu/polozhennya-pro-radu-gromadskogo-kontrolyu/> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Деякі питання Громадської ради при Національному агентстві з питань запобігання корупції : постанова Кабінету Міністрів України від 20 лист. 2019 р. № 952. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2019-п#Text> (дата звернення: 05.03.2026).
3. Про Раду громадського контролю при Державному бюро розслідувань: указ Президента України від 5 лют. 2020 року № 42/2020. URL: <https://dbr.gov.ua/rada-gromadskogo-kontrolyu/polozhennya-pro-rgk-pri-dbr> (дата звернення: 05.03.2026).

Т. О. Павлова

*к. ю. н., доц., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

**ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ
ІЗ ОБМІНОМ ЗАСУДЖЕНОГО ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО
(ст. 84-1 КК України)**

Після початку повномасштабної збройної агресії проти України та зростання кількості військовополонених, серед яких були й особи, що вчинили злочини, передбачені Кримінальним кодексом України, постала потреба у прийнятті нового законодавства, яке мало відповідати не лише нормам міжнародного гуманітарного права, а й створити належну правову основу для ефективного кримінального процесу притягнення таких осіб до відповідальності, а також регулювати питання їх обміну у разі досягнення відповідних домовленостей.

Правовий статус військовополонених регулюється нормами міжнародного гуманітарного права, а саме Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. (далі – Конвенція) [1]. Поняття терміну «військовополонений» передбачено пунктом 8 вказаної Конвенції, яке було запозичено вітчизняним законодавцем, а саме визначено в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій Наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 № 164 [2].

Далі з метою створення процедури обміну військовополонених Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, прийняли низку нормативно-правових актів. Це, зокрема, Постанова № 721 від 17.06.2022 р. «Про Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» [3], Постанова Кабінету Міністрів України № 413 від 05.04.2022 р. «Порядок тримання військовополонених» [4], Постанова Кабінету Міністрів «Порядок здійснення передання військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення захисників України, які перебувають у полоні держави-агресора» від 12.04.2022 р. № 441 [5], Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» [6].

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено новою статтею 84-1 «Звільнення від відбування покарання у зв'язку з

прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого» [7], якою передбачено звільнення від відбування покарання засудженого, щодо якого уповноваженим органом прийнято рішення про його передачу для обміну як військовополоненого та яким надано згоду на проведення такого обміну. У разі якщо обмін засудженого не відбувся, суд за клопотанням прокурора направляє такого засудженого для подальшого відбування призначеного раніше покарання. Вважаємо, що вказана назва ст. 84-1 КК України є доволі складною та не відображає повністю її зміст.

Органом, уповноваженим здійснювати звільнення від відбування покарання після прийняття рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого, є суд. Формування та затвердження списків для передачі та звільнення осіб, які перебувають у полоні, здійснює Координаційний штаб із питань поводження з військовополоненими, утворений відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими». Головою Координаційного штабу є начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України [8].

Згідно з ч. 1 ст. 84-1 КК України «1. Засуджений, стосовно якого під час відбування покарання у виді виправних робіт, арешту, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі уповноваженим органом прийнято рішення про його передачу для обміну як військовополоненого та який надав письмову згоду на проведення такого обміну, звільняється судом від відбування призначеного покарання» [7].

Розглядаючи правову природу виду звільнення, який регламентований ст. 84-1 КК України, п. 28 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, ч. 4 ст. 18 Кримінально-виконавчого кодексу України та іншими нормами, слід зазначити, що він не є класичним видом звільнення, які містяться у розділі XII Загальної частини чинного Кримінального кодексу України. Це спеціальний вид звільнення за ініціативою держави. Держава відмовляється від реалізації каральної функції щодо конкретної особи (наприклад, колаборантів, зрадників або військових РФ) заради виконання обов'язку щодо захисту власних громадян, а саме повернення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора.

Слід погодитися з О. Капліною, що обмін є не стільки передачею військовополоненого країні-агресору, скільки можливістю повернути громадян України додому, що в ієрархії цінностей для держави є найбільш важливим, ніж притягнення до кримінальної відповідальності військовополоненого

підозрюваного, обвинуваченого, навіть за умови, що вони вчинили на території України воєнні злочини [9].

Отже, вважаємо, що положення ст. 84-1 КК України застосовується до спеціального суб'єкта, зазвичай – військовополоненого країни-агресора, є міжгалузевим інститутом, який регламентований нормами міжнародного гуманітарного права та норми кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України тощо, а також пов'язаний з державною доцільністю.

Література:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція ООН від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
2. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена Наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n1359>
3. Про Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період: Постанова Кабінету Міністрів від 17.06.2022 р. № 721 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-zdiysnennya-zahodiv-shchodo-povodzhennya-z-viyskovopoloneni-v-osoblivij-period-i170622-721>
4. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 р. № 441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-%D0%BF#Text>
6. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: Закон України від 28.07.2022 р. № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#n6>
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-p#Text>

9. Капліна О. Як обміняти військовополоненого армії РФ, якщо його підозрюють у скоєнні воєнних злочинів? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-obminiati-viyskovopolonenoho-armii-rf-iakshcho-yoho-pidozriuiut-u-skoienni-voiennykh-zlochyniv/>

М. Л. Пахнін

доктор юридичних наук, доцент

завідувач кафедри кримінального права та кримінології ННІ №5

Харківський національний університет внутрішніх справ

ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНОГЕННИМ ВПЛИВАМ ЗМІ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному суспільстві значна роль відводиться засобам масової інформації. Вони стали джерелом та знаряддям впливу на населення, а також формують стереотипи поведінки людей. Потужні українські мас-медіа у своїх продуктах (серіалах, телепередачах, проєктах), культивують антисуспільні погляди, які є оціночними судженнями (стереотипами мислення) значної частини людей, що виражають прийнятне ставлення до кримінальних форм задоволення повсякденних потреб та інтересів і які фактично виступають дороговказом, підштовхують до вчинення злочинів тих, хто не вагається [1, с. 5].

Сучасні медіа в умовах збройних конфліктів стають не лише джерелом новин, а й полем психологічних операцій. Непрофесійне або навмисне фокусування на кадрах жорстокості, надмірна драматизація втрат та романтизація «швидкої перемоги» чи, навпаки, «неминучої поразки» деструктивно впливають на моральний стан суспільства. Дослідження, проведене під керівництвом Роксани Коен Сільвер (Roxane Cohen Silver), доводить існування ефекту «вторинної травматизації». Згідно з результатами, постійне споживання новин із графічними зображеннями насильства (понад 6 годин на день) викликає вищий рівень гострого стресу, ніж навіть пряма присутність у зоні конфлікту без доступу до медіа. Окрім психологічних розладів, така десенсибілізація (звикання до насильства) через екран знижує поріг моральних заборон, що може провокувати агресивну поведінку в реальному житті [2]. Таким чином, ЗМІ через віктимізацію та криміналізацію суспільства сприяють поширенню агресивності, віктимної поведінки та злочинів насильницького характеру.

Важливо підкреслити, що в умовах збройних конфліктів медіаспоживання населення стрімко зростає, що нерідко стає каталізатором деструктивних станів: від глибокої тривожності до провокування протиправної поведінки. Зокрема, у медіапросторі масово тиражуються графічні матеріали із зображеннями вбитих і поранених окупантів, що ніби то надаються для «психологічного розвантаження» чи підняття духу народу, але цими матеріалами ЗМІ порушують не лише морально-етичні норми але й ст. 300 Кримінального кодексу України [3, ст. 300], яка забороняє розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості. . Окрім того, як свідчать матеріали практики правоохоронних органів, можливості сучасних конвергентних медіа (соціальних мереж та месенджерів) активно експлуатуються ворожими спецслужбами. Соціальні мережі та месенджери перетворилися на головний майданчик для вербування неповнолітніх. Завдяки можливостям конвергентних медіа, деструктивні сили отримують прямий доступ до дітей, залучаючи їх до небезпечних злочинних схем. Через маніпуляції та фінансові обіцянки підлітків залучають до вчинення диверсій, що перетворює інформаційне середовище на зону прямого ризику для національної безпеки та майбутнього молоді [4].

Статистичні дані свідчать про те, що 2,6% інформації про війну взагалі не зазначають джерел. Це ставить під сумнів прозорість і достовірність інформації, яку отримує населення [5]. Водночас, використання журналістами як нашої країни так і країни-агресора техніки бойової спецпропаганди проти солдатів армії супротивника, таких як метод «гнилого оселедця», метод «перевернутої піраміди», метод «великої брехні», принцип «40 на 60», метод «абсолютної очевидності» у воєнний період, на жаль, використовується проти мирного населення нашої країни, що призводить до різних негативних наслідків. З усіма цими методами й техніками зіштовхувалися всі користувачі інтернету, однак просто цього не усвідомлюють. Враховуючи вищевикладене, на сьогодні криміногенний вплив ЗМІ на свідомість локальних та масових аудиторій можна класифікувати за різними критеріями та представити такими різновидами: 1) за формою власності ЗМІ; 2) за правовим статусом ЗМІ; 3) залежно від форми подання інформації; 4) за сферою розповсюдження; 5) за об'єктом впливу; 6) залежно від рівня впливу ЗМІ на психологічну свідомість індивіда або групи людей; 7) за стадією впливу; 8) за тривалістю впливу; 9) за типом впливу на злочинність [6, с. 31].

Окреслена ситуація породжує сильне занепокоєння, а тому для зниження рівнів криміналізації та віктимізації окремих осіб, груп осіб або суспільства в цілому через діяльність ЗМІ під час збройних конфліктів необхідно системно протидіяти криміногенним впливам ЗМІ.

Система протидія криміногенним впливам ЗМІ сукупність різнопланових за суб'єктами, сферами реалізації, характером і технологією заходів профілактики, запобігання та припинення криміналізації і віктимізації засобами масової інформації окремих осіб, груп осіб або суспільства в цілому на загальносоціальному і спеціальному (спеціально-кримінологічному) рівнях. Шляхом опосередкованого позитивного впливу державних і громадських органів, установ, організацій, груп та індивідів на криміналізацію і віктимізацію засобами масової інформації окремих осіб, груп осіб або суспільства в цілому необхідно здійснювати загальносоціальну протидію криміногенним впливам ЗМІ. Разом із цим, існує нагальна потреба у впровадженні спеціальних заходів протидії деструктивному впливу медіа. Це має здійснюватися через систему адміністративних та кримінально-правових механізмів, спрямованих на виявлення, припинення та розслідування фактів віктимізації й криміналізації як окремих громадян, так і суспільства загалом через інформаційну сферу. Ефективність такої протидії можлива лише за умови системної взаємодії профільних державних інституцій. Зокрема, комплексні заходи мають координуватися спільними зусиллями Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Служби безпеки України, Національної поліції, а також Ради національної безпеки і оборони. Ключова роль у цьому процесі також належить Міністерству оборони та Міністерству стратегічних комунікацій (яке виконує функції у сфері інформаційної політики), що дозволяє забезпечити захист інформаційного простору на всіх рівнях. Тільки при комплексності цих заходів, належному їх законодавчому регулюванні, розробці нових алгоритмів оптимізації системи заходів і реагування у найближчій перспективі, можлива ефективна протидія криміногенним впливам ЗМІ в умовах збройних конфліктах.

Література:

1. Антикору́пція на паузі. Україна в індексі сприйняття корупції : вебсайт. 2024. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 16.03.2026).
2. Media's role in broadcasting acute stress following the Boston Marathon bombings / R. C. Silver et al. *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. 2013. Vol. 110, no. 51. P. 20447–20452.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. (зі змінами та доповненнями).
4. В Україні зросли випадки вербування підлітків для скоєння диверсії — Нацполіція : вебсайт / Гвара Медіа. URL: <https://gwaramedia.com/v-ukrayini->

zrosli-vipadki-verbuvannya-pidlitkiv-dlya-skoyennya-diversiyyi-naczpolicziya/ (дата звернення: 16.03.2026).

5. Війна в новинах. Що і з яких джерел про воєнні дії сповіщають медіа України : вебсайт / Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/vijna-v-novynah-shho-i-z-yakyh-dzherel-pro-voyenni-diyi-spovishhayut-media-ukrayiny-i60709> (дата звернення: 16.03.2026).

6. Пахнін М. Л. Кримінологічний захист засобів масової інформації: феноменологія та механізм забезпечення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. 38 с.

А. С. Політова

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет*

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА НЕЗАКОННЕ ВИВЕЗЕННЯ ДИТИНИ ВІКОМ ДО 16 РОКІВ
ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ (СТАТТЯ 4.6.10.)
ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Відзначимо, що 1 квітня 2026 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено Національну програму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС). Зокрема, у п. 2 Постанови зазначено, що Дорожня карта з питань верховенства права, Дорожня карта з питань реформи державного управління, Дорожня карта з питань функціонування демократичних інституцій і план заходів щодо захисту прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, схвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475 «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» (Офіційний вісник України, 2025 р., № 49, ст. 3399), та плани заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у звітах про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу, є складовою частиною Національної програми [1]. Не зупиняючись на всіх аспектах затвердженої Національної програми, зауважимо, що заплановані заходи також стосуються й удосконалення положень Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Але питання приведення законодавства України до вимог Європейського Союзу не є новими. Розробка Проєкту КК України розпочалася ще до повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, а з

24 лютого 2022 р. стало поштовхом для врахування сучасних викликів правозастосовної практики. Відзначимо, що за даними Державної прикордонної служби, з початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року було зафіксовано майже 43 тис. випадків затримання осіб, які намагалися незаконно перетнути кордон, з яких 83 % відбулися поза пунктами пропуску. Це свідчить про зростання спроб ухилення від мобілізації, що спонукало владу до запровадження суворіших заходів [2]. Але чи є серед цих випадків саме інциденти з незаконним вивезенням дитини віком до 16 років за межі України невідомо, адже сьогодні здебільшого все що стосується вивезення дитини в умовах збройної агресії Російської Федерації має назву «незаконна депортація».

Ю. Пономаренко відзначає, що «злочини проти прав дитини – це: розголошення таємниці усиновлення (ст. 4.6.10), незаконна посередницька діяльність щодо усиновлення дитини (ст. 4.6.11), незаконне вивезення дитини віком до 16 років за межі України (ст. 4.6.12), підміна малолітньої дитини (ст. 4.6.13) і невжиття належних заходів щодо чужої малолітньої дитини (ст. 4.6.14). Усі вони є злочинами 1 ступеня тяжкості. Водночас злочини, що передбачені статтями 4.6.10, 4.6.11, 4.6.13, зберігають риси наступності з кримінальними правопорушеннями, передбаченими, відповідно, статтями 168, 169 і 148 чинного КК. Втім стосовно них є й певні новації, які, зокрема, полягають у: відмові від використання в Проєкті КК невідомого ні цивільному, ні сімейному праву поняття «удочеріння»; визнанні кримінально-карним розголошення таємниці усиновлення не тільки всупереч волі усиновителя, а й всупереч волі усиновленої особи; уточненні родового об'єкта і ознак потерпілої особи у випадку підміни дитини тощо. Водночас злочин, передбачений ст. 4.6.12, по суті, є спеціальним і привілейованим складом стосовно злочину, передбаченого ст. 9.3.5 Проєкту КК – переміщення особи через державний кордон України» (підкресл. – А.С.П.) [3, с. 211-212]. Таке формулювання вказують на те, що чинний КК України 2001 р. не передбачає кримінальної відповідальності за незаконне вивезення дитини віком до 16 років за межі України. І ось тут виникає питання: чи дійсно є необхідність у криміналізації таких діянь?

У пп. 3-5 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57, в редакції станом на 01.01.2026 р., визначено підстави виїзду з України громадян, які не досягли 16-річного віку. Що ж стосується Проєкту КК України, то пропонується передбачити відповідальність особи, яка незаконно: 1) вивезла дитину віком до 16 років, яка є членом її сім'ї, за межі України або 2) залишила її за кордоном, – вчинила злочин 1 ступеня [4, ст. 4.6.10]. Отже, вважаємо, що ця норма має бланкетну диспозицію і для встановлення складу

таких протиправних діянь необхідно буде звертатися до нормативно-правових актів.

Цікавою є точка зору Т.С. Кириченко, яка на підставі проведеного аналізу чинного законодавства України, пропонує під незаконним вивезенням дитини з країни постійного місця проживання розуміти буквальне видалення особи, інколи проти її волі, з певної території, де особа яка не досягла шістнадцятирічного віку та не має іншого місця проживання на території країн, проживає довгий період часу та має намір проживати і надалі, з метою переміщення її за межі зазначеної території без супроводу одного з батьків (інших законних представників), а також без наявності спеціального документу в разі його необхідності [5, с. 152]. Відзначимо, що деякі дослідники відзначали наявність прогалин у законодавстві та вказували про можливе унесення змін, у результаті яких вони будуть усунені. Це насамперед урахування відтермінування перебування дитини за кордоном у результаті виникнення надзвичайних або невідворотних ситуацій, незалежних від батьків, що супроводжують дитину, та регламентування в чинному законодавстві особливостей виїзду дитини з третіми особами (чіткість умов супроводу дітей, підвищення рівня відповідальності) [6, с. 152].

Аналізуючи невелику кількість наукових публікації з цієї тематики, ми відзначимо, що вони пов'язані з положеннями Сімейного кодексу України і Цивільного кодексу України. В жодній із наукових праць вчені не пропонували удосконалити КК України – встановити кримінальну відповідальність за незаконним вивезенням дитини з країни постійного місця проживання. Вони наголошували, що такі справи розглядаються як позови щодо надання дозволу на виїзд дитини віком до 16 років за кордон.

Таким чином, ми вважаємо, що для вирішення питання про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за незаконне вивезення дитини віком до 16 років за межі України (ст. 4.6.10) у Проєкті КК України необхідно проаналізувати положення кримінального законодавства зарубіжних країн та звернути увагу на судову практику позовів цієї категорії справ. Це дозволить уникнути помилок, адже удосконалюючи положення чинного КК України 2001 р. ми робимо «мертвими» окремі статті.

Література:

1. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis EC): Постанова Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2026 р. № 438. URL: <https://surl.lu/bzehsp> (дата звернення: 05.04.2026).

2. Кримінальна відповідальність за вчасне не повернення з закордону та спробу незаконного перетину кордону. *Військовий адвокат – юридична допомога для військовослужбовців*. URL: <https://surl.li/qmxwfl> (дата звернення: 05.04.2026).

3. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. // За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ. 494 с. URL: <https://surl.li/fopqzp> (дата звернення: 05.04.2026).

4. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://surl.li/veuaem> (дата звернення: 05.04.2026).

5. Кириченко Т. С. До питання про незаконне вивезення дитини з країни, де вона постійно проживає: *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 24 трав. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2019. С. 150-153. URL: <https://surl.li/hqzudh> (дата звернення: 05.04.2026).

6. Гавінська О.А. Проблематика та порядок виїзду дітей за кордон. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 59-63. URL: <https://surl.li/jnjqyx> (дата звернення: 05.04.2026).

М. В. Попович

*доктор філософії (PhD), доцент, асистент кафедри кримінального права
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПІДСТАВІ Ч. 4 СТ. 289 КК УКРАЇНИ

Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 289 Кримінального кодексу України є однією з особливих правових конструкцій, що поєднує у собі елементи кримінально-правової політики та прагнення держави до ресоціалізації особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В даному випадку йдеться про незаконне заволодіння транспортним засобом, яке належить до категорії злочинів, але законодавець передбачив виняткову можливість уникнення кримінальної відповідальності за умови добровільного повідомлення про вчинене та повернення транспортного засобу власнику. Така норма має превентивний характер і спрямована на зменшення шкоди від

злочину, а також на стимулювання правопорушника до відновлення порушених прав потерпілого. Вона фактично створює правовий механізм, який дозволяє особі, що оступилася, уникнути суворих наслідків кримінального переслідування, якщо її поведінка свідчить про щире каяття та готовність компенсувати завдану шкоду.

Відповідно до ч.4 ст. 289 ККУ, звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила дії, передбачені частиною першою статті 289 ККУ, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки [1 ст. 289]. Стає очевидним, що законодавець визначає чотири ключові умови для застосування ч. 4 ст. 289 КК України: по-перше, злочин має бути вчинений вперше, адже повторність чи рецидив виключають можливість звільнення, по-друге, особа повинна добровільно заявити про незаконне заволодіння транспортним засобом правоохоронним органам, причому добровільність оцінюється судом з урахуванням часу та мотивів такої заяви, по-третє, транспортний засіб має бути фактично повернутий власнику, що забезпечує відновлення порушеного права, та по-четверте відшкодувала завдані збитки. Судова практика свідчить, що добровільність заяви не може визнаватися у випадках, коли особа повідомила про злочин після того, як її викрили або коли вона діяла під тиском обставин. Верховний Суд у своїх рішеннях наголошує, що добровільність має бути проявом внутрішнього усвідомлення неправомірності діяння та щирого бажання виправити ситуацію. Водночас повернення транспортного засобу є обов'язковою умовою, без якої звільнення від кримінальної відповідальності неможливе.

Вважаємо за необхідне наголосити на Постанову колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 жовтня 2018 року справа № 688/1744/16-к провадження № 51-3585км18, щодо застосування норми про звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом. Де колегія суддів, зазначає: визнавши ОСОБА_7 винуватим у вчиненні вказаного злочину, суд не врахував наявність підстав, передбачених ч. 4 ст. 289 КК, для звільнення його від кримінальної відповідальності. Окрім цього суд наголошує, що у ч. 4 ст. 289 КК не вказано на обов'язкову послідовність вчинення відповідних дій, які складають умови застосування цього виду звільнення. Відтак послідовність вчинення відповідних дій не може впливати на застосування судом до особи ч. 4 ст. 289 КК, оскільки цей спеціальний вид звільнення є імперативним та безумовним і пов'язаний з позитивною посткримінальною поведінкою винного. Тому факт повідомлення потерпілим правоохоронним органам щодо повернення йому транспортного засобу та відшкодування збитків не є

визначальним щодо встановлення такої умови, як добровільна заява в правоохоронні органи про вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом. Визначальним тут є підтвердження добровільності заяви винної особи до правоохоронного органу та проміжок часу, у який це відбулося (дві складові цієї умови). Вказана вище умова означає, що особа без будь-якого зовнішнього примусу безпосередньо або за допомогою інших осіб добровільно в будь-якій формі (усній, письмовій, за допомогою засобів зв'язку тощо) повідомляє правоохоронним органам про те, що нею вчинене незаконне заволодіння транспортним засобом. При цьому ініціатива може виходити не лише від винного, але й від інших осіб, наприклад, його родичів чи близьких. Оскільки законом не зазначено, коли саме особа має пред'явити заяву про вчинений злочин правоохоронним органам, тому можна вважати, що добровільну заяву в правоохоронні органи про вчинення кримінального правопорушення (юридичний факт, що за наявності інших умов припиняє відповідні кримінально-правові відносини) винний має зробити тільки в певний проміжок часу. Початковим моментом при цьому є вчинення особою злочину, передбаченого ст. 289 КК, а кінцевим моментом є час, з якого особі достеменно стало відомо про її викриття правоохоронними органами, що не пов'язане з її добровільними діями щодо повернення транспортного засобу власнику та відшкодуванням завданих збитків, але до вручення особі письмового повідомлення про підозру (часовий критерій добровільності). Таким чином, встановлення факту добровільності подання заяви винною особою до правоохоронного органу про вчинення нею кримінального правопорушення, передбаченого ст. 289 КК, має відбуватись з урахуванням усіх обставин такого повідомлення шляхом з'ясування суб'єктивного та часового критеріїв добровільності вчинення цих дій" [2].

Науковці розглядають ч. 4 ст. 289 КК України як спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності, яка відрізняється від загальних положень ст. 44 КК України. Вона має самостійний характер і застосовується безпосередньо судом у разі виконання всіх передбачених законом умов. У науково-практичних коментарях підкреслюється, що така норма є проявом гуманізації кримінального права, адже дозволяє уникнути покарання особі, яка фактично відновила порушене право та продемонструвала готовність співпрацювати з правоохоронними органами. Водночас існують дискусії щодо можливих ризиків зловживання цією нормою, адже правопорушники можуть використовувати її як спосіб уникнення відповідальності, якщо їхні дії не були справді добровільними. Тому судова практика має вирішальне значення у правильному застосуванні цієї статті, адже саме суд оцінює щирість каяття та добровільність поведінки особи.

З точки зору кримінально-правової політики, ч. 4 ст. 289 КК України виконує кілька функцій, а саме вона стимулює правопорушників до співпраці з правоохоронними органами, що сприяє швидкому розкриттю кримінальних правопорушень та поверненню майна потерпілим, зменшує навантаження на судову систему, адже у випадках добровільного повідомлення та повернення транспортного засобу відпадає потреба у тривалому кримінальному переслідуванні та сприяє ресоціалізації особи, яка оступилася.

У підсумку можна зазначити, що важливим аспектом є також співвідношення ч. 4 ст. 289 КК України з іншими нормами кримінального права. Зокрема, вона має спільні риси з інститутом дійового каяття, передбаченим ст. 45 КК України, проте відрізняється тим, що застосовується лише до конкретного складу кримінального правопорушення – незаконного заволодіння транспортним засобом. Це свідчить про прагнення законодавця створити спеціальні механізми для окремих категорій злочинів, де відновлення порушених прав потерпілого має особливе значення. Судова практика підтверджує, що ключовим критерієм є добровільність дій правопорушника, яка має бути проявом щирого каяття, а не вимушеним кроком. Наукові дослідження підкреслюють гуманістичний характер цієї норми, але водночас звертають увагу на необхідність обережного її застосування, щоб уникнути зловживань. Таким чином, ч. 4 ст. 289 КК України є прикладом того, як кримінальне право може поєднувати суворість і гуманізм, забезпечуючи баланс між інтересами держави, суспільства та особи.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.03.2026).
2. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 жовтня 2018 року у справі № 688/1744/16-к, провадження № 51-3585км18. URL : https://protocol.ua/ru/postanova_kks_vp_vid_09_10_2018_roku_u_spravi_688_1744_16_k/#google_vignette (дата звернення: 20.03.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики КСУ, ВСУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А. В. Столітнього. Київ : Норма права, 2020. 1504 с. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.03.2026).
4. Конституція України: Документ 254к/96-ВР від 24.08.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.03.2026).

О. А. Самотей

здобувач III курсу спеціальності 081 Право

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
кримінального права, кримінального процесу та криміналістики*

О. А. Чуваков

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МЕТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 307 ККУ

Актуальність теми. Проблема розмежування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307 та 309 Кримінального кодексу України, є однією з найгостріших проблем у практиці кримінального права. Оскільки мета збуту є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони статті 307 Кримінального кодексу України, її встановлення безпосередньо впливає на правильність кваліфікації діяння та суворість покарання. Питання кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та доказування мети збуту були предметом дослідження багатьох науковців. Теоретичну базу для розуміння основ кримінально-правової кваліфікації заклав В. О. Навроцький [1, с. 148]. Особливості самого поняття «збуту» детально розглядалися у працях К. О. Крута [2, с. 92]. Водночас критичний аналіз диспозиції статті 307 Кримінального кодексу України представлена у роботах П. О. Лиски [3, с. 47].

Аналіз основних положень. У ході досудового розслідування правоохоронні органи часто використовують непрямі (об'єктивні) ознаки для підтвердження наміру особи реалізувати наркотичні засоби. До таких ознак традиційно відносять: наявність фасування (розподіл речовини на дрібні дози – «чеки», зіп–пакети); виявлення електронних ваг із нашаруваннями наркотичних речовин; наявність специфічних пакувальних матеріалів (ізоляційна стрічка, магніти, порожні пакети). Для системного розуміння механізму доказування мети збуту через зазначені ознаки, необхідно проаналізувати елементи складу цього злочину. Родовий об'єкт злочину традиційно визначається за місцем статті в Особливій частині Кримінального Кодексу України. Об'єктом злочину у цьому випадку є порядок обігу наркотичних засобів або психотропних речовин, який встановлений державою із метою захисту здоров'я населення. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 307 Кримінального Кодексу України, полягає у вчиненні особи одного з кількох альтернативних діянь: виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи незаконного збуту. Суб'єкт злочину — загальний (особа, яка досягла 16

років). Суб'єктивна сторона виражається у прямому умислі, де обов'язковою ознакою є наявність мети – збут.

Предметом злочину є наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, визначені у Законі України «Про обіг в Україні наркотичних засобів...» [4, ст. 1]. Важливе місце займає Перелік, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770. Для кваліфікації також важливе значення має кількість речовин, що визначається згідно з Наказом Міністерства Охорони Здоров'я України від 01.08.2000 № 188 [5, табл. 1]. До цього списку включено і канабіс, який перебуває у стані легалізації в багатьох державах. Оскільки за рішенням Комісії ООН від 02.12.2020 року канабіс вилучено зі Списку IV Єдиної Конвенції 1961 року, в Україні питання його легалізації у медичних цілях є надзвичайно актуальним. Ми підтримуємо позицію узаконення медичного канабісу, спираючись на досвід США та Канади, оскільки його застосування за медичними показниками не приносить істотної шкоди здоров'ю та не є першопричиною виникнення наркотичної залежності.

Важливим етапом встановлення мети збуту є розмежування ст. 307 Кримінального Кодексу України із суміжними складами. Як зазначає П. О. Лиска [3, с. 49], визначальною відмінністю між ст. 307 та ст. 309 Кримінального Кодексу України є саме мета. На практиці це створює ситуацію, коли наявність лише ваг або значної кількості речовини стає підставою для інкримінування тяжчого злочину, хоча фактично особа може діяти без мети реалізації. Аналіз судової практики свідчить, що непрямі докази не можуть бути самодостатніми. Яскравим прикладом є позиція Верховного Суду щодо «знахідки»: якщо розмір речовини та її фасування не були зумовлені волею особи, ці ознаки не можуть беззаперечно свідчити про умисел на збут. Окремою проблемою є застарілість Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 р. № 188. [5, табл. 2]. Так звана «добова доза» для осіб із залежністю може у десятки разів перевищувати встановлені межі. На нашу думку, розмежування має ґрунтуватися на комплексному дослідженні способу життя особи, а не на математичному підрахунку грамів.

Окремим проблемним аспектом є інтерпретація результатів негласних слідчих (розшукових) дій. У судовій практиці (зокрема, у справах щодо Сімферопольського слідчого ізолятора) зустрічаються випадки, коли вживання сленгу (наприклад, слово «чай») автоматично трактувалося як доказ умислу на збут. Проте обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях щодо змісту телефонних розмов, особливо якщо протоколи негласних слідчих (розшукових) дій оформлені з порушеннями (не прошиті, без посилання на постанову суду). Ключове значення для подолання проблеми суб'єктивного трактування мети збуту має постанова Касаційного кримінального суду у складі

Верховного Суду від 18 березня 2021 року у справі № 203/337/19 [6]. Суд касаційної інстанції наголосив, що навіть наявність 30 окремих сліп-пакетів сама по собі не є достатньою підставою для кваліфікації за ст. 307 Кримінального Кодексу України за відсутності доказів конкретних дій, спрямованих на збут (фіксації пропозицій продажу, контактів із покупцями тощо). Будь-які сумніви мають тлумачитися на користь особи, що відповідає принципу презумпції невинуватості та статті 62 Конституції України.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження щодо проблем встановлення мети збуту через систему непрямих доказів, можна сформулювати такі положення:

1. Пріоритет суб'єктивної сторони. Мета збуту є обов'язковим елементом складу злочину за ст. 307 Кримінального Кодексу України. Її встановлення не може ґрунтуватися виключно на об'єктивних ознаках (вага, фасування). Як підтверджує практика Касаційного Кримінального Суду у складі Верховного Суду (зокрема, справа № 203/337/19) [6], за умови відсутності прямих доказів реалізації, діяння має кваліфікуватися за ст. 309 Кримінального Кодексу України.

2. Недосконалість нормативної бази. Наказ Міністерства Охорони Здоров'я № 188 від 01.08.2000 р. [5, п. 1.2] є критично застарілим і не відповідає сучасним реаліям медичної та наркологічної практики. Встановлені ним пороги «великих розмірів» для багатьох речовин є настільки низькими, що вони не покривають навіть мінімальної добової потреби особи із хронічною залежністю.

3. Хибність математичного підходу. Чинна система призводить до того, що зберігання мізерної кількості речовини, якої об'єктивно недостатньо для розповсюдження, автоматично трактується як «підготовка до збуту». Це перетворює правоохоронну діяльність на імітацію боротьби з наркобізнесом, де замість реальних дилерів суб'єктами відповідальності стають споживачі, які потребують медичної допомоги.

4. Гуманізація та спеціалізація. Україна потребує негайного перегляду вагових параметрів наркотичних засобів у бік їх збільшення до об'єктивно обґрунтованих норм. Розмежування ст. 307 та 309 має базуватися на принципі індивідуалізації: оцінці способу життя особи, наявності медичних показань (у випадку з канабісом) та реальних фактів комунікації з метою продажу.

5. Верховенство права. Будь-який сумнів щодо наявності мети збуту, який не може бути усунутий прямими доказами, а саме: негласними слідчими (розшуковими) діями, контрольними закупівлями, згідно зі статтею 62 Конституції України, повинен тлумачитися на користь обвинуваченого [7].

Література:

1. Навроцький В. О. Основи кримінально–правової кваліфікації : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
2. Крут К. О. Кримінально–правова характеристика незаконного збуту наркотичних засобів : монографія. Одеса : Гельветика, 2019. 210 с.
3. Лиска П. О. Проблеми розмежування суміжних складів злочинів у сфері обігу наркотичних засобів // Вісник кримінального судочинства. 2018. № 2. С. 45–52.
4. Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 15.02.1995 р. № 60/95–ВР. Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів : Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95–ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 7. Ст. 44.
5. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 р. № 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00> (дата звернення: 10.04.2026).
6. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.03.2021 р. у справі № 203/337/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95715582> (дата звернення: 10.04.2026).
7. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

А. А. Склярчук

здобувач III курсу спеціальність 081 «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: д. ю. н., професор, завідувач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. А. Чуваков*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННИЙ ЗБІР, МОНЕТИЗАЦІЮ ТА МАНІПУЛЯЦІЮ ПЕРСОНАЛЬНИМИ Й БІОМЕТРИЧНИМИ ДАНИМИ ЗАГИБЛИХ ТА ПОСТРАЖДАЛИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В період збройної агресії проти України питання захисту персональних і біометричних даних набуває актуальності, трансформуючись із приватно-правової площини у сферу національної безпеки та кримінально-правової охорони. Особливої актуальності набуває проблема незаконного збору,

поширення та монетизації даних не тільки загиблих, а і постраждалих осіб, що супроводжується використанням цифрових технологій, соціальних мереж та штучного інтелекту. Проблема в тому, що чинне кримінальне законодавство України охоплює зазначені дії лише частково, тому виникає певна потреба її комплексно оновити, враховуючи сучасні цифрові виклики та судову практику.

Нормативною основою кримінально-правової охорони персональних даних є, зокрема, стаття 182 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за порушення недоторканності приватного життя [1].

Стаття 32 Конституції України виступає гарантом недоторканності особистого життя людини [2], разом із тим Закон України «Про захист персональних даних» встановлює загальні правила персональних даних, включаючи спеціальні категорії, до яких належать біометричні дані [3].

Однак зазначені нормативні акти розроблялися переважно в умовах мирного часу, тому не враховують особливості воєнного стану, коли інформація про загиблих або поранених може використовуватися як засіб інформаційної війни або незаконного збагачення.

Аналіз судової практики показує обмеженість застосування статті 182 КК України у справах, пов'язаних із цифровим середовищем. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що для кваліфікації за цією нормою необхідним є доведення факту незаконного збирання чи поширення конфіденційної інформації та наявності шкоди [4], [5]. Водночас у більшості випадків шкода має нематеріальний характер, що ускладнює доказування факту заподіяння шкоди. Під час воєнного стану ця проблема здебільш загострюється, оскільки шкода може полягати не лише у порушенні прав конкретної особи, а й у підриві суспільної довіри та національної безпеки.

На нашу думку, що окремо варто звернути увагу на явище монетизації персональних даних загиблих та постраждалих осіб. Практика показує, що дедалі частіше стають випадки створення онлайн-ресурсів, каналів у соціальних або баз даних, де розміщують фото-, відеоматеріали, біометричні характеристики та іншу інформацію, яка використовується з метою отримання прибутку. Такі дії можуть кваліфікуватися за сукупністю злочинів, зокрема як порушення недоторканності приватного життя та шахрайство (за наявності ознак введення в оману) [1]. Водночас відсутність окремої кримінальної відповідальності за монетизацію таких даних утворює прогалину в правовому регулюванні.

Ще більш складною є проблема маніпуляції біометричними даними із застосуванням сучасних технологій, зокрема *deepfake*. Створення цифрових образів загиблих осіб, їх «віртуалізація» або використання для дезінформації не охоплюється повною мірою чинними нормами кримінального права. У таких

випадках можуть застосовуватися норми, що передбачають відповідальність за втручання в роботу інформаційних систем або поширення недостовірної інформації, однак такі кваліфікації є фрагментарними і не повністю відображають суть правопорушенн

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» допускає обмеження окремих прав і свобод, але не допускає їх порушення [6, ст. 20,22]. Однак такі обмеження не повинні створювати підстав для зловживань або легітимізації незаконного обігу персональних даних. Відсутність чітких критеріїв допустимості обробки даних у воєнний стан створює правову невизначеність і потенційні конфлікти між нормами різних галузей права.

Наукова доктрина також не виробила єдиного підходу до кримінально-правової оцінки зазначених діянь. Кримінальний кодекс України не містить окремої статті, яка прямо встановлює відповідальність за незаконний обіг персональних або біометричних даних, а стаття 182 КК спрямована на захист приватного життя, а не на протидію ринку незаконних даних, тому не охоплює багато економічних схем їх використання.

З урахуванням викладеного доцільно розглянути можливість удосконалення кримінального законодавства України у кількох напрямках. По-перше, доцільним є уточнення складу злочину, передбаченого статтею 182 КК України, з урахуванням цифрових форм обробки даних. По-друге, варто передбачити окрему кваліфікуючу ознаку для діянь, вчинених в умовах воєнного стану або щодо даних загиблих і постраждалих. По-третє, необхідно врегулювати питання кримінальної відповідальності за використання біометричних даних у технологіях штучного інтелекту з метою маніпуляції або отримання неправомірної вигоди.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проблема незаконного збору, монетизації та маніпуляції персональними і біометричними даними в умовах воєнного стану є комплексною та міжгалузевою. Чинне кримінальне законодавство України не повною мірою відповідає сучасним викликам, що підтверджується як судовою практикою, так і науковими дослідженнями. Ефективне вирішення цієї проблеми потребує системного підходу, який поєднує вдосконалення нормативної бази, формування сталої судової практики та врахування новітніх технологічних тенденцій.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 №2341-III: станом на 17.07.2025р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

2. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010, № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 10.04.2026).

4. Постанова Хотинського районного суду Чернівецької області від 14.12. 2011 року, Справа 4-149/11 URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/24155330> (дата звернення: 10.04.2026).

5. Представники ВС взяли участь в обговоренні питань, пов'язаних із порушенням прав людини під час обробки персональних даних у сфері охорони здоров'я// Верховний Суд.19.09.2024р. (дата звернення: 10.04.2026). URL <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1669436/> (дата звернення: 10.04.2026).

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 10.04.2026).

О. А. Чуваков

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Військова агресія Російської Федерації супроводжується широким застосуванням як сучасної військової техніки, так й активним використанням сучасних засобів електронних комунікацій, інформаційно-комунікаційних технологій, програмних, програмно-апаратних засобів та інших технічних й технологічних засобів та обладнання. Така шкідлива діяльність створює загрозу не лише конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності нашої держави, а й військовій, економічній безпеці, у тому числі й оборонно-промислового потенціалу України загалом.

З метою ефективної протидії подібним загрозам на державному рівні має бути розроблена комплексна стратегія протидії кіберзлочинам як складової системи заходів та засобів, що спрямовані на локалізацію такої злочинності,

особливо в умовах існуючого військового конфлікту. Основні напрями подібної діяльності держави в аналізованій сфері мають визначати зміст її оновленої, переосмисленої політики у сфері протидії кіберзлочинності. Однак, вітчизняна доктрина кримінального права поки не розробила комплексну, єдину, узгоджену концепцію кримінально-правової політики, яка спрямована на протидію кібератакам, особливо в умовах воєнного часу. Ця обставина пояснюється й тим, що досі не розроблено, зокрема, політичні засади відповідних напрямів державної діяльності у сфері охорони українського кіберпростору, як саме й суспільних відносин від подібних злочинних посягань. Вказана концепція має стати фундаментальним правовим підґрунтям щодо інших напрямів такої політики, серед яких особливе місце посідають: кримінально-правова політика у сфері охорони основ національної та військової безпеки України, у сфері забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тощо.

Вважаємо, що ефективність та результативність кримінально-правової політики у сфері забезпечення кібербезпеки держави визначається не стільки вибором того чи іншого концептуального вектора її розвитку, скільки рівнем якості змісту та ступенем продуктивності реалізації нормативних приписів чинного вітчизняного кримінального законодавства, яке з урахуванням існуючих загроз та політичної обстановки в Україні потребує кардинальних змін. Саме в цей період видається очевидним, що чинна система кримінально-правової охорони кібербезпеки потребує свого переосмислення, а відповідно, й певних змін, що дозволило б адекватним чином протидіяти існуючим потенційним загрозам у цій важливій сфері життєдіяльності нашої держави. Отже, необхідно розробити систему новітніх засобів протидії вказаним видам злочинності із використанням електронно-інформаційних комунікацій, інформаційно-комунікаційних технологій, програмних, програмно-апаратних засобів, інших технічних та технологічних засобів й обладнання, які мають відповідати принципово новому рівню такого захисту, який був би здатним нейтралізувати такі посягання як на сучасному етапі захисту нашої державності, так і в майбутньому.

Слід зазначити, що досі не розроблені необхідні принципи, критерії, що дозволяють наочно визначити межі кола суспільно небезпечних зазіхань, які повною мірою завдають або можуть завдати шкоди основам кібербезпеки України. Нами пропонуються певні зміни до певних норм чинного Кримінального кодексу України, які здатні підвищити ефективність протидії кіберзлочинам та можуть стати частиною тих законодавчих змін, яких потребує чинний Кримінальний кодекс України для вирішення викликів сьогодення.

Наразі найбільш актуальними напрямками для подібних атак (з урахуванням сучасних викликів) є, насамперед, посягання на основи національної безпеки України (суверенітет, конституційний лад, територіальну цілісність та недоторканність, обороноздатність держави), а також на відносини у сфері забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Щодо посягань на основи національної безпеки України, то певних удосконалень потребують деякі норми цього розділу Особливої частини Кримінального кодексу України.

Так, диспозиції складів злочинів, передбачених статтями 109 та 110 КК України (**«Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» та «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»**), слід було б доповнити деякими кваліфікованими ознаками їх вчинення, а саме – *«...Дії вчинені шляхом застосування кібератак»*.

Як свідчить міжнародна практика, а саме, згідно з подіями, що мали місце в Єгипті, Тунісі, Венесуелі, Туреччині, Лівії, Іраку, Сирії та інших державах, антидержавні злочинні дії, спрямовані на повалення існуючих режимів, а саме організація державних переворотів (у тому числі й успішних) найчастіше здійснювалися шляхом широкого застосування сучасних засобів електронної комунікації.

На прикладі антидержавних проявів у зазначених державах, широке застосування засобів інформаційно-комунікаційних технологій можуть бути спрямовані як на ініціювання, так і на координацію всіляких акцій протесту, переважно молоді та студентів, які згодом повільно переростають у відкриті бунти незадоволених існуючим режимом. Причому «ідеологічно підковані» молоді люди легко можуть об'єднуватися в різні правозахисні, етнічні, релігійні, а по суті – екстремістські організації. З метою сприяння наростаючим протестам та дезорганізації правоохоронних заходів у протидії їм, можуть бути здійснені синхронні кібератаки на різні урядові сервери. Подібні злочинні акти тільки вселяють екстремістам почуття вседозволеності та безкарності, що сприяє поширенню таких антиурядових виступів, які продовжують контролюватись їх організаторами, в тому числі і за допомогою засобів електронних комунікацій. Такі прояви поступово набувають все більш організованого і спланованого характеру і здатні перерости в масові заворушення, основною метою яких найчастіше є насильницьке захоплення державної влади та повалення існуючого легітимного конституційного ладу.

Однак, застосування подібних технологій в сучасних умовах і, особливо з урахуванням існуючої геополітичної обстановки, що стрімко змінюється у світі, здатне завдавати істотних збитків не тільки основам національної безпеки

держави, а й миру і безпеки людства. Йдеться про можливість застосування засобів електронних комунікацій, інформаційно-комунікаційних технологій, програмних, програмно-апаратних засобів, інших технічних та технологічних засобів й обладнання, в тому числі і з метою встановлення контролю/управління над найсучаснішими, передовими видами озброєнь, які, як правило, повністю автоматизовані і найчастіше їх нормальне та ефективне функціонування забезпечується відповідним програмним забезпеченням спеціального (воєнного) призначення.

Встановлення несанкціонованого контролю за такими видами озброєнь (наприклад, потенційного противника) дає можливість ініціаторам таких злочинних кібервтручань завуальованим чином спровокувати військовий конфлікт між державами певного регіону. При цьому держава-ініціатор таких кібератак, маючи на меті отримання бажаних геополітичних результатів, набуває можливості здійснювати таку діяльність «тіньовим» чином, у тому числі, можливо, й безкарно. У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до нормативних приписів, закріплених у Розділі XX Особливої частини КК України – «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Зокрема, пропонується ч. 2 ст. 439 **«Застосування зброї масового знищення»** доповнити таким змістом:

2. Застосування зброї масового знищення, вчинене шляхом кібернетичної атаки –

Отже, запропоновані нами законодавчі зміни дозволять посилити заходи кримінально-правової репресії щодо сучасних суспільно небезпечних посягань на основи кібербезпеки України.

Подібного роду вдосконалення деяких положень кримінального законодавства, сприятимуть подальшому процесу уніфікації та диференціації чинного Кримінального кодексу України щодо протидії протиправним кібернетичним посяганням на основи національної та військової безпеки України, а, отже, істотно підвищити ефективність протидії ним на сучасному етапі кримінально-правової охорони вказаних об'єктів.

СЕКЦІЯ V

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

О. В. Вельшинецька

здобувачка III курсу спеціальності «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. М. Миколенко*

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ДОПИТУ ТА ЇХ ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ

У кримінальному провадженні допит залишається однією з ключових слідчих розшукових дій (далі – СРД), оскільки саме під час нього формуються показання підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка, які надалі можуть мати істотне значення для встановлення обставин справи. Водночас, що саме під час проведення допиту найчастіше допускаються порушення, які ставлять під сумнів допустимість отриманих доказів. Типові порушення під час проведення допиту у кримінальному провадженні України становлять одну з найбільш актуальних проблем сучасної правозастосовної практики. Незважаючи на достатньо детальне нормативне регулювання порядку проведення допиту, на практиці нерідко фіксуються випадки відхилення від встановлених процесуальних стандартів, що негативно впливає як на дотримання прав учасників кримінального провадження, так і на допустимість отриманих доказів. У зв'язку з цим дослідження типових порушень під час допиту та їх процесуальних наслідків має важливе теоретичне і практичне значення.

Нормативною основою проведення допиту є положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які визначають порядок виклику особи, процедуру допиту, права та обов'язки його учасників, а також гарантії забезпечення права на захист. Тертишник В.М. у Науково-практичному коментарю до КПК України надає таке визначення: «допит – це слідча розшукова дія, яка проводиться шляхом опитування особи з метою одержання відомостей про обставини кримінального правопорушення, події чи факти, що мають значення для кримінального провадження, а також іншої інформації, яка

може мати доказове чи інше значення для справи» [1, с. 460]. Допит є не тільки найбільш поширеною та ефективною вербальною слідчою дією, а й найбільш необхідною в процесі проведення досудового розслідування.

Найбільше проблем, на нашу думку, викликає допит підозрюваних, які фактично підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, однак формально допитуються як свідки. У таких випадках особа позбавляється певних прав на захист, правом користуватися допомогою захисника, правом відмовитися від давання показань та інших гарантій, які надаються саме підозрюваному. Це створює ризик отримання доказів із порушенням фундаментальних прав людини та принципу справедливого судового розгляду.

Процесуальний порядок допиту підозрюваного врегульований нормами КПК України та передбачає низку обов'язкових гарантій. Перед початком допиту особі мають бути роз'яснені її права, зокрема право знати суть підозри, право мовчати, право не свідчити проти себе, право на захисника та конфіденційне спілкування з ним до першого допиту [2]. Недотримання цих вимог може бути підставою для визнання отриманих показань недопустимими доказами.

Одним із найпоширеніших порушень є **нероз'яснення процесуальних прав підозрюваному** перед початком допиту. Закон зобов'язує слідчого чи дізнавача повідомити особі її права: знати зміст підозри, мати захисника, відмовитися давати показання, не свідчити проти себе та близьких осіб. На практиці іноді це робиться формально - особі швидко зачитують права без пояснення їх змісту або взагалі пропонують просто підписати документ про отримання пам'ятки. Наприклад, підозрюваний після затримання підписує протокол, не розуміючи, що мав право мовчати до прибуття захисника. У такому разі показання можуть бути надані без усвідомлення наслідків.

Досить поширеним є і **порушення права мати захисника**. Особі можуть не надати можливості його запросити, затягувати його допуск або переконувати відмовитися від правової допомоги. Іноді підозрюваному кажуть, що «адвокат лише ускладнить ситуацію», «краще зараз усе розказати і тебе відпустять». Наприклад, затриману особу починають допитувати одразу після доставлення до відділення поліції, не чекаючи прибуття захисника. Такі дії порушують право на захист і ставлять під сумнів добровільність отриманих показань [3].

Ще одним серйозним порушенням є **психологічний тиск або примушування до самообмови**. Це може проявлятися у погрозах арештом, обіцянках пом'якшення відповідальності, тривалому моральному тиску, приниженні чи залякуванні. Наприклад, слідчий може заявляти підозрюваному, що якщо той «не зізнається зараз», то його родичів також притягнуть до відповідальності, або що суд «гарантовано дасть максимальний строк». Такі

методи суперечать принципу добровільності дачі показань та можуть призвести до неправдивих зізнань.

Поширеним порушенням є **проведення надмірно тривалих або виснажливих допитів**. Закон встановлює часові межі, однак на практиці особу можуть допитувати багато годин поспіль без належних перерв, їжі, води чи відпочинку. Наприклад, підозрюваного допитують зранку до пізньої ночі, періодично змінюючи слідчих та ставлячи одні й ті самі питання. У стані втоми людина часто погоджується з будь-якими формулюваннями лише для того, щоб припинити допит [4, с.164].

Не менш важливим порушенням є неправильне оформлення протоколу допиту. На практиці трапляються випадки, коли слова підозрюваного записуються не дослівно, а в інтерпретації слідчого, пропускаються важливі пояснення або змінюються формулювання. Наприклад, особа пояснює, що «знайшла річ на вулиці», а в протоколі записують «заволоділа річчю». Інколи підозрюваному не дають часу ознайомитися з текстом протоколу або відмовляються вносити його зауваження. Це ставить під сумнів достовірність документа.

Отже, процесуальні наслідки порушення під час допиту є багатограними, вони можуть бути як процесуальними, так і практичними. Найважливішим із них є визнання отриманих доказів недопустимими, що унеможлиблює їх використання судом при ухваленні рішення. У випадку, якщо судові рішення ґрунтуються на таких доказах, воно підлягає скасуванню. Крім того, можливим є притягнення посадових осіб до юридичної відповідальності, зокрема дисциплінарної або кримінальної. У ширшому контексті такі порушення можуть призвести до встановлення факту порушення права на справедливий суд та відповідальності держави на міжнародному рівні. Іншими наслідками можуть бути втрата доказового значення протоколу допиту і визнання їх ненадійними, суперечливими або такими, що не заслуговують на довіру. Існують і такі суттєві наслідки, як скасування судового рішення в апеляційному чи касаційному порядку, повернення матеріалів на додаткове розслідування або повторного проведення слідчих дій, навіть можливе виправдання особи.

Але проблема помилок при допиті має і інші більш соціальні наслідки - це втрата та підрив довіри до правоохоронних органів та судової системи, у результаті чого громадяни починають сумніватися у справедливості вироків, небажання людей співпрацювати з правоохоронними органами, повідомляти про правопорушення чи брати участь у провадженні як свідки.

Отже, типові порушення під час допиту свідчать про наявність проблем у практичній реалізації норм кримінального процесуального законодавства. Їх наявність підриває довіру до правосуддя та створює ризики ухвалення

незаконних і необґрунтованих рішень. Вирішення цієї проблеми потребує не лише вдосконалення законодавства, але й підвищення рівня правової культури та відповідальності суб'єктів кримінального провадження, а також ефективного судового контролю за дотриманням прав людини.

Література:

1. Тертишник. В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2005. – 1056 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28 грудня 1960 р. *Відомості Верховної Ради*. 1961. № 2. Ст. 15.
3. Правила адвокатської етики. Схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року. Протокол від 1–2 жовтня 1999 р. № 6/VI. *Юридичний вісник України*. 1999. № 46. 18–24 листопада.
4. Удалова Л. Особливості проведення вербальних слідчих дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С.164-165.

Я. О. Демченко

здобувачка III курсу, спеціальність 081 «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. М. Миколенко*

**ПРОБЛЕМИ ДОПУСТИМОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО ЛИСТУВАННЯ
В МЕСЕНДЖЕРАХ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

У сучасних умовах цифровізації суспільства, електронне листування в месенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp і ін.) дедалі частіше використовується як джерело доказів у кримінальному провадженні. Це зумовлено тим, що значна частина комунікації між особами здійснюється саме через різні цифрові платформи. Водночас правове регулювання допустимості таких доказів залишається недостатньо визначеним і викликає низку практичних проблем.

Згідно зі ст. 99 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), одним із джерел доказів у кримінальному провадженні є документи. Сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надавати суду оригінали документів. Оригіналом документа є сам документ, а

оригіналом електронного документа - його відображення, якому надається таке ж значення, як документу [1]. Електронне листування в месенджерах за своєю суттю є електронним документом, проте для визнання такого листування належним доказом важливо розрізнити поняття «оригінал» та «копія» електронного документа. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису [2]. У судовому контексті це означає, що саме повідомлення на сервері або в пам'яті телефону є оригіналом, тоді як скріншот, роздрукований на папері, технічно є лише паперовою копією електронного доказу. Це створює перешкоду для визнання таких доказів допустимими, якщо сторона захисту поставить під сумнів їх відповідність оригіналу. [3, с. 18-20]

Ще одним ключовим викликом при використанні листування як доказу є, зокрема, проблема автентичності. Сучасні месенджери дозволяють видаляти або редагувати повідомлення безслідно для обох учасників діалогу (наприклад, функція «видалити для всіх» існує у Telegram). Це створює ризик маніпуляцій, коли сторона обвинувачення або потерпілий можуть надати суду вибіркового «вигідний» контекст розмови. Також існує проблема ідентифікації суб'єкта. Наявність повідомлення з певним нікнеймом або аватаром не доводить автоматично, що його надіслала конкретна особа (наприклад, підозрюваний), адже акаунт може бути зламаний, використаний іншою особою або зареєстрований на віртуальну SIM-картку.

Для того, щоб суд не сумнівався, що переписка справжня і не змінена, необхідно відійти від практики «простого скріншоту» на користь комплексного фіксування:

1) *Протоколювання огляду* (ст. 237 КПК України). Слідчий має проводити огляд мобільного пристрою у присутності понятих (або з безперервним відеозаписом). У протоколі слід відображати не лише текст повідомлень, а й технічну інформацію: унікальний ID користувача, номер телефону, час відправлення та статус повідомлення (наприклад, чи було воно відредаговане).

2) *Залучення спеціаліста* (ст. 71 КПК України). Для фіксації важливо залучати спеціаліста, який може підтвердити відсутність втручання в програмний код додатка або використання програм для фальсифікації чатів.

3) *Використання хеш-сум*. Прогресивним методом є створення «цифрового зліпка» (хеш-суми) файлів бази даних месенджера. Значення хеш-суми може використовуватися для перевірки цілісності даних, їхньої

ідентифікації та пошуку, а також замінити собою дані, які небезпечно зберігати в явному вигляді (наприклад, паролі).

Щоб довести, що за «нікнеймом» стоїть конкретний підозрюваний, слід використовувати метод кореляції даних:

1. Тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 159 КПК України). Наприклад, слідчий має отримати дані від мобільного оператора про те, за якою особою зареєстрована SIM-карта, до якої прив'язаний акаунт, та які IP-адреси використовувалися для виходу в мережу в момент відправлення повідомлень.

2. Кореляція цифрових слідів із фізичним місцезнаходженням суб'єкта. Для ідентифікації відправника повідомлення необхідно використовувати дані про місцезнаходження радіотехнічного обладнання (базових станцій). Шляхом отримання тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК України) у операторів мобільного зв'язку, слідство може встановити, чи перебував телефон підозрюваного в зоні дії конкретної «вишки» в момент відправлення повідомлення. Співставлення цих даних із показаннями свідків або записами камер відеоспостереження дозволяє підтвердити, що саме підозрюваний мав фізичний доступ до пристрою в релевантний проміжок часу, що виключає версію про використання акаунта іншою особою.

3. Експертиза комп'ютерної техніки. Проведення судово-технічної експертизи гаджета для виявлення логінів, паролів та збережених сесій, які підтверджують, що саме цей користувач мав доступ до конкретного акаунта.

Отже, вирішення проблеми допустимості електронного листування полягає у переході від візуального способу фіксації (скріншотів) до техніко-процесуального, що включає обов'язковий огляд пристрою-першоджерела, залучення спеціаліста та перевірку цифрових слідів.

Підсумовуючи, можна сказати, що електронні докази стали невід'ємною частиною сучасного кримінального процесу України, хоча їх використання все ще потребує чіткого законодавчого регулювання. Сьогодні допустимість листування в месенджерах як доказу прямо залежить від правильного процесуального оформлення, підтвердження справжності цифрових даних та поваги до права особи на приватність. Лише створення зрозумілих правових алгоритмів дозволить поєднати ефективність розслідувань із надійним захистом конституційних гарантій громадян у цифровому просторі. [3, с. 92]

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Закон України Про електронні документи та електронний документообіг від 22.05.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

3. Використання цифрової інформації в розслідуванні кримінальних правопорушень : матеріали міжнародного наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 12 груд. 2022 р. / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова), Г. К. Авдєєва, М. О. Соколенко, Харків : Право, 2022. 104 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/01/Збірник-тез_Використання-цифрової-інформації_1212_2022.pdf

А. С. Захлевська

здобувачка III курсу, спеціальність 081 «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. М. Миколенко*

РОЛЬ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Експерт є самостійним учасником кримінального провадження, специфіка участі якого визначається тим, що він в певній мірі забезпечує весь комплекс функцій органів, що здійснюють провадження по справі та інших учасників процесу. Для здійснення своєї діяльності у кримінальному провадженні, процесуальний закон наділяє експерта правами та обов'язками, які складають основу його процесуального статусу та відрізняють від інших учасників провадження.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства України, експерт - це особа, яка має спеціальні знання у певній сфері та уповноважена проводити експертні дослідження. Його залучають для аналізу об'єктів, явищ або процесів, що мають значення для кримінального провадження, з подальшим наданням аргументованого висновку, що є самостійним та важливим джерелом доказів. Нормативне закріплення статусу експерта (зокрема, у ст.ст. 69-70, 243-244, 356 КПК України) свідчить про чітке визначення його прав, обов'язків і процесуальних функцій. При цьому експерт не представляє інтереси жодної зі сторін, а повинен діяти неупереджено та об'єктивно [1].

Як вказує Ю.С. Волинець, експертом у судочинстві може бути:

1) державний експерт, тобто співробітник державної експертної установи;

2) недержавний експерт, який може бути або співробітником недержавної експертної установи, або приватною особою, яка має спеціальні знання, необхідні для надання відповіді на питання слідства або суду (приватний експерт, який займається експертною діяльністю професійно, і спеціалісти у різних сферах діяльності, які залучаються у разі потреби для вирішення експертних завдань) [3].

У межах аналізу теми доцільно звернути увагу на місце експерта серед суб'єктів судово-експертної діяльності. На нашу думку, експерт виконує не допоміжну, а самостійну та значущу функцію, оскільки саме через нього в кримінальне провадження вводяться спеціальні знання, без яких часто неможливо встановити фактичні обставини справи.

Систему суб'єктів судово-експертної діяльності умовно можна поділити на кілька груп. По-перше, це учасники процесу, які уповноважені приймати рішення про призначення експертизи (слідчий суддя, суд, а також сторони кримінального провадження). По-друге, це органи та установи, які організовують проведення експертних досліджень і створюють необхідні умови для їх здійснення. По-третє, безпосередньо експерти, які проводять дослідження та формулюють висновки.

Важливим аспектом діяльності експерта є підготовка та значення його висновку як джерела доказів. Науково обґрунтовано, що висновок експерта слід розглядати як окремий, самостійний вид доказу, який має чітко визначену процесуальну форму. Він являє собою письмовий документ, у якому експерт викладає мотивовані судження щодо обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Такі висновки ґрунтуються на спеціальних знаннях експерта та формуються за результатами дослідження об'єктів, наданих сторонами провадження або судом [2].

Вважаємо, що саме висновок експерта є центральним результатом його діяльності, адже він безпосередньо впливає на процес доказування та може бути покладений в основу судового рішення. Окрім письмового висновку, важливе значення мають і показання експерта, сутність яких полягає не у повторенні змісту висновку, а в його уточненні та роз'ясненні. Так, експерт може пояснювати застосовані методики дослідження, тлумачити спеціальні терміни, обґрунтовувати зроблені висновки, а також повідомляти про додаткові факти, виявлені під час дослідження, навіть якщо вони не охоплюються поставленими питаннями. Це підсилює доказове значення експертного дослідження та сприяє кращому розумінню його результатів судом і учасниками процесу.

Водночас слід наголосити, що висновок експерта - це офіційний процесуальний документ, який має відповідати певним вимогам. Він повинен

бути логічним, чітким, обґрунтованим і містити відповіді на поставлені запитання, що впливають із фактичних даних, отриманих у ході дослідження. Не дотримання цих вимог зазвичай призводить до застосування додаткових процесуальних дій (наприклад, призначення додаткової чи повторної експертизи).

Аналіз літератури дає можливість прийти до висновку, що важливою рисою експерта у кримінальному провадженні є його право виходити за межі поставлених запитань. Експерт може у своєму висновку звернути увагу на обставини, про які його прямо не запитували, але які він виявив під час дослідження. Проте таке право не є абсолютним і реалізується за певних умов: 1) ці обставини мають бути встановлені саме завдяки спеціальним знанням експерта і не виходити за межі його компетенції; 2) вони повинні бути безпосередньо пов'язані з проведеним дослідженням і впливати з нього; 3) такі відомості повинні мати значення для справи, тобто уточнювати або доповнювати ті обставини, які входять до предмета експертизи. Крім того, враховується ситуація, коли експерт з об'єктивних причин не мав можливості узгодити це питання зі слідчим чи судом [4, с. 197].

Отже, кримінальне процесуальне законодавство закріплює за експертом низку прав, які виступають важливими гарантіями його неупередженості, добросовісності та об'єктивності під час проведення експертних досліджень. Права експерта як учасника кримінального провадження передбачені як у Законі України «Про судову експертизу» (ст. 13), так і у КПК України (ст. 69) [1; 5].

Таким чином, експерт у кримінальному провадженні є самостійним учасником, який відіграє важливу роль у процесі доказування. Саме завдяки його спеціальним знанням стає можливим більш точно встановити обставини справи, які неможливо з'ясувати без проведення експертизи. Основним результатом діяльності експерта є його висновок, який виступає окремим джерелом доказів і може суттєво впливати на рішення суду. Але й не слід забувати про показання експерта, які за допомогою допиту експерта в суді, допомагають краще зрозуміти та оцінити цей висновок.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.04.2026).
2. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Одеса,

2017. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c79e505e-6c9c-490f-83ba-5fae63aa1835/content> (дата звернення: 22.04.2026).

3. Волинець Ю.С. Процес підготовки судових експертів та умови їх атестації. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85e1e0bd-8853-4bd3-ad1d4fe4af3a07c8/content>

4. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Харків, 2006. 197 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0406U004351>

5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

В. П. Корж

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
Харківський національний університет внутрішніх справ
Почесний працівник Прокуратури України*

РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРАКТИКИ

Системний аналіз антикорупційного, кримінального, процесуального законодавства, юридичної літератури, слідчої та судової практики, результати дослідження свідчать про недосконалість чинного законодавства, неефективність антикорупційної діяльності, низький рівень наукових досліджень проблем розслідування корупційних злочинів.

Правове невігластво депутатського корпусу, політична кон'юктура низький професійний рівень, некомпетентність призвели до системних помилок у правотворчій діяльності, руйнування низки конституційних норм, класичних наукових шкіл, державних інститутів. Так, декриміналізація хабарництва є серйозною помилкою законодавця. Вона негативно впливає на реальну протидію корупції в вищих органах державної влади, практику виявлення корупційних технологій в сфері економіки, розслідування корупційних злочинів.

Сумнівну цінність має сучасна кримінальна політика в державі, яка спрямована на корупційне лобіювання можновладців інтересів тіньового та злочинного бізнесу. Варто зазначити, що депутатський корпус нинішньої

каденції забезпечує інтереси лідерів тіньового та злочинного бізнесу на законодавчому рівні. Зокрема, відповідно до Закону № 101-IX від 21 вересня 2019 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» *«фіктивне підприємництво»* [3] підлягає декриміналізації. Цей Закон легалізує утворення фіктивних фірм. в інтересах лідерів тіньового бізнесу, організованої економічної злочинності.

Науковий аналіз кримінального законодавства, юридичної літератури, слідчої практики свідчить про необґрунтовану, штучну заміну законодавцем у Кримінальному кодексі доктринальних положень науки кримінального права про «злочин» на квазінаукову конструкцію *«кримінальне правопорушення»* [2]. Слід констатувати, що термін кримінальні правопорушення відповідно до частини 1 статті 11 Кримінального кодексу є загальним (збірним) поняттям, тоді як у статті 12 КК унормована їх класифікація. Відповідно до вимог частини 1 статті 12 Кримінального кодексу кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. У частині 3 статті 12 Кримінального кодексу зазначено, що *«злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі (ч. 4, ч. 5, ч. 6 ст. 12 КК)»*.

Процесуальний порядок досудового розслідування злочинів і кримінальних проступків регламентує стаття 215 Кримінального процесуального кодексу України [1], у якій зазначено, що досудове розслідування злочинів здійснюється слідчим у формі досудового слідства (ст. 40 КПК), а відносно кримінальних проступків дізнавач здійснює дізнання (ст. 40-1 КПК).

Системний науковий аналіз правових норм розділу XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг», свідчить про те, що у розділі унормовано 18 видів суспільно небезпечних діянь, які відповідно до частини 3 статті 12 Кримінального кодексу є злочинами. З них: 5 - це нетяжкі злочини (ч. 4 ст. 12 КК), 12 – це тяжкі (ч. 5 ст. 12 КК), 1 - особливо тяжкий злочин, (ч. 6 ст. 12 КК). Аналогічно у розділі V111 КК унормовано 22 види злочинів проти довкілля, а у 1X розділі унормовано 29 видів злочинів проти громадської безпеки, тоді як у назвах цих розділів зазначений термін «кримінальні правопорушення». Суттєві правові помилки законодавця, призвела до юридичних колізій, у зв'язку з якими назви VIII, IX, XVII розділів Кримінального кодексу, інших *не відповідають його змісту і суперечать вимогам частини 3 статті 12 Кримінального кодексу*. Зазначені юридичні колізії призводять до порушення законності слідчими, прокурорами, які використовують термін «кримінальне правопорушення», під час розслідування

злочинів. Має місце істотне порушення суддями норм кримінального закону (ст.12) і норм КПК (ст.373), які ухвалюють у вирокх квазінаукову конструкцію «кримінальне правопорушення».

Слід констатувати, що у кримінальному та процесуальному законодавстві визначені правові підстави використання слідчими, прокурорами, суддями терміну «злочин» у практичній діяльності.

Пропонуємо внести зміни до Кримінального кодексу, та вилучити квазінаукову конструкцію «кримінальні правопорушення» у нормах Загальної частини КК у назвах розділів Особливої частини та унормувавши термін «злочини».

Варто зазначити, що у криміналістиці не досліджені актуальні для науки і практики проблеми розслідування корупційних злочинів. Суттєве значення для практики розслідування має визначення криміналістичних ознак корупційного злочину, законодавче унормування його поняття. Ключовими питаннями, які не вирішені, але мають важливе теоретичне і практичне значення, є проблеми формування методики розслідування корупційних злочинів, криміналістичної класифікації зазначених злочинів, розробки криміналістичної характеристики корупційних злочинів, її структурних елементів.

До числа не вирішених питань, які мають суттєве значення для науки і практики криміналістики, відноситься проблеми процесуального забезпечення розслідування корупційних злочинів, ситуаційний підхід до тактики окремих слідчих дій, особливості проведення негласних розшукових дій в умовах оперативно-розшукових ситуацій.

Дослідження криміналістичних ознак корупційного злочину дозволяє визначити його понятійний апарат. Вважаємо, що корупційний злочин це *суспільно небезпечне винне, умисне, корисливе діяння спеціального суб'єкта, який зловживає владою чи службовим становищем для надання правомірних або неправомірних державних або муніципальних публічних послуг фізичним чи юридичним особам за корупційну винагороду в будь-якій формі*. Таким чином, корупційний підкуп є основною криміналістичною ознакою, яка відрізняє корупційний злочин від службового. До корупційних злочинів ми відносимо наступні злочини, передбачені статтями 364, 364-1, 365-2, 365-3, 368, 368-3, 368-4, 369-2 Кримінального кодексу.

Юридичні колізії, квазінаукові дефініції, прогалини у чинному кримінальному законодавстві негативно впливають на практику розслідування корупційних злочинів. У зв'язку з цим, актуальними питаннями є пропозиції щодо удосконалення окремих норм Кримінального кодексу України.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI . *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12. № 13. Ст. 88. Дата оновлення: 01.08.2025.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. Дата оновлення: 17.07.2025 р.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес : Закон України від 18.09.2019 р. № 101-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 219.

О. Г. Кривопис

*доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩІ ОЗНАКИ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Одним з пріоритетних напрямків соціальної політики України на сьогодні є охорона дитинства, особливо в умовах повномасштабної військової агресії. На тлі погіршення соціально – економічного стану, викликаним насамперед агресією, батькам доводиться більше працювати задля забезпечення мінімальних потреб, при цьому менше приділяють увагу розвитку дитини [1, с. 29].

Кримінальним кодексом України, в ст. 166 встановлена відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування [2]. Зазначена правова норма спрямована на забезпечення захисту прав дитини, або особи, щодо якої встановлена опіку чи піклування на належний фізичний та духовний розвиток, захисті від протиправних посягань, та від ставлення що принижує честь та гідність особи.

Відомості про особу потерпілого відіграють суттєву роль в структурі криміналістичної характеристики, оскільки даний елемент перебуває у кореляційних зв'язках з іншими її складовими частинами, такими як обстановка та умови вчинення злочину, особа злочинця, спосіб вчинення злочину. Наявні відомості про потерпілого, дозволять працівникам органів досудового розслідування вчасно висувати обґрунтовані версії вчиненого злочину,

ініціювати проведення слідчих (розшукових дій), проводити планування досудового розслідування, встановити найбільш раціональну послідовність проведення окремих слідчих (розшукових) дій та оцінити ступінь вини злочинця.

Поділяючи позицію В. Ю. Шепітка, М. І. Панова, В. О. Коновалової, які наголошують, що система ознак особи потерпілого має складну структуру й охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професія, фах, освіта та ін.), відомості про спосіб життя, риси характеру, навички, схильності, зв'язки та стосунки. Дані про потерпілого містять також відомості про його віктимність [3, с.237].

Своєю чергою І. В. Пиріг та Р. В. Карпенко пропонують здійснювати аналіз відомостей щодо особи потерпілого за такими властивостями: а) соціально-демографічні: стать, вік, освіта, сімейний стан, місце проживання ставлення до праці чи навчання, наявність зав'язків зі злочинцем; б) психофізіологічні: психологічні особливості, наявність розумової відсталості, використання вільного часу, фізичний розвиток, віктимна поведінка потерпілого, поведінка потерпілого під час вчинення злочину; в) кримінальні ознаки: наявність або відсутність судимостей [4, с.36].

Варто наголосити, що наведений вище обсяг відомостей, необхідних для з'ясування не є сталим і може змінюватись в залежності від кожної окремої події злочину. Проте, спираючись на проведений аналіз судово-слідчої практики ми можемо зробити висновок, що в переважній більшості випадків сторона обвинувачення та суд встановлюють саме ці обставини під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду справи [5, с.104].

Враховуючи специфічні риси досліджуваного нами питання, пропонуємо розглядати особу потерпілого за соціально-демографічними та психофізіологічними властивостями, оскільки потерпілим від злочину у 96,2 % випадків є малолітні особи, які згідно чинного законодавства України не досягли віку, з якого їх може бути притягнуто до кримінальної відповідальності [6, с. 86].

Узагальнюючи відомості, які базуються на проведеному аналізі практики вітчизняного судочинства та матеріалів архівних кримінальних проваджень, за фактами вчинення злочинів, передбачених ст. 166 КК України, можна дійти висновку, що потерпілим від злочинів досліджуваної категорії здебільшого виступають особи чоловічої статі (62,5 % випадків).

Відомості, отримані нами під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволяє зробити висновок, що в переважній більшості (96,2 % випадків) жертвами злочинів є малолітні особи, тобто ті, що на момент вчинення злочину не досягли віку 14 років, із них 24,3 % є новонароджені діти,

при цьому 12,5 % із них не було навіть зареєстровано у відповідних органах реєстрації актів цивільного стану.

Переважає більшість потерпілих, які досягли віку шести років (94 %), були учнями загальноосвітньої школи та навчалась у молодших класах. При цьому за повідомленнями, наданими адміністрацією шкіл, де навчались потерпілі, то часто, або систематично не відвідували шкільні заняття без поважних причин при цьому мали низький рівень знань.

Результатами дослідження судової і слідчої практики, можна зробити висновок, що потерпілі (разом із членами сім'ї) проживали в селищах, або невеликих містах чи районних центрах з населенням до 100 000 осіб (81,25 % випадків), де суттєвий відсоток безробітного населення. Основна маса зайнятого населення задіяна або в галузі сільського господарства, або працює на містоутворюючому підприємстві, що негативно впливає на матеріальне становище населення [7, с.495]. Рівень фінансового забезпечення родини, де проживали потерпілі знаходився на низькому рівні.

Стосовно питання про наявність зав'язків із злочинцем, варто зазначити, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 166 КК України, спеціальний. Ним можуть бути лише батьки, усиновлювачі, опікуни та піклувальники [8, с.296]. Виходячи з цього, потерпілі від злочину, перебуває в сімейних стосунках із злочинцем, або знаходиться під його опікою.

Розглядаючи психофізіологічні ознаки потерпілих необхідно наголосити, що дане питання в контексті досліджуваної нами теми має свою особливість. Зокрема, вивчаючи матеріали кримінальних проваджень, у 64,3 % випадків, судово-медичною експертизою було встановлено фізіологічні вади або диспропорційний розвиток потерпілого, при цьому такий відсоток є наслідком вчинення злісного невиконання по догляду за дитиною, або підопічною особою, що було спричинено комплексом дій та/або бездіяльності з боку злочинця. У 74,8 % випадків, потерпілі народжені із показниками життєдіяльності і загального фізичного розвитку в межах норми, у 18,75 % випадків діти народжені передчасно (недоношені), відповідно у 6,45 % випадків, у народжених потерпілих лікарями було зафіксовано різного роду, незначні відхилення стану фізичного розвитку, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

Стосовно ознак віктимності поведінки потерпілого, зауважимо, в переважній більшості випадків, потерпілі, в силу свого віку не розуміли що відносно них вчиняється злочин. Однією з характерних рис, які притаманні саме цьому виду злочину є високий рівень латентності. До причин латентності ми можемо віднести наступні: страх потерпілого, що в силу малолітства або обмеженої дієздатності йому не повірять; страх малолітнього наслідків

звернення до правоохоронних органів. Така поведінка потерпілого створює сприятливі умови вчинення протиправних дій відносно нього. Відповідно можна зробити висновок, що поведінка потерпілого під час вчинення злочину пасивна або нейтральна.

Як висновок слід зазначити, що вивчення особи потерпілого від злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування має важливе криміналістичне значення. Маючи в своєму розпорядженні достатній обсяг інформації про потерпілого, слідчим органам Національної поліції висунути обґрунтовані версії, ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій, приймати рішення для проведення необхідного обсягу експертиз. Окрім цього маючи достатній обсяг інформації про потерпілого дозволяє вжити дієві заходи, направлені на усунення причин та умов злочинної поведінки підозрюваного.

Література:

1. Kryvopusk O. Some issues of the criminal characteristics of a person who has happened to become a victim (a child or person whose guardianship or custody is established) of malicious non-fulfillment of duties regarding due care. Ә 80 Әубәкіров оқулары: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары (19 ақпан 2023 ж.). Алматы: Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ, 2023. – 219 б.;
2. Кримінальний кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.04.2026).
3. Панов М. І. Настільна книга слідчого : науково-практ. вид. для слідчих та дізнавачів. Київ, 2007. 728 с.
4. Пиріг І.В., Карпенко Р.В. Теорія і практика заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми: монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 188 с.
5. Kryvopusk Oleksandr. Forensic characteristics of the victim in the investigation of malicious failure to fulfill duties of care for a child or a person for whom guardianship or care is established. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights»* («Пан'європейський університет» Словацької Республіки). 2024. № 6). С. 102–106.
6. Кривопуск О.Г. Розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування: дис. д-ра філос.: 081«Право»; Дніпроп.держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2024. 226 с.

7. Кривопис О.Г. Обстановка та умови вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №8. С.493-496. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/111>.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. І. М. Копотуна. Київ : «К Н Т», 2023. 932 с.

О. О. Лазарєва

здобувачка I року навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: д. ю. н., професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. М. Миколенко*

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Право на свободу та особисту недоторканність належить до базових конституційних гарантій, тому будь-яке обмеження цього права у кримінальному процесі допускається лише за наявності чітко встановлених законом підстав і з дотриманням передбаченої законом процедури. Конституція України закріплює, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1, ст. 29]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод вимагає законності позбавлення свободи, судового контролю за таким обмеженням та права особи на перевірку законності тримання під вартою [2, ст. 5]. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) використовується поняття «тримання під вартою», а сам запобіжний захід визначається як винятковий [3, ст. 183]. Порядок фактичного утримання особи після постановлення відповідної ухвали суду пов'язаний також із Законом України «Про попереднє ув'язнення» [4].

Процесуальна природа тримання під вартою полягає в тому, що воно не є формою покарання і не може сприйматися як наперед визначена реакція держави на сам факт повідомлення про підозру. Його призначенням є забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного або обвинуваченого. Відповідно до ст. 177 КПК України метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання процесуальних обов'язків та запобігання спробам переховування від органів досудового розслідування чи

суду, незаконного впливу на учасників провадження, знищення або спотворення доказів, перешкоджання кримінальному провадженню чи вчинення іншого кримінального правопорушення [3]. У науковій літературі слушно підкреслюється, що застосування запобіжного заходу становить окремий процесуальний порядок, який охоплює не лише обрання, а й зміну, продовження, скасування та припинення дії такого заходу [5]. Саме тому тримання під вартою слід оцінювати не ізольовано, а як елемент цілісної процесуальної процедури, у якій кожне рішення має бути мотивованим і перевірюваним.

Однією з ключових гарантій законності є наявність сукупності двох умов: обґрунтованої підозри та конкретних ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Саме по собі посилення на тяжкість інкримінованого діяння не створює достатньої підстави для тримання особи під вартою. Ст. 178 КПК України вимагає від слідчого судді та суду оцінити в сукупності всі істотні обставини, зокрема вагомість доказів, тяжкість можливого покарання, дані про особу, її вік, стан здоров'я, соціальні зв'язки, репутацію, майновий стан, наявність постійного місця проживання та інші відомості, що мають значення для обрання належного запобіжного заходу [3]. Звідси випливає, що процесуально правильне вирішення питання про тримання під вартою можливе лише за умови індивідуалізованої оцінки особи та обставин конкретного кримінального провадження, а не на підставі шаблонних формулювань.

Особливе значення має порядок ініціювання та розгляду клопотання про застосування цього запобіжного заходу. Ст. 184 КПК України встановлює вимоги до змісту клопотання слідчого або прокурора, а також вимагає підтвердження того, що підозрюваному чи обвинуваченому вручено копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність обрання запобіжного заходу [3]. Важливо і те, що застосування запобіжного заходу щодо кожної особи потребує окремого клопотання, що унеможливорює суто формальний підхід до питання про позбавлення свободи. Стаття 186 КПК України передбачає невідкладний розгляд такого клопотання, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання особи або з моменту надходження клопотання до суду, якщо особа перебуває на свободі [3]. Отже, закон пов'язує допустимість тримання під вартою не лише з матеріальними підставами, а й із суворим додержанням строків та змагальної процедури судового розгляду.

Окремої уваги потребують гарантії судового захисту від незаконного або надмірного позбавлення свободи. Конвенція вимагає, щоб особа, позбавлена свободи, могла ініціювати провадження, у ході якого суд без зволікання перевіряє законність затримання й ухвалює рішення про звільнення, якщо таке

затримання є незаконним [2]. На національному рівні ст. 206 КПК України покладає на слідчого суддю обов'язок реагувати на будь-які відомості про незаконне позбавлення свободи та забезпечувати додержання прав особи, яка тримається під вартою [3]. У практиці ЄСПЛ у справах «Kharchenko v. Ukraine» та «Ignatov v. Ukraine» було констатовано повторювані проблеми української практики: тримання під вартою без належної судової мотивації, невизначеність правової підстави подальшого утримання особи та недостатню оперативність судового перегляду відповідних питань [7; 8]. Велика палата ЄСПЛ у справі «Buzadji v. the Republic of Moldova» наголосила, що після початкового етапу розслідування саме лише існування підозри вже не є достатнім, а національні суди повинні наводити «релевантні та достатні» підстави для подальшого тримання особи під вартою [9]. Для українського кримінального процесу це означає обов'язок наповнювати кожну ухвалу конкретним змістом, а не загальними посиланнями на тяжкість обвинувачення.

У сучасних умовах на процедуру застосування тримання під вартою впливають і положення, пов'язані з воєнним станом. Ст. 615 КПК України закріплює особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, а ч. 6, 8 ст. 176 та ч. 4 ст. 183 КПК України встановлюють спеціальні правила щодо окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема можливість не визначати розмір застави або застосування виключно тримання під вартою до визначених категорій військовослужбовців [3]. Разом із тим наукові дослідження обґрунтовано звертають увагу на ризик надмірної автоматизації такого підходу, оскільки навіть за умов воєнного стану не усувається вимога судової мотивації, перевірки ризиків та індивідуалізації рішення [6]. Отже, спеціальні правила воєнного часу не скасовують самої процесуальної сутності судового контролю, а лише змінюють межі судової дискреції у певних категоріях справ.

Отже, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою є найбільш суворим процесуальним засобом впливу на підозрюваного чи обвинуваченого, тому його застосування допустиме лише за умови особливо ретельного додержання вимог законності, змагальності, вмотивованості судового рішення та пропорційності втручання у право на свободу. Його винятковий характер означає, що суд повинен не формально перелічити ризики, а встановити їхню реальність у конкретному провадженні та пояснити, чому інші запобіжні заходи є недостатніми. Процесуально-правовий зміст тримання під вартою охоплює весь комплекс дій від подання належно оформленого клопотання до перегляду, продовження, зміни або скасування цього заходу. Законодавча модель передбачає достатній перелік гарантій, однак їхня практична цінність залежить від того, наскільки послідовно суди дотримуються стандарту індивідуалізованої

мотивації. Саме мотивованість, а не суворість формального підходу, визначає, чи буде тримання під вартою правомірним процесуальним інструментом, а не фактичним випереджальним покаранням.

Література:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.03.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 13.03.2026).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 13.03.2026).
4. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3352-12> (дата звернення: 13.03.2026).
5. Фоміна Т. Г. Сутність процесуального порядку застосування запобіжного заходу. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 207–211. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/9ad592be-a253-4303-9556-932b7bb2bef5> (дата звернення: 13.03.2026).
6. Гальонкін С. С. Безальтернативність та автоматичність тримання під вартою в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 4, № 91. С. 245–250. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/36-3.pdf> (дата звернення: 13.03.2026).
7. Kharchenko v. Ukraine (application no. 40107/02) : judgment of the European Court of Human Rights of 10 February 2011. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103260> (date of access: 13.03.2026).
8. Ignatov v. Ukraine (application no. 40583/15) : judgment of the European Court of Human Rights of 15 December 2016. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169524> (date of access: 13.03.2026).
9. Buzadji v. the Republic of Moldova [GC] (application no. 23755/07) : judgment of the European Court of Human Rights of 5 July 2016. HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164928> (date of access: 13.03.2026).

О. М. Миколенко

*доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА УЧАСТІ АДВОКАТА В ПРАВОСУДДІ

Конституція України гарантує і забезпечує громадянам України право на професійну правничу допомогу. У передбачених законом випадках ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1, ст. 59]. Згідно ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон України), адвокатура України «забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі» [2, ст. 2]. Саме цим Законом України встановлюються загальні правові основи діяльності адвокатури України, принципи та засади організації і здійснення адвокатської діяльності, тоді як в процесуальних законодавчих актах більш детально передбачаються особливості реалізації адвокатської діяльності із урахуванням специфіки категорій справ, що обумовлює процесуальну форму участі адвоката в різних судових процесах, зокрема кримінальному.

Зазвичай в юридичній літературі дискусії точаться навколо змісту поняття «процесуальна форма», в той же час питанням правового закріплення процесуальних форм участі адвоката (наприклад, у ролі представника чи захисника) у межах юридичних процесів приділено небагато уваги. Вбачаючи особливу важність участі адвоката в сучасних процесах, проблемні питання статусу адвоката, а також його участі в якості захисника, представника чи особи, що надає клієнтам іншу правову допомогу у кримінальному процесі, розгляд та дослідження категорії «процесуальні форми участі адвоката у кримінальному процесі» не приділено достатньо уваги.

Закон України надає не вичерпний перелік видів адвокатської діяльності, зокрема: «1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно

якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; 4) надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні; 5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; 6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; 7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 8) надання правничої допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань; 9) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення» [2, ст. 19]. Адвокат також може здійснювати і інші види адвокатської діяльності, які не забороняються національним законодавством, втім одним із видів адвокатської діяльності, який має важливе значення в межах кримінального процесу є «захист прав, свобод і законних інтересів такого учасника, як підозрюваний, обвинувачений, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)» [2, ст. 19].

Чинне законодавство України містить норми, які потребують додаткового роз'яснення, коли мова йде про участь адвоката в кримінальних процесуальних правовідносинах. Зокрема, адвокат здійснює захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення. В той же час, стаття 130-1 КПК України наголошує, що «викривач має право представляти свої інтереси під час розгляду питання щодо виплати йому винагороди особисто і через представника – адвоката (у тому числі анонімно, але до вирішення питання виплати йому винагороди)» [4]. Виходить, що адвокат в межах кримінального процесу вповноважений не тільки забезпечувати реалізацію кримінальної процесуальної функції захисту, а й представницьку функцію.

Дійсно в Законі України передбачений такий вид адвокатської діяльності як «представництво адвокатом інтересів фізичних і юридичних осіб, держави,

органів державної влади чи органів місцевого самоврядування» [2, ст. 19], в кримінальному провадженні це представництво інтересів потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та юридичної особи. Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику [2, ст. 58]. Аналіз практики застосування зазначених положень дозволяє стверджувати, що представник не лише створює належні умови для реалізації прав потерпілого у кримінальному провадженні, а й сприяє відновленню його прав, які були порушені злочином (у тій мірі в якій це можливо), тобто здійснює їх захист. Крім того, представник фактично запобігає порушенню прав потерпілого іншими учасниками провадження (охорона прав) [3, с. 8-21].

Наступною формою участі адвоката в правосудді є «надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру» [2, ст. 19]. Консультація з правових питань спрямована, перш за все, на надання фахових порад, роз'яснень та правової допомоги фізичним чи юридичним особам для вирішення правових проблем, що виникли у цих осіб. Таке консультування охоплює і аналіз ситуації, і оцінку ризиків, і розробку документів, і вибір оптимальних законних варіантів дій (у вигляді усних порад або письмових висновків). У науковій літературі консультування адвоката визначається як «спілкування адвоката з клієнтом з приводу інформування останнього про способи юридичного вирішення справи, у зв'язку з чим метою консультування є надання клієнту вичерпної інформації щодо питань, які його цікавлять» [4, с. 258]. Наприклад, це може стосуватися укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, коли у цих осіб відсутній захисник і представник, щодо умов та правових наслідків укладання такої угоди.

Отже, форми участі адвоката у судових процесах, як учасника кримінальних процесуальних відносин, можуть полягати: 1) у захисті прав, свобод і законних інтересів особи, що є учасником судового процесу; 2) у представництві інтересів особи, яка є учасником судового процесу; 3) у наданні правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, у складенні заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

3. Грібов М. Л., Червінський В.В. Представництво потерпілого у кримінальному провадженні: поняття, зміст, проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 3-4. С. 8-21.

4. Адвокатура України: навч. посіб. У 2 кн. Кн. 1 / ред. С.Я. Фурса; Центр правових досліджень Фурси. Київ: КНТ, 2007. 940 с.

М. В. Мірошніченко

*кандидат юридичних наук, докторант кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Сумський державний університет*

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ**

Протидія економічній злочинності є одним із стратегічних пріоритетів правоохоронної діяльності держави, адже злочини у фінансово-господарській сфері завдають значної шкоди національній економіці, підривають інвестиційний клімат та гальмують євроінтеграційні процеси. Створення Бюро економічної безпеки України ознаменувало новий етап інституційної спеціалізації у цій сфері, зосередивши в одному органі широкий арсенал процесуальних інструментів для виявлення, розслідування та документування економічних правопорушень. Дослідження процесуальних повноважень детективів Бюро набуває особливої актуальності з огляду на динамічний розвиток законодавства та необхідність чіткого розмежування компетенції між спеціалізованими правоохоронними органами. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [1], детективи цього органу уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень економічного характеру [2].

Специфіка реалізації зазначених повноважень обумовлена особливою природою економічних злочинів. Предметна юрисдикція детективів у досудовому розслідуванні визначена частиною третьою статті 216 КПК України [1] з урахуванням законодавчих змін 2025 року та охоплює три самостійні категорії кримінальних проваджень. Згідно з пунктом 1, детективи розслідують правопорушення, передбачені статтями 199, 200, 201-1, 201-3, 201-4, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1,

224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233 Кримінального кодексу України, що охоплюють підробку платіжних засобів, податкові злочини, відмивання коштів та суміжні діяння, з акцентом на комплексному дослідженні фінансових схем і превентивному впливі.

Пункт 2 поширює підслідність на статті 191 в частині бюджетного відшкодування, 206-2, 210, 211 КК України, однак виключно за умови відсутності юрисдикції Державного бюро розслідувань або Національного антикорупційного бюро України [1], що забезпечує ієрархічну узгодженість повноважень і усуває паралелізм у розслідуванні. Пункт 3, уточнений Законом № 4496-IX від 17 червня 2025 року, включає статті 191 (крім випадків бюджетного відшкодування) та 364 КК України щодо злочинів, вчинених службовцями органів влади, місцевого самоврядування або суб'єктів господарювання з державною чи комунальною часткою понад 50 відсотків, за умови заподіяння шкоди в межах від 1000 до 5000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб та за відсутності підслідності ДБР чи НАБУ [1]. Такий підхід закріплює кількісні порогові значення як критерій спеціалізації Бюро щодо економічних зловживань середнього рівня суспільної небезпечності.

Аналіз процесуальних повноважень Бюро економічної безпеки України свідчить про формування спеціалізованої інституційної моделі досудового розслідування економічних злочинів, заснованої на чіткій предметній юрисдикції та кількісних критеріях розмежування підслідності з іншими правоохоронними органами. Законодавче закріплення трирівневої структури підслідності детективів Бюро, доповнене механізмами усунення конкуренції з ДБР та НАБУ, створює передумови для ефективної та несуперечливої правоохоронної діяльності у фінансово-господарській сфері, що є важливою складовою системної протидії економічній злочинності в Україні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.03.2026).
2. Рада визначила повноваження Бюро економбезпеки. *Financial Club: вебсайт*. URL: <https://finclub.net/news/rada-vyznachyla-povnovazhennia-biuro-ekonombezpeky.html> (дата звернення: 05.03.2026).

Я. Я. Нагалка

здобувач ступеня доктора філософії ПВНЗ «Європейський університет»

***Науковий керівник:** кандидат юридичних наук,*

доцент кафедри права М. П. Климчук

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕПРАВЛЕННЮ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН

Незаконне переправлення осіб через державний кордон є складним транснаціональним явищем, що поєднує кримінальні, соціально-економічні та міграційні чинники і становить суттєву загрозу безпеці держав та міжнародному правопорядку. У сучасних умовах глобалізації та інтенсивних міграційних процесів міжнародна практика виробила комплексний підхід до запобігання цьому виду правопорушень, який ґрунтується на розробленні та реалізації відповідних стратегій. В основі таких стратегій лежить ідея системного впливу на явище незаконного переправлення осіб через державний кордон шляхом поєднання різних груп заходів, спрямованих як на осіб, що організовують або здійснюють такі діяння, так і на тих, хто користується відповідними послугами.

У міжнародному досвіді одним із найбільш поширених є підхід до класифікації стратегій запобігання на дві основні групи: стратегії зменшення пропозиції та стратегії зниження попиту. Такий підхід застосовується не лише щодо незаконного переправлення осіб, а й щодо інших видів злочинної діяльності, що базуються на взаємодії «постачальника» та «клієнта», зокрема незаконного обігу наркотиків чи інших протиправних послуг [2].

Стратегії зменшення пропозиції спрямовані передусім на вплив на діяльність організаторів і виконавців незаконного переправлення осіб. У міжнародній практиці такі заходи включають технічні, організаційні та правові інструменти. До технічних заходів належать укріплення державного кордону, використання інженерних споруд і бар'єрів, застосування систем відеоспостереження та біометричного контролю, а також створення інформаційних баз даних щодо порушників міграційного законодавства. Організаційні заходи передбачають посилення прикордонного контролю, патрулювання територій, перевірку документів, огляд транспортних засобів і приміщень, а також розвиток міжнародного співробітництва та обміну інформацією між компетентними органами. Правові заходи полягають у криміналізації діяльності переправників та забезпеченні їх ефективного притягнення до відповідальності. Важливість таких заходів зумовлена тим, що

незаконне переправлення осіб через державний кордон часто здійснюється організованими злочинними групами, діяльність яких має транснаціональний характер і пов'язана з іншими видами злочинності.

Поряд із цим значна увага в міжнародній практиці приділяється стратегіям зниження попиту на незаконне переправлення осіб. Їх сутність полягає у впливі на потенційних мігрантів, які виступають «клієнтами» у таких правовідносинах. До основних напрямів належать усунення соціально-економічних причин нелегальної міграції, розширення можливостей законного перетину кордону, підвищення доступності легальних каналів міграції, а також інформування населення про ризики та негативні наслідки використання послуг переправників. Як зазначається в наукових дослідженнях, саме спрощення легальних процедур перетину кордону може суттєво зменшити попит на незаконні послуги, оскільки створює альтернативу, що відповідає правам людини та потребує менших ресурсів для реалізації [1].

Окремим елементом міжнародних стратегій є застосування заходів стримування щодо потенційних порушників міграційного законодавства. Вони можуть включати посилений контроль на кордонах, використання систем ідентифікації та ризик-аналізу, примусове повернення осіб до країни походження, а також інші правові механізми, спрямовані на зниження привабливості незаконного перетину кордону. Водночас у сучасних умовах дедалі ширше застосовуються цифрові технології та системи автоматизованого контролю, які дозволяють здійснювати моніторинг міграційних потоків і прогнозувати ризики незаконного перетину кордону.

Варто зазначити, що поділ стратегій на такі, що зменшують попит і пропозицію, є певною мірою умовним, оскільки на практиці ці підходи тісно взаємопов'язані. Наприклад, укріплення державного кордону одночасно виконує функцію як фізичного перешкоджання незаконному перетину, так і підвищує ефективність правозастосування щодо осіб, які намагаються його здійснити. Аналогічно, криміналізація діяльності переправників часто супроводжується інформаційними кампаніями, що сприяє зниженню попиту на такі послуги.

Таким чином, міжнародний досвід свідчить, що ефективне запобігання незаконному переправленню осіб через державний кордон можливе лише за умови комплексного поєднання різних стратегічних підходів. Ключовими елементами такої політики є міжвідомча та міжнародна взаємодія, використання сучасних технологій, а також орієнтація на усунення причин нелегальної міграції. Саме інтегрований характер заходів дозволяє забезпечити баланс між безпековими інтересами держави та дотриманням прав людини у сфері міграції.

Література:

1. Кібальник С. О. Кримінологічна характеристика та запобігання незаконному переправленню осіб через державний кордон України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Харків, 2020. 260 с. https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/05/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%9A%D1%96%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?utm_source=chatgpt.com
2. Новікова К. А. Транскордонна злочинність, пов'язана з нелегальною міграцією: українсько-польський вимір в умовах війни. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. Вип. 50. С. 153-163. https://pbz.nlu.edu.ua/article/view/351744/338870?utm_source=chatgpt.com

О. В. Нарожна

*ст. викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВСТАНОВЛЕННЯ ВИДУ ТА ТИПУ ЗБРОЇ ЗА ХАРАКТЕРОМ РУЙНУВАНЬ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ЗОНІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Збройний конфлікт на території України, розпочатий повномасштабним вторгненням російської федерації у лютому 2022 року, супроводжується масовим знищенням об'єктів культурної спадщини: музеїв, церков, театрів, архітектурних пам'яток. За даними ЮНЕСКО, станом на 2024 рік в Україні зафіксовано понад 300 пошкоджених або знищених культурних об'єктів [1]. Встановлення виду та типу зброї, застосованої при їх руйнуванні, є ключовим завданням криміналістичної експертизи – як для документування воєнних злочинів, так і для притягнення винних до відповідальності перед міжнародними судовими інституціями.

Визначення типу застосованої зброї виконує декілька функцій у кримінальному провадженні. По-перше, воно дозволяє диференціювати навмисне знищення від випадкових бойових втрат. Якщо характер руйнувань свідчить про застосування високоточної зброї або боєприпасів із визначеним

радіусом ураження, спрямованих безпосередньо на захищений об'єкт, – це є індикатором умисного злочину, а не випадкового супутнього збитку (collateral damage). По-друге, атрибуція зброї дає змогу встановити належність до конкретної держави або збройного формування, що є необхідним елементом доказової бази у справах перед Міжнародним кримінальним судом (МКС) або Міжнародним судом ООН. По-третє, тип зброї визначає застосовну норму міжнародного гуманітарного права: наприклад, використання касетних боєприпасів або термобаричних ракет поблизу культурних об'єктів кваліфікується як окремий склад злочину за Римським статутом [2].

Первинний огляд місця руйнування передбачає: фотограмметричну зйомку та 3D-сканування – створення цифрової моделі зруйнованого об'єкта дозволяє зберегти доказову інформацію, яка може бути знищена внаслідок подальших обстрілів або рятувальних робіт; виявлення залишків боєприпасів – фрагменти корпусу ракети, стабілізатори, детонатори, маркування виробника (якщо збережено); аналіз воронки вибуху – форма, глибина та діаметр воронки є інформативними ознаками типу боєприпасу та кута падіння.

За характером руйнувань будівлі криміналіст може визначити напрямок та кут пострілу – траєкторія пробоїн у стінах, нахил воронки, розкид уламків дозволяють обчислити азимут та кут атаки. Для авіабомб кут падіння, як правило, становить 45–80°, для артилерійських снарядів – 20–60° залежно від дальності пострілу, для ракет крилатого типу – близький до горизонтального (5–15°). Тип боєприпасу – за формою та розміром воронки, характером розльоту уламків та ступенем термічного ураження. Зокрема:

- Авіабомби – великий діаметр воронки (3–8 м), значне заглиблення, численні великі уламки корпусу;
- Артилерійські снаряди – воронки меншого діаметру, характерна форма «зірки» на твердих поверхнях;
- Крилаті ракети (типу Х-101, «Калібр») – пробоїна від проникаючої бойової частини, часткове збереження корпусу ракети;
- Балістичні ракети (типу «Іскандер») – глибоке проникнення бойової частини, потужне руйнування несучих конструкцій.

Залишки боєприпасів піддаються трасологічній та хімічній експертизі: маркування на корпусних фрагментах дозволяє встановити завод-виробника, партію та рік виготовлення; хімічний аналіз вибухової речовини встановлює її склад, що є характеристичною ознакою конкретних типів боєприпасів; аналіз сплавів металу фрагментів корпусу може вказати на державу-виробника через специфічні домішки.

У розслідуванні злочинів в Україні подібні методи вже застосовуються спільно НАБУ, Офісом Генерального прокурора та міжнародними партнерами (зокрема, Bellingcat та Conflict Armament Research).

Встановлення типу зброї набуває особливого значення, коли об'єкт мав статус культурної спадщини, оскільки необхідно довести, що виконавець знав або мав знати про статус об'єкта – для цього аналізується наявність розпізнавального знаку Гаазької конвенції (синій щит), координати об'єкта у реєстрах ЮНЕСКО, дані військової розвідки противника. Саме поєднання балістичного аналізу з документуванням статусу об'єкта формує повноцінну доказову конструкцію для кваліфікації діяння як воєнного злочину за ст. 8 Римського статуту.

Практичне застосування криміналістичних методів у зоні збройного конфлікту пов'язане з низкою труднощів. Наприклад, безпека слідчих на місці події в умовах активних бойових дій; знищення доказів внаслідок повторних обстрілів або рятувальних робіт; масштаб руйнувань – одночасна необхідність документування сотень об'єктів; атрибуція конкретного пострілу у разі, якщо район перебував під обстрілом кількох видів зброї одночасно.

Для подолання цих труднощів у сучасній практиці активно використовуються дистанційні методи – супутниковий аналіз (Planet Labs, Maxar) та OSINT-верифікація, що дозволяють документувати руйнування без безпосереднього виїзду на місце.

Висновки. Криміналістичне встановлення виду та типу зброї за характером руйнувань є невід'ємною складовою розслідування знищення об'єктів культурної спадщини в умовах збройного конфлікту. Комплексне застосування балістичного аналізу, трасологічної та хімічної експертизи, а також дистанційних методів документування дозволяє не лише встановити фактичні обставини злочину, а й сформувати доказову базу, достатню для міжнародного судового переслідування. В умовах українського конфлікту цей напрям набуває критичного значення для документування відповідальності за воєнні злочини.

Література:

1. За даними ЮНЕСКО, станом на 2024 рік в Україні зафіксовано понад 300 пошкоджених або знищених культурних об'єктів. *PropertyTimes* : веб-сайт. URL:https://propertytimes.com.ua/novosti/za_chas_viyny_v_ukrayini_poshkodzheno_ponad_500_obyektiv_kulturnoyi_spadshchyny_yunesko (дата звернення: 05.04.2026)

2. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1998. Ст. 8(2)(b)(ix). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 05.04.2026)

3. UNESCO. Damage and Destruction of Cultural Heritage in Ukraine (моніторингові звіти, 2022–2024). URL: <https://www.unesco.org/en/ukraine> (дата звернення: 05.04.2026)

В. В. Науменко

здобувач ступеня доктора філософії ПВНЗ «Європейський університет»

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,

декан юридичного факультету П. Ю. Кравчук

**РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПРИ ВИКОРИСТАННІ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Розслідування злочинів проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану характеризується підвищеною складністю доказування, що зумовлює, зокрема, активне використання спеціальних знань у таких провадженнях. У цьому контексті важливо забезпечити реалізацію засади змагальності сторін, яка є однією з гарантій справедливого судочинства, що закріплена як у міжнародних конвенційних актах, так і в національному кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема, ст. 22 КПК України, відповідно до якої кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні їх переконливості [1].

Змагальність у кримінальному провадженні орієнтована на забезпечення процесуальної рівності сторін обвинувачення і захисту, що знаходить своє відображення також у положеннях ст. 7 КПК України, яка визначає загальні засади кримінального провадження, включаючи верховенство права, законність, забезпечення права на захист та доступ до правосуддя [1]. Водночас використання спеціальних знань, зокрема у формі судових експертиз або ж залучення спеціалістів, створює низку викликів для забезпечення реальної процесуальної рівності сторін.

До особливостей розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема, державної зради, колабораційної діяльності, диверсії чи шпигунства, відноситься необхідність дослідження специфічних об'єктів доказування, потребуючи використання спеціальних знань у сферах

кібербезпеки, військової справи, телекомунікацій та інформаційних технологій тощо.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні здійснюється через процесуальні форми, визначені КПК України, зокрема призначення та проведення судових експертиз, залучення спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також надання консультацій і пояснень. При цьому важливою гарантією реалізації засади змагальності є можливість сторони захисту ініціювати проведення альтернативної або додаткової експертизи, ставити запитання експерту, заявляти клопотання щодо залучення спеціалістів, а також оспорювати висновки експерта.

Разом з тим, на практиці виникають суттєві труднощі у забезпеченні рівності сторін при використанні спеціальних знань. Зокрема, сторона захисту часто обмежена у можливості залучення експертів, що зумовлено як організаційними, так і фінансовими чинниками, зокрема, фактична можливість повноцінного аналізу та перевірки матеріалів досудового розслідування нерідко ускладнюється обсягом матеріалів, їх складністю та обмеженнями, пов'язаними з тим, що значна частина інформації має обмежений доступ або містить державну таємницю.

Окрему проблему становить оцінка висновку експерта як джерела доказів, що регламентується ст. 101 КПК України. У цьому контексті принцип змагальності вимагає забезпечення реальної можливості його оспорювання, у тому числі шляхом допиту експерта в суді, що відповідає положенням ст. 352 КПК України. Важливе значення має також судова оцінка доказів відповідно до ст. 94 КПК України, яка передбачає їх оцінку за внутрішнім переконанням суду на основі всебічного, повного й неупередженого дослідження.

Практика Європейський суд з прав людини підтверджує, що принцип змагальності передбачає не лише формальну рівність сторін, а й реальну можливість кожної сторони ефективно брати участь у процесі доказування, включаючи доступ до доказів, можливість їх дослідження та оспорювання. Зокрема, ЄСПЛ наголошує, що обвинувачена особа має право на ефективні можливості поставити під сумнів експертні докази, які становлять основу обвинувачення. Відсутність доступу до експертних документів і відмова в альтернативній експертизі обмежують права сторони захисту. Відповідні обмеження порушують принцип рівності сторін і справедливого судового розгляду. Так, у рішенні щодо справи *Matytsina v. Russia* ЄСПЛ наголосив, що «використання експертних висновків без надання стороні захисту реальної можливості їх перевірки, у тому числі шляхом призначення альтернативної експертизи або допиту експерта, порушує принцип рівності сторін і змагальності процесу» [2]. Таким чином підкреслено особливе значення

забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та правами учасників кримінального провадження.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо злочинів проти основ національної безпеки України є об'єктивною необхідністю, однак водночас створює ризики порушення засади змагальності. Забезпечення процесуальної рівності сторін у цій сфері потребує вдосконалення нормативного регулювання, зокрема розширення можливостей сторони захисту щодо залучення експертів, удосконалення механізмів доступу до доказів та посилення судового контролю за їх оцінкою. Врахування міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ у поєднанні з належним застосуванням положень КПК України є ключовою умовою забезпечення справедливості кримінального провадження в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.03.2026)

2. Matytsina v. Russia: рішення Європейського суду з прав людини від 27 берез. 2014 р. (заява № 58428/10). URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 22.03.2026)

А. О. Наумова

к. ю. н., доцент

*кафедри кримінального права та кримінології ННІ №5
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ВІДШКОДУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ШКОДИ РЕАБІЛІТОВАНИМ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя та здоров'я є найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3]. Право особи на відшкодування шкоди, заподіяної їй незаконним та необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним засудженням, визначено Конституцією України [1, ст. 56], кримінально-процесуальним [2, ст. 130] та цивільним законодавством [3, ст. 1176], Законами України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування,

прокуратури і суду» [4, ст. 3] та «Про оперативно-розшукову діяльність» [5, ст. 9.]. Попри те, що чинне законодавство традиційно оперує категоріями майнової та моральної шкоди, правовий статус реабілітованої особи передбачає також право на відшкодування фізичної шкоди. Однак нормативно-правова база України (кримінальна, цивільна та процесуальна) досі не містить визначення «фізична шкода», а відсутність дієвого механізму її відшкодування фактично унеможлиблює повноцінну реалізацію конституційних гарантій щодо захисту прав людини.

У юридичній літературі немає єдиного підходу серед учених до визначення фізичної шкоди. Так, одні вчені вважають, що фізична шкода - це шкода, заподіяна здоров'ю особи, яка в деяких випадках спричиняє збитки у вигляді грошових витрат на відновлення здоров'я, поховання тощо. [6, с. 7], а інші – матеріальний і водночас немайновий – це будь-які негативні зміни в організмі людини, які перешкоджають нормальному, з біологічної, фізіологічної, психічної точок зору, проходженню всіх психофізичних процесів людини [7]. Відсутність уніфікованого підходу до дефініції фізичної шкоди в правовій доктрині зумовлює необхідність звернення до категорії «здоров'я» як базового критерію, за допомогою якого можливе окреслення змістовних ознак фізичної шкоди в межах кримінального процесу.

Преамбула Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я визначає здоров'я як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів» [8, с. 308]. Запропонована інтерпретація здоров'я розкривається через тріаду взаємопов'язаних категорій, які відображають фізичний стан організму, психоемоційну стабільність особи та її гармонійну інтеграцію в соціальне середовище. Згідно з однією з наукових дефініцій здоров'я – це природний стан організму, що характеризується повною врівноваженістю із зовнішнім середовищем (біосферою) та відсутністю будь-яких виражених хворобливих змін [9, с. 356]. Аналіз праць вітчизняних та закордонних науковців засвідчує, що медико-юридичний підхід розглядає стан здоров'я особи як вихідну точку для правової оцінки шкоди, базуючись на об'єктивних показниках фізіологічного функціонування організму, зафіксованих до моменту протиправного посягання [10;11]. Узагальнення наукових підходів дає підстави трактувати шкоду здоров'ю як протиправне порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканин, що виявляється у тілесному ушкодженні, або захворюванні, чи патологічному стані [12;13;14].

Аналіз медичної, юридичної літератури, законодавства та судової практики дозволяє зробити висновок, що в широкому значенні фізична шкода в кримінально-процесуальному праві – це шкода, завдана здоров'ю особі

внаслідок вчинення відносно неї злочину або внаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури, суду. Наслідками фізичної шкоди є порушення анатомічної цілісності, фізіологічної функції органів або тканини, що виявляються у тілесному ушкодженні, захворюванні чи патологічному стані.

При оцінці ступеня тяжкості шкоди здоров'ю законодавець має враховувати як медичні критерії, що охоплюють анатомічні ознаки ушкоджень та клінічні показники патологічних станів (включаючи стійку втрату функцій органів чи психічні розлади), так і соціально-економічні чинники, зокрема обсяг стійкої втрати загальної працездатності потерпілого.

Вважаємо до витрат, які зазнала особа внаслідок заподіяння фізичної шкоди слід зарахувати: заробіток (дохід), втрачений потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної чи загальної працездатності додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, сторонній догляд тощо; інші втрати, пов'язані із відповідним ушкодженням здоров'я.

Ще одним видом витрат, які мають бути відшкодовані потерпілому внаслідок каліцтва чи іншого пошкодження здоров'я, є його додаткові витрати, спричинені необхідністю допомоги та догляду. Право на відшкодування додаткових витрат реалізується за наявності доведеної потреби у допомозі, яку потерпілий не може отримати безкоштовно. Орієнтовний законодавчий перелік таких витрат (харчування, медикаменти, догляд) має відкритий характер. Відтак, спектр відшкодування може бути розширений іншими обґрунтованими витратами, зокрема пов'язаними з професійною переорієнтацією або забезпеченням спеціальними засобами пересування. Відшкодуванню можуть підлягати навіть додаткові витрати, які можуть реально виникнути у майбутньому, наприклад, винахід нового методу лікування. Однак слід зазначити, що у будь-якому випадку така необхідність має бути підтверджена відповідною лікарською експертизою (МСЕК) або судом.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне визначити, що сума відшкодування фізичної шкоди становить розмір заробітку (доходу), втраченого реабілітованим внаслідок каліцтва, інвалідності, патологічних станів, іншого пошкодження здоров'я; додаткові витрати, спричинені необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, сторонній догляд тощо; інші втрати, пов'язані із відповідним ушкодженням здоров'я.

З метою забезпечення права реабілітованої на відшкодування фізичної шкоди вважаємо за доцільне КПК України доповнити главою «Реабілітація», в

якій викласти статтю «Відшкодування фізичної шкоди реабілітованому» в наступній редакції:

1. Фізична шкода спричинена особі незаконним і необґрунтованим кримінальним переслідуванням, незаконним затриманням, незаконним застосуванням запобіжного заходу тримання під вартою або підписки про невиїзд, незаконним засудженням підлягає відшкодуванню державою у повному обсязі.

2. Реабілітований має право на відшкодування:

1) розміру заробітку (доходу), втраченого реабілітованим внаслідок каліцтва, інвалідності, патологічних станів, іншого ушкодження здоров'я;

2) додаткових витрат, викликаних необхідністю поновлення здоров'я, лікування, посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування;

3) інших втрат, які пов'язані з відповідним ушкодженням здоров'я (супровід до санаторію, отримання консультацій від спеціалістів, тощо).

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 12 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.03.2026).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI : станом на 12 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.03.2026).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (із змінами та доповненнями). : станом на 12 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12.03.2026).

4. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01 груд. 1994 р. № 266/94-ВР : станом на 12 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр> (дата звернення: 12.03.2026).

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII : станом на 12 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 12.03.2026).

6. Зінатулін З. З. Відшкодування матеріальних збитків у кримінальному процесі : монографія. Київ : Вид-во К-го. ун-ту, 1974. 99 с.

7. Гришук О. В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 20 с.

8. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я від 22 лип. 1946 р. Офіційний сайт ВООЗ. URL: <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/en/constitution-en.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).
9. Велика медична енциклопедія : у 30 т. / гол. ред. Б. В. Петровський. 3-тє вид. Москва : Радянська енциклопедія, 1978. Т. 8. 528 с.
10. Андросенко Н. В. Визнання особою своєї вини у вчиненні злочину та його правові наслідки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2008. 25 с.
11. Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : підручник. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 353 с.
12. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
13. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, П. П. Андрушко та ін. ; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид., переробл. Київ : Ліра-К, 2017. 912 с.
14. Кононенко В. В. Критерії визначення тяжкості тілесних ушкоджень у сучасній судовій медицині. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 450–456.

Б. М. Орловський

*д. ю. н., проф., проф. кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У СПРАВАХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Корупційна злочинність є однією з найнебезпечніших загроз для держави, оскільки характеризується високим ступенем латентності та складністю доказування вини з точки зору кримінально процесуальної діяльності. Впровадження інституту угод про визнання винуватості обумовлюється необхідністю оптимізації кримінального процесу та забезпечення невідворотності покарання за корупційні діяння. Варто розуміти, що з точки зору процесуальної економії цей інструмент посідає ключове місце у боротьбі з латентною корупцією, дозволяючи викривати складні злочинні схеми через співпрацю зі слідством. Щорічно ефективне застосування угод сприяє

відшкодуванню збитків державі та притягненню до відповідальності організаторів кримінальних правопорушень. Тому аналіз ефективності таких угод має актуальне значення для вдосконалення кримінально-процесуального законодавства у вказаному напрямку.

Угода про визнання винуватості – це ключовий інструмент прискорення кримінального провадження [2, с. 167], регламентований Главою 35 КПК України, що передбачає компроміс між стороною обвинувачення та підозрюваним задля прискорення правосуддя та викриття співучасників. У справах щодо корупційних злочинів такий механізм дозволяє отримати цінні свідчення проти організаторів схем в обмін на пом'якшення покарання. З точки зору ст. 469 КПК України це письмовий компроміс між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, за яким особа беззастережно визнає свою провину в обмін на певне пом'якшення покарання або іншу вигоду [1]. Зокрема, системний аналіз оновленої редакції ст. 469 КПК України свідчить про запровадження диференційованого підходу до укладення угод у корупційних справах. Ключовою новацією є те, що тепер угода про визнання винуватості у тяжких та особливо тяжких корупційних злочинах можлива лише за умови «кумулятивної дії» двох факторів: викриття іншої особи, причетної до корупції (якщо інформація підтверджена доказами), та повного або часткового відшкодування збитків. Особливо цікавим є п. 2-1 ч. 4 ст. 469 КПК, який дозволяє укладати угоди у разі відсутності співучасті, але за умови повного відшкодування шкоди [1]. Це створює легальне поле для «компромісу з державою» навіть без здачі поплічників, що раніше було неможливим для тяжких злочинів. Крім того, законодавець вперше допустив можливість укладення угоди навіть з організатором корупційного злочину, за умови, що він викриє іншого організатора. Це створює механізм «доміно» для розкриття вертикальних корупційних структур, хоча й викликає палкі дискусії щодо морального аспекту справедливості покарання для керівників злочинних схем.

З огляду на викладене, для підвищення реальної ефективності цього інституту можливо визначити певні кроки щодо вдосконалення його кримінально-процесуального регулювання. На думку автора варто забезпечити посилення процесуальної ролі слідчого судді на етапі ініціювання переговорів про угоду для запобігання процесуальному тиску на укладачів угоди. Процедура укладення угоди про визнання винуватості містить декілька оціночних критеріїв у нормах ст. 469 КПК України. По-перше зазначається про те, що «інформація щодо вчинення іншою особою (особами) корупційного кримінального правопорушення», яку має надати підозрюваний чи обвинувачений для укладання угоди, повинна бути підтверджена певними «доказами». При цьому не розкриваються критерії, наскільки ці докази мають

бути важливими, допустимими чи достатніми для підтвердження вини іншої особи. По-друге вказується про умову «повного або часткового відшкодування підозрюваним або обвинуваченим збитку, що був завданий кримінальним правопорушенням», без конкретизації випадків у яких застосовувати той чи інший вид і розмір відшкодування. Саме слідчий суддя, на думку автора, зможе забезпечити об'єктивність та неупереджену оцінку важливості і достатності доказів, які надає підозрюваний для укладання відповідної угоди і підтвердити обґрунтованість розміру шкоди, що має бути відшкодована.

Також варто більш ширше визначити критерії, що стосуються невиконання угоди про визнання винуватості. Чинний КПК України містить статтю 476, яка дозволяє прокурору звертатися до суду про скасування вироку, якщо умови угоди не виконуються. Проте процедура доказування «невиконання» угоди (особливо в частині свідчень щодо інших кримінальних корупційних правопорушень) належним чином не сформульована. Є сенс розглянути питання про процесуальне закріплення питання автоматичного відновлення кримінального провадження у загальному порядку, якщо особа, яка уклала угоду про визнання винуватості, протягом судового розгляду щодо викритої нею особи змінює свої показання або відмовляється від них. Це створить для обвинуваченого тривалий стимул залишатися процесуально чесним не лише до моменту отримання свого вироку, а й до завершення всієї серії пов'язаних із корупцією інших кримінальних проваджень.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження, були висвітлені можливі напрямки кримінально-процесуального вдосконалення ефективності укладання угод про визнання винуватості, серед яких є важливим посилення ролі слідчого судді на етапі ініціювання переговорів про угоду, більш детальне врегулювання критеріїв «дотримання» й «невиконання» угоди та конкретизації випадків, у яких варто застосовувати повний чи частковий розмір відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : зі змінами та доповненнями станом на 02.01.2026 р. (офіційний текст). Київ : Видавництво «Паливода А.В.», 2026. 552 с.
2. Сіроткіна М. Угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні як одна з компромісних форм вирішення правового конфлікту. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 166-171.

Л. А. Остафійчук

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри процесуального права юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ДО ПИТАННЯ СТРОКУ ЗВЕРНЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах запровадження воєнного стану в Україні суттєво трансформуються механізми реалізації владних рішень, зокрема порядок та строки звернення до виконання постанов суб'єктів владних повноважень. Це зумовлено необхідністю оперативного реагування держави на загрози, одночасно забезпечуючи баланс між публічними інтересами та правами людини.

Строки у виконавчому провадженні слід розуміти як визначені часові межі, впродовж яких учасники провадження зобов'язані або мають право здійснювати певні процесуальні дії чи приймати відповідні рішення. Такі строки, як правило, встановлюються законом, однак у випадках, коли закон прямо їх не визначає, вони можуть бути встановлені виконавцем (ч. 1 ст. 11 Закону України «Про виконавче провадження»).

Законодавство встановлює загальний строк для пред'явлення виконавчих документів до примусового виконання – три роки. Водночас для окремих категорій документів, зокрема тих, де стягувачем виступає держава або державний орган, передбачено скорочений строк – три місяці (ч. 1 ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження»).

Стаття 4 Закону України «Про виконавче провадження» визначає, що виконавчий документ повертається стягувачу органом державної виконавчої служби без прийняття до виконання у разі, якщо встановлений законом строк пред'явлення виконавчого документа до виконання пропущено.

Відповідно до пункту 7 частини 1 статті 39 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження підлягає закінченню у разі закінчення строку, передбаченого законом для відповідного виду стягнення.

Введення на території України правового режиму воєнного стану вплинуло на строки звернення до виконання постанов органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом.

Згідно пункту 10-2 розділу XIII Закону України «Про виконавче провадження», тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України «Про введення

воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану [1, п. 10-2 розділу XIII].

З одного боку, в силу реальних загроз життю та здоров'ю сторін виконавчого провадження, – це виправдано на тимчасово окупованих територіях, територіях активних бойових дій та постійних обстрілів. На противагу цьому, виникає питання, чи слід залишити таке нормативне регулювання цього питання на відносно безпечних територіях України.

Відповідаючи на це питання, нагадаємо, що розділ XIII Закону України «Про виконавче провадження» було доповнено пунктом 10-2 згідно із Законом України від 15.03.2022 № 2129-IX «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» на самому початку повномасштабного вторгнення. Запровадження цієї норми мало на меті захист прав учасників виконавчого провадження в умовах об'єктивної тогочасної неможливості своєчасного вчинення процесуальних дій.

Сьогодні вбачається, що універсальне (тотальне) переривання строків виконавчого провадження на всій території держави не є однаково виправданим в умовах диференційованої безпекової ситуації, а застосування такої норми без урахування конкретних обставин може призводити до порушення принципу правової визначеності.

Зокрема, у регіонах, де відсутні активні бойові дії та функціонують органи державної влади і виконавчої служби, відсутні об'єктивні перешкоди для реалізації права на звернення до виконання постанов. У таких випадках автоматичне переривання строків фактично створює ситуацію невизначеності для сторін виконавчого провадження, насамперед для боржника, який тривалий час перебуває у стані очікування можливого примусового виконання постанови, або й не знання про сам факт існування такої постанови.

Негативними наслідками переривання строків пред'явлення виконавчих документів до виконання на період дії воєнного стану є: 1) невиправдане затягування виконання рішень, що суперечить принципу своєчасності виконання судових та інших юрисдикційних актів; 2) порушення балансу інтересів сторін, оскільки стягувач фактично отримує необмежений у часі період для звернення до виконання; 3) ризики зловживання правами, коли без поважних причин не здійснюється пред'явлення виконавчих документів. Крім цього, від своєчасного виконання постанов суб'єктів владних повноважень

залежить наповнення місцевих бюджетів, на чії рахунки сплачуються штрафи за адміністративні порушення.

Надмірне та невинуватене продовження або переривання строків виконання судових рішень та постанов суб'єктів владних повноважень не відповідає й європейським стандартам ефективного правосуддя.

У цьому контексті обґрунтованою видається позиція, що сам факт запровадження воєнного стану не може автоматично визнаватися універсальною та безумовною підставою для переривання або поновлення строків виконавчого провадження. Така обставина має оцінюватися у сукупності з конкретними факторами, зокрема: місцем перебування сторін; наявністю чи відсутністю бойових дій; фактичною можливістю доступу до органів виконавчої служби; наявністю об'єктивних перешкод (евакуація, окупація, відсутність зв'язку тощо).

Таким чином, збереження чинної моделі універсального переривання строків у виконавчому провадженні в умовах воєнного стану не відповідає принципам правової визначеності, пропорційності та ефективності правосуддя. Доцільним є відмовитися від автоматичного переривання строків пред'явлення виконавчих документів до виконання на всій території України та повернути судам право оцінювати поважність причин пропуску строків звернення виконавчого документа до виконання у кожному конкретному випадку.

Література:

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

М. В. Приймак

здобувачка III курсу, спеціальність 081 «Право»,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *д. ю. н., професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. М. Миколенко*

ПОНЯТТЯ ПОТЕРПІЛОГО ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ПРАВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Правовий статус потерпілого як одного з ключових суб'єктів кримінального процесу, попри його нормативне закріплення у статті 55 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України), вимагає ретельного дослідження. Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що наявні

законодавчі механізми не завжди ефективно забезпечують повну реалізацію прав потерпілих, що негативно впливає на відновлення їхніх порушених інтересів і підриває авторитет правосуддя загалом.

Проблема дослідження правового статусу потерпілого є важливою та дискусійною у кримінально-процесуальній науці, що підтверджується науковими дослідженнями таких вчених, як М. В. Сенаторов, І. П. Антюк, А. А. Хоцька, О. В. Капліна, О. П. Кучинська та інші.

Метою цієї роботи - є дослідити та проаналізувати чинне кримінальне процесуальне законодавство та визначити проблемні аспекти, що пов'язані з визначенням статусу потерпілого, порядком його надання та забезпечення прав потерпілій особі.

КПК України визначає потерпілого, як «...фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди...» [1, ст. 55]. Приєднуємося до думки науковців, що зазначена дефініція обмежує коло осіб, які можуть бути визнані потерпілими, вимагаючи обов'язкової наявності вже завданої шкоди. Аналогічного висновку дійшли й І. П. Антюк та А. А. Хоцька у своїй науковій праці, спираючись на досвід Польщі, де що потерпілим визнається особа, законні інтереси якої були безпосередньо порушені або поставлені під загрозу злочином, навіть за відсутності фактично заподіяної шкоди [2, с. 199]. Також варто звернути увагу, що чітко визначені межі шкоди, яка заподіюється потерпілому може безпідставно звужувати поняття потерпілого від злочину та водночас розширювати його. Про це писав М. В. Сенаторов у своїй монографії, де пояснив, що звуження поняття потерпілого проявляється в тому, що «злочинні посягання спричиняють не тільки моральну, фізичну чи майнову шкоду, а й багато інших різновидів шкоди, зокрема, організаційну та політичну» [3, с. 37], а необґрунтоване розширення пояснив на життєвому прикладі, коли «при зґвалтуванні певної шкоди зазнає зґвалтована особа, моральної, а в деяких випадках, матеріальної шкоди - її (його) чоловік (дружина), батьки та близькі цій особі люди і при буквальному тлумаченні тієї норми всіх вказаних суб'єктів слід розглядати як потерпілих від злочину, проте такий підхід до визначення потерпілого від злочину не може використовуватися у кримінальному праві, адже він сприятиме безмірному розширенню меж кримінальної відповідальності» [3, с. 37-38].

Варто також звернути увагу на співвідношення понять «потерпілий» та «жертва злочину». Як зазначає Н. І. Ладанівська, поняття «жертва» є ширшим за своїм змістом, оскільки воно охоплює не лише суб'єктів, права яких безпосередньо порушені злочином, а й тих, хто зазнав негативних наслідків опосередковано [4, с. 71]. У віктимологічному аспекті «жертва» - це завжди

людина (фізична особа), яка в результаті злочинного впливу втратила певні цінності, тоді як статус «потерпілого» є суто процесуальною дефініцією, що може поширюватися і на юридичних осіб [4, с. 71-72]. Важливою відмінністю є те, що статус потерпілого особа набуває лише з моменту офіційного початку досудового розслідування, тоді як «жертвою» вона стає безпосередньо в момент вчинення щодо неї протиправного діяння [4, с. 73]. Таке розмежування дозволяє констатувати, що не кожен потерпілий є жертвою (наприклад, державні установи чи організації), і не кожна жертва відразу набуває статусу потерпілого в кримінально-процесуальному сенсі.

Аналізуючи чинне законодавство, варто звернути увагу на п. 2 ст. 55 КПК України, де вказано, що права і обов'язки потерпілого виникають з моменту подання заяви про вчинення кримінального правопорушення або заяви про залучення до провадження як потерпілого. Хоча ст. 214 КПК України зобов'язує внести відомості до ЄРДР протягом 24 годин, а ст. 220 КПК України встановлює 3-денний строк для розгляду клопотань, у кодексі недостатньо чітко визначені саме процедурні терміни для прийняття рішення про визнання особи потерпілою у випадках, коли вона подає заяву про вступ у вже розпочате провадження. Це створює ситуацію, коли постраждала особа певний час перебуває у статусі «заявника», не маючи повного обсягу прав на ознайомлення з матеріалами чи заявлення клопотань. О. П. Кучинська слушно зазначала, що було б доречним визнавати особу потерпілою окремою процесуальною постановою на ранніх етапах, що забезпечило б правову визначеність [5, с. 11].

Окрім того, права потерпілого нерідко мають декларативний характер. Наприклад, згідно зі ст. 56 КПК України, потерпілий має право знати сутність підозри, проте ст. 278 КПК України (вручення підозри) не містить прямої норми щодо обов'язкового повідомлення потерпілого про зміст цього документа в момент вручення. Доречи як і чим підтверджується таке повідомлення, законодавець не зазначає. Аналогічна проблема існує і в ст. 279 КПК України при зміні підозри, а це також обмежує право потерпілого знати про стан та перебіг провадження.

На основі здійсненого дослідження можна зробити висновок, що законодавство України потребує подальшого вдосконалення в частині чіткої регламентації термінів надання статусу потерпілого та розширення його інформаційних прав. Необхідно синхронізувати норми КПК України так, щоб право знати про стан розслідування (зокрема зміст підозри) було реально забезпечене обов'язком слідчого чи прокурора здійснювати таке повідомлення. Оновлення кримінального та процесуального законодавства повинно орієнтуватися на міжнародні стандарти захисту жертв злочинів, забезпечуючи баланс між інтересами держави та особи.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.02.2012 р. № 4651-VI. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 11.03.2026).
2. Антюк І. П., Хоцька А. А. Забезпечення прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Наукові записки. Серія: Право. 2024. №. 16. С.198-203.
3. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2006. 208 с.
4. Ладанівська Н. І. Розмежування дефініцій: «потерпілий від кримінального правопорушення» та «жертва кримінального правопорушення». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 48. С. 70-73.
5. Кучинська О. П. Проблеми захисту прав потерпілих в кримінальному процесі України. *Адвокат*. 2009. №. 5. С. 10-12.

Е. В. Присяжнюк

курсант навчально-наукового інституту №1

Харківський національний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: *викладач кафедри криміналістики*

та судової експертології Є. В. Зозуля

ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ РЕАЛІЇ ВІЙНИ

Право на свободу та особисту недоторканність – це базова конституційна гарантія в Україні. Вона має ключове значення під час затримання особи в межах кримінального провадження. Саме в цей момент держава застосовує примус, тому ризик порушення прав людини є найвищим.

На практиці механізм забезпечення цих гарантій не завжди працює бездоганно. Зміни до процесуального законодавства та поточні умови створюють нові виклики для правоохоронців. Через це важливо проаналізувати, як дотримуються права затриманих на етапі досудового розслідування та які норми закону потребують уточнення.

Недоторканність – це стан захищеності від яких би то не було посягань. Недоторканність як категорія може бути застосовна до різних об'єктів, як зазначалося вище, але у всіх випадках, до якого б об'єкту не застосовувалася

недоторканність, вона припускає захищеність, автономію та стан свободи, суверенітету [1, с. 500-501].

Право на свободу та особисту недоторканність в національному праві має значну правову основу. Натомість не зайвим буде зазначити, право на свободу та особисту недоторканність затриманої особи базується на системі юридичних механізмів та фундаментальних нормативних положень, які забезпечують його дію і виконують роль юридичних гарантій забезпечення даного права. Дотримання будь-якого права під час кримінально-го провадження забезпечено низкою правових і процесуальних гарантій. Так, щодо права на свободу та особисту недоторканність, у Конституції та КПК України визначено підстави і порядок за-тримання і взяття під варту, складання процесуальних документів і вимоги до них, особливості, їх властивості і ознаки тощо. Крім цього, дотриманню права на свободу та особисту недоторканність сприяє наявність судового контролю, що значно підвищує рівень захисту, тому що доповнює процедури прийняття процесуальних рішень додатковими гарантіями, захищаючи від свавільного обмеження або порушення прав і свобод людини та громадянина, сприяючи прийняттю законного рішення тощо [2, с. 245].

Кожна особа є недоторканною на основі принципу справедливості, який суспільство не повинне порушувати за жодних обставин. Відтак, справедливість відкидає навіть думку про те, що обмеження свободи одних може бути виправдане досягненням більшого блага для інших. Враховувати слід інтереси всіх членів суспільства, а не лише окремих груп, навіть якщо вони численні. У демократичному суспільстві свободи рівноправних громадян розглядаються як політичні права, гарантовані справедливістю. Несправедливість може бути допустимою лише для запобігання ще більшій несправедливості. Справедливість також має бути визнана однією з загальнолюдських цінностей. Її можна розглядати і як основну правову цінність.

Таким чином, варто наголосити, що свобода та недоторканність через відповідальність та справедливість виступають основними формами реалізації права, у тому числі й кримінального процесуального. Обмеження таких прав має здійснюватися з дотриманням гарантій захисту основоположних (закріплених міжнародними нормативно-правовими актами) прав і свобод.

Серед ключових цінностей ефективної конституційної демократії виділяється свобода, яка є однією з основних умов для розвитку та соціалізації особистості. Право на свободу є невід'ємним і невідчужуваним конституційним правом людини, що передбачає можливість вибору власної поведінки для вільного та всебічного розвитку, самостійного прийняття рішень і реалізації задумів, визначення пріоритетів, здійснення всього, що не заборонено законом,

вільного пересування територією держави, вибору місця проживання тощо. Право на свободу означає, що особа має свободу у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, встановлених Конституцією та законами України [3, с. 298].

Враховуючи виклики воєнного стану та необхідність забезпечення балансу між оперативністю розслідувань і захистом прав людини, важливо також звернутися до міжнародних стандартів у цій сфері. Міжнародні стандарти прав людини та міжнародне гуманітарне право (МГП) – це дві взаємодоповнюючі гілки міжнародного права, які діють під час збройних конфліктів. МГП, або право війни, покликане обмежити жорстокість бойових дій через принципи гуманності, розрізнення між комбатантами і цивільними, пропорційності та військової необхідності, забезпечуючи захист жертв конфлікту та контроль застосування сили [4, с. 242].

Право на особисту недоторканність під час затримання вимагає суворого дотримання закону, оскільки саме на цьому етапі держава застосовує примус. Судовий контроль залишається головним інструментом, який захищає людину від можливого свавілля під час досудового розслідування. Базовий принцип справедливості відкидає підхід, за якого обмеження свободи окремої людини може виправдовуватися досягненням блага для більшості.

Воєнний стан суттєво ускладнює роботу слідчих, але оперативність розслідувань не має скасовувати захист прав людини. Щоб зберегти цей баланс, українське кримінальне судочинство повинне чітко спиратися на міжнародне гуманітарне право та світові стандарти. Це дозволить правоохоронцям ефективно виконувати свою роботу, не порушуючи демократичних принципів та свобод.

Література:

5. Kravchuk I. I., Herasymchuk Y. H. Ensuring the person's right to freedom and personal inviolence in criminal proceedings. *Juridical scientific and electronic journal*. 2021. № 10. С. 500–503. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/131> (дата звернення: 02.04.2026).
6. Lazareva D. Problems of preserving the right to freedom and personal integrity during criminal proceedings. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2022. № 3. С. 242–249. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.44> (дата звернення: 02.04.2026).
7. Shumska N. S. Grounds for limitation of the right to liberty and personal inviting during detention of a person in a criminal proceeding. *Law and society*. 2024. № 5. С. 295–302. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.42> (дата звернення: 02.04.2026).

8. Zahorodniy Y. O. Guarantees of human rights protection during pre-trial investigation under martial law: challenges, risks, and directions for improving legal safeguards under martial law. *Uzhhorod national university herald. series: law*. 2025. Т. 4, № 90. С. 238–244. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.33> (дата звернення: 02.04.2026).

В. І. Сінькевич

*здобувач I року навчання другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальність D8 Право*

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: ст. викл. кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. В. Нарожна*

**ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ФІКСАЦІЇ ЦИФРОВИХ СЛІДІВ ПРИ
РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРЗЛОЧИНІВ ПРОТИ
КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ**

Критична інфраструктура сучасної держави – енергетичні системи, транспортні мережі, телекомунікації, фінансовий сектор, системи охорони здоров'я – дедалі більше залежить від інформаційних технологій, що робить її вразливою до кібератак, з яких 28 тисяч потребували негайного За даними CERT-UA, у 2024 році в Україні було зафіксовано майже 3 мільйони подій інформаційної безпеки втручання. Наслідки кібератак на критичну інфраструктуру можуть бути катастрофічними – від масових блекаутів до загрози життю людей, що підтверджують приклади атаки на Colonial Pipeline у США (2021 р.) та кібератак на енергосистему України (2015-2016 рр.) [1].

Ключовою проблемою розслідування таких злочинів є специфічна природа цифрових слідів, яка кардинально відрізняється від традиційних матеріальних слідів. Цифрові сліди – це невидимі матеріальні сліди, що містять криміналістично значущу інформацію, зафіксовану в цифровій формі на матеріальних носіях і виявляються лише за допомогою спеціалізованих технічних засобів [2, с. 72].

Найбільш критичною особливістю є волатильність значної частини цифрових доказів. Волатильні дані існують лише в оперативній пам'яті комп'ютерів та мережевого обладнання і повністю втрачаються після вимкнення або перезавантаження системи. До таких даних належать: активні мережеві з'єднання, які показують, з якими IP-адресами комунікує система в момент атаки; запущені процеси та програми, включаючи шкідливе ПЗ, що

виконується в пам'яті; відкриті файли та тимчасові дані; вміст оперативної пам'яті, що може містити паролі, ключі шифрування, фрагменти переданих даних; системний кеш та буфери обміну.

Дослідження показують, що при типовій кібератаці на критичну інфраструктуру від 30% до 50% критично важливих доказів існують саме у волатильній формі. Це вимагає негайного реагування правоохоронних органів – часто в межах годин з моменту виявлення інциденту. Будь-яка затримка, необережне вимкнення системи або перезавантаження призводять до безповоротної втрати доказів [3].

Для збору волатильних даних застосовується спеціалізований інструментарій цифрової криміналістики. Процедура включає кілька етапів. По-перше, фотофіксація всіх екранів увімкнених систем до будь-яких маніпуляцій – це дозволяє зафіксувати видиму інформацію, повідомлення від зловмисників, стан програм. По-друге, використання спеціалізованих утиліт (FTK Imager, Volatility Framework, CAINE), які запускаються з зовнішнього носія без встановлення на досліджувану систему, що мінімізує внесення змін. По-третє, збір даних здійснюється в певній послідовності – від найбільш волатильних до менш волатильних: спочатку мережеві з'єднання та запущені процеси, потім вміст оперативної пам'яті (створення memory dump), далі системний час та параметри конфігурації.

Критично важливим є створення криміналістичного образу (snapshot) оперативної пам'яті, який дозволяє потім в лабораторних умовах детально проаналізувати стан системи на момент атаки, виявити шкідливе ПЗ, що виконувалося в пам'яті, відновити видалені процеси.

Специфіка роботи з об'єктами критичної інфраструктури. Особлива складність виникає при роботі з критичною інфраструктурою, оскільки такі системи часто не можна зупинити або вимкнути через їх життєво важливу роль. SCADA-системи, промислові контролери, системи диспетчерського управління енергомережами працюють цілодобово, і їх зупинка може призвести до серйозніших наслідків, ніж сама кібератака.

У таких випадках застосовується методика live forensics – аналіз та збір доказів з працюючих систем [4]. Це вимагає особливої обережності та високої кваліфікації фахівців, оскільки будь-які дії можуть вплинути на технологічний процес. Створюються криміналістичні копії без вимкнення обладнання, використовуються апаратні блокіратори для запобігання запису на досліджувані носії, мінімізується вплив на функціонування систем.

Цифрові докази легко можуть бути змінені як навмисно злочинцем, так і ненавмисно при невмілих діях слідчих. Тому процедура фіксації вимагає суворого дотримання алгоритму. Створення криміналістичних копій

здійснюється за допомогою спеціалізованих інструментів, які забезпечують побітове копіювання всього вмісту носія, включаючи видалені файли, неалокований простір, службову інформацію.

Обов'язковим є обчислення хеш-сум (контрольних сум) за алгоритмами MD5, SHA-1 або SHA-256. Хеш-сума – це унікальний цифровий відбиток файлу або носія, який змінюється при будь-якій модифікації даних. Хеш-сума обчислюється одразу після створення копії і може бути перевірена в будь-який момент для підтвердження, що дані не змінювалися. Це є критично важливим для забезпечення допустимості доказів у суді.

Ланцюг збереження доказів вимагає документування кожної особи, яка мала доступ до доказів, з вказівкою дати, часу, мети доступу та здійснених дій. Будь-яка перерва в ланцюзі може поставити під сумнів цілісність доказів.

Цифрові сліди кіберзлочинів проти критичної інфраструктури можуть знаходитися в різних місцях: log-файли серверів, мережевого обладнання, систем безпеки, які містять записи про всі події; жорсткі диски та SSD-накопичувачі серверів і робочих станцій; оперативна пам'ять комп'ютерів; мережевий трафік, що перехоплюється системами моніторингу; резервні копії систем; хмарні сховища, які можуть знаходитися в різних юрисдикціях.

Особливу увагу необхідно приділяти log-файлам, оскільки вони містять детальну хронологію подій: спроби доступу, аутентифікації, зміни конфігурації, помилки системи, мережеву активність. Аналіз log-файлів дозволяє реконструювати послідовність дій злочинця, встановити час початку та тривалість атаки, виявити IP-адреси джерел атаки.

Основними проблемами при виявленні та фіксації цифрових слідів є: шифрування даних, яке ускладнює або унеможливорює аналіз без ключів; використання злочинцями антифорензик-технік для знищення слідів; розміщення даних у хмарних сервісах різних країн, що вимагає міжнародної правової допомоги; недостатня кваліфікація слідчих у технічних питаннях; брак спеціалізованого обладнання та програмного забезпечення.

Для подолання цих проблем необхідно: створення спеціалізованих підрозділів цифрової криміналістики з сучасним обладнанням; постійне навчання слідчих основам інформаційних технологій; розробка стандартизованих процедур роботи з цифровими доказами; активна міжнародна співпраця для швидкого доступу до даних у хмарних сервісах.

Висновки. Виявлення та фіксація цифрових слідів при розслідуванні кіберзлочинів проти критичної інфраструктури вимагає спеціальних знань, технічних засобів та суворого дотримання процедур. Волатильність доказів робить швидкість реагування критичним фактором успіху. Лише комплексний підхід, що поєднує технічну компетентність, правильні процедури та

міжнародну координацію, може забезпечити ефективне розслідування цієї категорії злочинів та притягнення винних до відповідальності.

Література:

1. CERT-UA у 2025 році опрацювала майже 6000 кіберінцидентів: які були атаки (09.01.2026) *Юридична газета* : веб-сайт. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/certua-u-2025-roci-opracyuvala-mayzhe-6000-kiberincidentiv-yaki-buli-ataki.html> (дата звернення: 05.04.2026)
2. Демидова Є.Є. Цифрові сліди кримінального правопорушення: поняття та особливості. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 85: частина 4. С. 71-75.
3. Кібератаки на критичну інфраструктуру: цифрове поле бою. *10guards* : веб-сайт. URL: <https://10guards.com/ua/blog/2024/11/20/cyberattacks-on-critical-infrastructure-the-digital-battlefield/> (дата звернення: 05.04.2026)
4. Live Forensics on a Running System. *Medium* : веб-сайт. URL: <https://medium.com/@mail2mohan.ch/live-forensics-on-a-running-system-e49a5d7261ac> (дата звернення: 05.04.2026)

В. Ю. Сковронська

здобувачка III курсу юридичного факультету

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

*Науковий керівник: к. ю. н., доцент, доцент кафедри процесуального права
Л. А. Остафійчук,*

ЦИФРОВА ЮРИСДИКЦІЯ СУДОВИХ СПРАВ

Цифрова юрисдикція постає як одна з нових форм реалізації юрисдикційних повноважень держави в умовах цифровізації суспільних відносин. Її поява зумовлена активним перенесенням значної частини соціальних, економічних та інформаційних взаємодій у цифрове середовище, що потребує належного правового регулювання та ефективного функціонування правової системи у віртуальному просторі.

Цифрова юрисдикція – це правова модель здійснення юрисдикційних повноважень, яка не обмежується територіальними межами та спрямована на регулювання відносин, що виникають у кіберпросторі, на цифрових платформах і в середовищах використання штучного інтелекту та інших електронних системах взаємодії.

Її зміст охоплює сукупність правових, процедурних та організаційних механізмів, що визначають порядок доступу суб'єктів до цифрових сервісів, їх взаємодію та ідентифікацію, реалізацію прав і виконання обов'язків, а також встановлення юридичної відповідальності у випадку порушення правових норм. Водночас передбачається застосування інструментів електронного правосуддя та інших способів вирішення правових спорів, які виникають у процесі цифрової взаємодії.

На відміну від традиційної моделі правосуддя, яка ґрунтується переважно на територіальному принципі, цифрова юрисдикція ґрунтується на ідеї функціональної присутності у цифровому середовищі. У цьому контексті юридичні наслідки пов'язуються не стільки з географічним місцем перебування учасників правовідносин, скільки з тим цифровим простором, у межах якого здійснюється відповідна діяльність або зберігаються дані, що мають юридичне значення. Такий підхід дозволяє більш ефективно реагувати на правові ситуації, що виникають у мережевому середовищі, забезпечуючи гнучкість юрисдикційних механізмів і можливість захисту прав осіб у транскордонному вимірі.

Важлива роль у формуванні та реалізації цифрової юрисдикції належить державі. Саме вона гарантуватиме її легітимність, відкритість та прозорість, створення правових та інституційних умов для здійснення правосуддя з використанням цифрових інструментів, а також забезпечуватиме належну ідентифікацію та верифікацію учасників правовідносин у мережевому середовищі. Крім того, держава покликана зберігати правосуб'єктність осіб у випадках транскордонної цифрової взаємодії.

Реалізація таких завдань здійснюється через відповідні інституційні механізми. До них, зокрема, належать електронні суди, цифрові форми арбітражу, онлайн-нотаріат, реєстри електронних судових рішень, системи перевірки електронних доказів, а також сервіси правового моніторингу. Їх діяльність базується на сучасних цифрових технологях, що забезпечують фіксацію та збереження інформації, автоматизовану обробку даних і підтримку прийняття рішень, у тому числі із застосуванням інструментів штучного інтелекту за умови збереження контролю з боку людини.

Функціонування цифрової юрисдикції має здійснюватися на основі загальноправових принципів, серед яких ключове значення мають верховенство права, повага до прав і свобод людини, забезпечення справедливості судового розгляду, а також сумісність національних правових систем у процесі вирішення транскордонних спорів. Важливими є також принципи відповідального використання цифрових технологій та міжнародної співпраці у сфері правосуддя. У практичному вимірі це передбачає відкритий доступ до

правових актів і судових рішень, можливість подання процесуальних документів та оскарження рішень в електронній формі, а також розвиток механізмів міжнародного визнання і виконання рішень у справах, пов'язаних із цифровими правовідносинами. Окрім того, принципи функціонування електронної юрисдикції включають:

Принцип екстериторіальності. Електронна юрисдикція поширюється на цифрові події, транзакції та правочини незалежно від місця перебування їх учасників чи розташування технічної інфраструктури. Якщо така діяльність створює правові наслідки або впливає на права й інтереси осіб у межах правового поля держави, на неї поширюється національне законодавство. Даний принцип забезпечує можливість держави захищати права своїх громадян та інституції у глобальному цифровому середовищі [1].

Принцип правової ідентичності. Учасники електронних правовідносин повинні мати підтверджену цифрову ідентичність, яка прирівнюється до особистої присутності. Вона забезпечує встановлення правового статусу особи, дозволяє укладати договори, брати участь у судових процедурах та отримувати адміністративні послуги. Наявність такої ідентичності також забезпечує можливість встановлення юридичної відповідальності за дії у цифровому середовищі.

Принцип алгоритмічної справедливості. Рішення, що приймаються із застосуванням штучного інтелекту, повинні бути прозорими, підконтрольними людині та відповідати принципам законності і захисту прав людини [2]. У разі виникнення правових наслідків особа повинна мати можливість оскаржити такі рішення. У свою чергу алгоритмічні системи підлягають перевірці на відповідність правовим і етичним стандартам.

Принцип децентралізованої відповідальності. Відповідальність за наслідки цифрової діяльності несуть усі суб'єкти, причетні до її здійснення: користувачі, оператори платформ, розробники алгоритмів та адміністратори систем. Такий підхід забезпечує дотримання правових норм, прозорість цифрових процесів і запобігання порушенням прав людини.

Принцип інтероперабельності. Електронна юрисдикція держави повинна бути сумісною з міжнародними правовими режимами та стандартами, що забезпечує взаємне визнання електронних документів, цифрових підписів і судових рішень у транскордонному середовищі та сприяє інтеграції у міжнародний цифровий правопорядок.

Підсумовуючи, цифрову юрисдикцію доцільно розглядати як самостійний напрям еволюції процесуального права, що відображає адаптацію судочинства до умов цифрового середовища. Вона не обмежується технічним забезпеченням правосуддя, а зумовлює переосмислення ключових процесуальних інститутів,

зокрема підсудності, порядку розгляду справ і доказування. Таким чином формується нова модель здійснення правосуддя, у межах якої традиційні процесуальні гарантії поєднуються з цифровими формами їх реалізації, забезпечуючи ефективність, доступність і належний рівень захисту прав учасників судового процесу.

Література:

1. Hildebrandt M. Extraterritorial jurisdiction to enforce in cyberspace? Bodin, Schmitt, Grotius in cyberspace. *University of Toronto Law Journal*. 2013. Vol. 63, no. 2. P. 196–224. URL: <https://doi.org/10.3138/utlj.1119> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Sachan S., Liu (Lisa) X. Blockchain-based auditing of legal decisions supported by explainable AI and generative AI tools. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*. 2024. Vol. 129. P. 107666. URL: <https://doi.org/10.1016/j.engappai.2023.107666> (дата звернення: 15.03.2026).

О. О. Слюсаренко

*ст. викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики*

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

СПЕЦИФІКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ, ЗАВДАННЯ СЛІДЧОГО ТА ФАХІВЦЯ

Важливим та пріоритетним напрямком розвитку сучасної криміналістики є вдосконалення тактики проведення окремих слідчих дій [1]. Серед них одною з найважливіших для попереднього розслідування є слідчий експеримент [2]. Специфіка слідчого експерименту така, що при його проведенні є нагальна потреба у застосуванні спеціальних знань, що робить необхідним залучення до слідчої дії фахівця. Зокрема, при розслідуванні справ, пов'язаних із такими злочинами, як спричинення тілесних ушкоджень, вбивство, дорожньо-транспортна подія тощо, виникає необхідність використання спеціальних знань фахівця – судового медика, що багаторазово підкреслюють сучасні автори [3], [4]. Участь даного фахівця розширює можливості слідчого експерименту, оскільки фахівець сприяє виявленню, фіксації та подальшій оцінці таких специфічних даних, які, зазвичай, слідчий не може встановити самостійно.

Зазвичай, судові медики залучаються до таких різновидів слідчого експерименту: а) до слідчого експерименту щодо встановлення можливості

вчинення будь-яких дій; б) до слідчого експерименту щодо встановлення деталей механізму певної події.

При проведенні слідчого експерименту перед судовим медиком можуть стояти наступні завдання:

1. Допомогти слідчому встановити, які дані судово-медичного характеру і як саме можна перевірити під час слідчого експерименту.

2. Надати слідчому допомогу в організації та грамотному проведенні дослідів, спрямованих на отримання достовірних даних судово-медичного характеру (це полягає у наданні допомоги при реконструкції обстановки, якщо від цього залежатиме отримання даних судово-медичного характеру).

3. Допомогти слідчому грамотно, з максимальною повнотою зафіксувати хід та результати дослідів.

4. Після проведення слідчого експерименту допомогти слідчому в оцінці результатів дослідів, зіставляючи їх між собою та з іншими даними судово-медичного характеру, що мають значення для правильної оцінки отриманих у ході слідчого експерименту результатів.

Перш за все, з метою успішного вирішення зазначених завдань, необхідна попередня підготовка до слідчого експерименту, яка включає такі обов'язкові дії, як: а) вивчення результатів проведених судово-медичних експертиз (вивчення даних, отриманих під час експертизи трупа, живої особи, проведення додаткових досліджень, даних, отриманих під час експертизи одягу), та інших експертиз;

б) вивчення протоколу огляду місця події, додатків до нього та аналіз наявних даних судово-медичного характеру (що стосуються механізму заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому та іншим особам);

в) у разі потреби повторне ознайомлення з місцем події (можливо в рамках додаткового огляду місця події).

Під час проведення слідчого експерименту обов'язковим є дотримання наступних принципів:

1. Організація дослідів таким чином, щоб вони виявили максимум даних, що дозволяють підтвердити або спростувати ту чи іншу версію події (у тому числі виявлення максимуму даних щодо обставин та механізму заподіяння ушкоджень).

2. Грамотна фіксація результатів слідчого експерименту (зокрема даних судово-медичного характеру - обставин та механізму заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому та іншим особам).

У ході проведення слідчого експерименту судовий медик може надати слідчому допомогу у вивченні таких обставин:

1. Можливості заподіяння тих чи інших ушкоджень у даних конкретних умовах.

2. Самої можливості існування такої конкретної обстановки у момент заподіяння ушкоджень.

3. У яких умовах обстановки могло бути заподіяно тілесне ушкодження (подібні ситуації зазвичай моделюють з урахуванням даних попереднього огляду місця події).

Наприклад, обвинувачений категорично заперечує (або, навпаки, стверджує), що завдав ушкодження потерпілому в певній ділянці приміщення та при певному взаєморозташуванні з потерпілим, проте не пам'ятає і не може точно відтворити механізм заподіяння ушкодження. Під час попереднього допиту встановлено та зафіксовано всі обставини, зазначені обвинуваченим (зокрема, його розташування щодо предметів навколишнього оточення, взаєморозташування з потерпілим). Після цього доцільно провести вже слідчий експеримент, у процесі якого необхідно змодельовати вказану раніше обвинуваченим обстановку, взаєморозташування обвинуваченого та потерпілого, та спробувати відтворити механізм заподіяння ушкодження, встановлений іншими об'єктивними даними (наприклад, дослідженням трупа). На підставі можливості або неможливості заподіяння даного ушкодження в конкретній обстановці слідчий судить про правдивість чи хибність показань. Інша ситуація; обвинувачений на допиті правильно описує механізм заподіяння ушкодження, правильно демонструє його поза зв'язком з конкретною обстановкою, однак у особи, яка веде розслідування, виникають сумніви, що ушкодження заподіяно в умовах обстановки, описаної обвинуваченим. У таких випадках виправдана робота у 3 етапи:

1. Обвинувачений докладно вказує в протоколі допиту місцезнаходження та взаєморозташування себе та потерпілого зі складанням схеми;

2. Обвинувачуваний показує в деталях, як саме завдав пошкодження, у зв'язку з цією конкретною обстановкою;

3. Потім слідчий за участю лікаря-фахівця в галузі судової медицини (а також з можливою участю або присутністю обвинуваченого), моделює механізм заподіяння пошкодження стосовно умов даної конкретної обстановки, вирішуючи, зокрема, три питання: а) чи можна було взагалі в даних конкретних умовах завдати поранення потерпілому; б) чи могло мати місце таке взаєморозташування потерпілого та нападника в конкретних умовах обстановки при заподіянні описаного поранення, як на це вказує обвинувачений; в) якщо ні, то в яких умовах ушкодження могло бути заподіяно.

Ситуацій, за яких може стати необхідним проведення слідчого експерименту з метою встановлення можливості або неможливості заподіяння тих чи інших ушкоджень у тих чи інших умовах обстановки і при тому чи іншому механізмі, безліч. Вони можуть стосуватися випадків заподіяння різних тілесних ушкоджень, і при цьому може виникнути необхідність перевірки найрізноманітніших, практично будь-яких, обставин.

Література:

1. Плєвінскіс П.В. Специфіка допиту, слідчого експерименту та перевірки показань на місці при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я: моногр. Чернівці: «Финарт», 2022. 144 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/t21> (дата звернення: 30.03.2026).
3. Герасименко О.І., Антонов А.Г., Комісарова Н.О., Комісаров М.Л. Судова медицина: підручник. 2-е вид., перер. та доп. Київ : КНТ, 2023. 477 с.
4. Білецька Г. А. Судова медицина та судова психіатрія : підручник. Харків: Право, 2020. 375 с.

Т. О. Усік

здобувачка III курсу економіко-правового факультету

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

О. М. Миколенко

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗБЕРІГАННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Актуальність теми. Забезпечення належного зберігання речових доказів є фундаментальною умовою дотримання єдиних стандартів справедливого судочинства, оскільки будь-яке порушення ланцюга зберігання може ставити під сумнів достовірність та допустимість доказів. У сучасних умовах процесуальний порядок поводження з об'єктами, що мають значення для кримінального провадження, стикається з новими викликами: від необхідності зберігання цифрових носіїв до специфіки поводження з громіздкими об'єктами або небезпечними речовинами.

Теоретичне підґрунтя для дослідження інституту речових доказів заклали такі вчені, як Ю. П. Аленін [1, с. 82], чії праці присвячені загальним засадам

збирання та перевірки доказів у кримінальному процесі. Окремі аспекти правового режиму речових доказів та проблеми їх процесуального статусу досліджувалися у роботах Л. Д. Удалової [2, с. 210], що дозволяє глибше зрозуміти природу доказової інформації. Питаннями забезпечення збереження речових доказів на різних стадіях досудового розслідування активно займався М. А. Погорецький [3, с. 15], акцентуючи увагу на важливості техніко-криміналістичного забезпечення. Водночас, практичні аспекти та колізії, що виникають при передачі речових доказів на зберігання до спеціальних установ висвітлені у працях С. В. Петкова [4, с. 94].

Аналіз основних положень. Процесуальний порядок зберігання речових доказів та визначення їх подальшої долі в Україні регламентований ст. 100 КПК України. Незважаючи на те, що дана правова норма є достатньо деталізованою, вона містить численні відсилки до підзаконних актів. Ключовим у цьому механізмі є Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19 листопада 2012 р [5]. Цей документ визначає конкретні алгоритми дій службових осіб із різними категоріями об'єктів: від цінних металів до громіздких предметів.

Відповідно до пунктів 7–12 вказаного Порядку, вилучені речові докази за загальним правилом зберігаються разом із матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі слідчого або дізнавача [5]. Для документів встановлено суворий режим: вони мають бути вкладені між чистими аркушами паперу в конверти без жодних додаткових поміток чи перегинів. У випадках, коли об'єкти через свої габарити чи властивості не можуть зберігатися разом із справою, вони передаються до спеціально обладнаних приміщень органу досудового розслідування, що мають відповідати вимогам безпеки (грати, сигналізація, металеві двері). Важливою гарантією збереження доказів є інститут відповідальних осіб, які призначаються наказом керівника органу та ведуть книгу обліку речових доказів. Взяття на облік має відбутися не пізніше наступного дня після вилучення, що забезпечує безперервний контроль за рухом об'єктів у провадженні.

Особливої уваги заслуговує диференціація місць зберігання специфічних категорій речових доказів, що деталізована у пунктах 17–26 Порядку [5]. Так, наркотичні засоби та прекурсори зберігаються згідно зі спеціальним Порядком зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів,

вилучених з незаконного обігу (тобто, в спеціально обладнаних та технічно захищених приміщеннях, що забезпечують збереженість), а спирт та алкогольні напої – у місцях, внесених до Єдиного державного реєстру місць зберігання. Вогнепальна зброя та боєприпаси після дослідження передаються до уповноважених підрозділів Нацполіції або СБУ, тоді як вибухові речовини – на склади Збройних Сил. Специфіка об'єктів біологічного походження вимагає їх передачі до державних експертних установ, а культурні цінності та предмети релігійного культу – до Мінкультури, Укрдержархіву або відповідних релігійних організацій. Грошові кошти та цінні папери передаються уповноваженим банкам для зарахування на депозитні рахунки, що дозволяє уникнути ризиків їх фізичної втрати чи знецінення.

Оскільки речовими доказами можуть виступати найрізноманітніші предмети законодавець намагався врахувати цю специфіку через диференціацію способів їх зберігання. Зокрема, ч. 6 ст. 100 КПК України передбачає можливість повернення майна володільцю ще до завершення кримінального провадження. Як зазначає Л. Д. Удалова, таке повернення є логічним кроком у ситуаціях, коли власник об'єкта очевидний, приналежність речі безспірна, а її роль у доказуванні вже вичерпана або повністю зафіксована шляхом огляду та фотографування [2, с. 212]. Повернення потерпілому викрадених речей або автомобіля є виправданим заходом забезпечення прав особи. Водночас, якщо приналежність речі є спірною, її повернення до вирішення справи по суті виключається, оскільки такий спір має розв'язуватися в порядку цивільного судочинства (ч. 12 ст. 100 КПК).

Незважаючи на детальну регламентацію, практична реалізація норм КПК України та Порядку висвітлює низку системних проблем. По-перше, гостро постає питання забезпечення «ланцюга зберігання». Як зазначає М. А. Погорецький [3, с. 22], будь-яка неточність у фіксації руху речового доказу: від неналежного пакування до відсутності відмітки у книзі обліку, стає підставою для визнання доказів недопустимими в суді. Це вимагає вдосконалення технічних засобів контролю за доступом до спеціальних приміщень та сейфів.

По-друге, актуальною проблемою є зберігання цифрових (електронних) доказів. Чинний Порядок орієнтований переважно на матеріальні об'єкти (сейфи, металеві двері за п. 7), тоді як специфіка віртуальних активів потребує впровадження обов'язкового створення дзеркальних копій інформації на етапі вилучення. Без законодавчого закріплення цього обов'язку ризик маніпуляцій з даними під час їх тривалого зберігання залишається високим.

Ну і нарешті останнє, практичний стан «обладнаних приміщень» у територіальних підрозділах часто не відповідає вимогам безпеки та

температурного режиму, що зафіксовані у п. 7 та п. 26 Порядку. Це створює загрозу природного псування біологічних зразків та об'єктів, що швидко псуються, унеможлиблюючи їх подальше експертне дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що інститут зберігання речових доказів є складним міжгалузевим механізмом, який потребує суворого дотримання як процесуальних норм ст. 100 КПК України, так і технічних регламентів, визначених Порядком. Ефективність цього інституту безпосередньо впливає на можливість використання доказів у суді та забезпечення прав власників майна.

Література:

1. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Поняття та система принципів кримінального провадження. Наукові праці НУ «ОЮА». 2014. Т. 14. С. 78–89.
2. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : ЦУЛ, 2013. 544 с.
3. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : автореф. дис. д-ра юрид. наук. Харків, 2007. 38 с.
4. Петков С. В. Настільна книга слідчого : наук.-практ. посіб. Київ : ЦУЛ, 2019. 160 с.
5. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 № 1104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF#n19>

В. О. Шимченко

здобувачка IV курсу спеціальність «Право»

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: ст. викл. кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О. О. Слюсаренко

ВСТАНОВЛЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному провадженні встановлення обставин нанесення тілесних ушкоджень займає значне місце у процесі доказування, оскільки саме через нього відтворюється об'єктивна картина події кримінального правопорушення. Обставини та механізм заподіяння тілесних ушкоджень слід розглядати, як комплексну судово-медичну та кримінально-правову категорію, що відображає спосіб взаємодії травмуючого фактора з тілом людини та має безпосереднє доказове значення.

Відповідно до ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі- КПК України) спосіб вчинення кримінального правопорушення належить до обставин, що підлягають доказуванню, у зв'язку з чим встановлення механізму утворення тілесних ушкоджень конкретизує цю складову предмета доказування.

Доказування таких обставин здійснюється, зокрема, за допомогою спеціальних знань. Відповідно до ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, а одним із їх процесуальних джерел є висновок експерта [1, ст.84]. Згідно зі ст. 101 КПК України, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки [1, ст. 101]. Отже, висновок експерта є основним джерелом встановлення механізму утворення тілесних ушкоджень.

Зміст судово-медичного дослідження тілесних ушкоджень охоплює визначення їх характеру, локалізації, кількості, механізму виникнення, давності, прижиттєвості або посмертності, послідовності нанесення, ступеня тяжкості та наявності причинно-наслідкового зв'язку між ушкодженнями та смертю, а також здатності потерпілого до активних дій після отримання травм. Це свідчить, що встановлення механізму утворення та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень є не ізольованим завданням, а одним з основних елементів експертного дослідження, який поєднує морфологічні, часові та причинно-наслідкові характеристики.

З наукової точки зору механізм утворення тілесних ушкоджень визначається характером фізичної взаємодії між тілом людини та травмуючим фактором. Розглянемо це на прикладі ушкоджень тупими предметами. За думкою В.Д. Мішалова та ін., у момент контакту травмуючої поверхні тупого предмета, якщо він володіє достатньою масою і кінетичною енергією, з тілом людини, утворюється ушкодження. У його утворенні беруть участь чотири види механізму дії тупих предметів: удар, стиснення, розтягування, тертя [2, с. 171].

Зазначені механізми обумовлюють характер морфологічних проявів ушкоджень, що дозволяє експерту встановити умови їх виникнення. Механізм утворення ушкодження визначає форми останнього: для ударної дії типовими будуть крововиливи, забиті рани, переломи, для стиснення – деформація і розчавлення тканин [2, с. 172].

Таким чином, встановлення механізму утворення тілесних ушкоджень забезпечує слідчу перевірку показань учасників події, які фігурують у кримінальному провадженні, та сприяє встановленню істини по справі.

Важливим аспектом є також співставлення властивостей тілесних ушкоджень із властивостями можливого знаряддя їх заподіяння. При дослідженні ушкоджень доводиться співставляти характер ушкоджень та властивості предмету, який наданий експерту на дослідження, як можливе знаряддя спричинення ушкоджень. Експерту при цьому доводиться встановлювати можливість або неможливість нанесення ушкодження саме цим або подібним предметом. Зокрема, при огляді такого предмету на ньому можуть бути виявлені частинки тканин людського тіла – епітелію, м'язів, крові та т. ін. [2, с. 175].

Це дозволяє встановити зв'язок між ушкодженнями та конкретним предметом, що має безпосереднє значення для доведення причетності особи до вчинення кримінального правопорушення.

Нормативне закріплення необхідності встановлення механізму утворення та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень міститься у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Відповідно до п. 4.9 даних Правил, при експертизі тілесних ушкоджень у висновку експерта повинні бути відображені:

- 4.9.1. Характер ушкоджень з медичної точки зору (садно, синець, рана, перелом кістки тощо), їх локалізація і властивості;
- 4.9.2. Вид знаряддя чи засобу, яким могли бути спричинені ушкодження;
- 4.9.3. Механізм виникнення ушкоджень;
- 4.9.4. Давність (термін) спричинення ушкоджень;

4.9.5. Ступінь тяжкості тілесних ушкоджень із зазначенням кваліфікаційної ознаки – небезпека для життя, розлад здоров'я, стійка втрата загальної працездатності тощо [3, п. 4.9]. Зазначені вимоги безпосередньо пов'язані з кримінально-правовою кваліфікацією діяння. Зокрема, відповідно до ст. 121 Кримінального кодексу України встановлюється відповідальність за умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 122 – за середньої тяжкості, а ст. 125 – за легке тілесне ушкодження [4]. Без встановлення механізму утворення тілесних ушкоджень та ступеня їх тяжкості неможливо здійснити належну правову кваліфікацію діяння. Крім того, встановлення механізму утворення та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень є необхідним для доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями особи та наслідками, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Це прямо впливає з необхідності з'ясування, «чи знаходяться заподіяні ушкодження у прямому причинно-наслідковому зв'язку із смертю, що наступила».

Таким чином, встановлення механізму утворення та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень є необхідними елементами доказування у кримінальному провадженні. Їх встановлення забезпечує відтворення способу вчинення кримінального правопорушення, перевірку доказів та правильну кваліфікацію діяння. У поєднанні з іншими доказами це забезпечує реалізацію принципу законності та ухвалення обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.03.2026).
2. В. Д. Мішалов, Т. В. Хохолева, В. Т. Бачинський, В. В. Войченко, Г. Ф. Кривда, Є. Я. Костенко - Судова медицина (за загальною редакцією В. Д. Мішалова). Підручник. – Київ, 2018. - с.166- 322.
3. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : Правила Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 : станом на 26 січ. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 29.03.2026).
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 29.03.2026).

Наукове видання

**ПРАВОВИЙ ВИМІР
КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ
ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ
ДЕВ'ЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ**

Збірник тез доповідей Всеукраїнської щорічної
науково-практичної дистанційної конференції

Одеса, 17 квітня 2026 року

*Електронне видання мережевого використання
(українською та англійською мовами)
В авторській редакції*

Укладачі:

Саракуца Марія Олександрівна
Нарожна Олена Володимирівна

Затв. авт. 30.04.2026. Шрифт Times New Roman
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 1,5 МБ. Зам. №3151.

Видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, буд. 2, м. Одеса, 65001, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8592 від 23.03.2026 р.
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua